

Поредица

Умения за живот

Развитие на личностни и социални умения в училище

3

Развитие на умения за междуполово разбирателство

Методическо ръководство

Сдружение за развитие на образованието

“Съучастие”

Развитие на умения за междуполово разбирателство

Методическо ръководство

ВАРНА
2006

РАЗВИТИЕ НА УМЕНИЯ ЗА МЕЖДУПОЛОВО РАЗБИРАТЕЛСТВО
Методическо ръководство

© Автор: Мариана Минчева - Ризова

Отговорен редактор на поредица “Умения за живот”: Илиян Ризов

© Издател: Сдружение “Съучастие”
ISBN-10: 954-9686-06-X

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Полът и сексуалността в рефлексивността на човека

- 1.1. Цивилизационно развитие на отношението към пола и сексуалността 5
- 1.2. „Мъжкото” и „женското” в изкривеното огледало на социалните нагласи 12

2. Пол и образование

- 2.1. Училището като посредник в диалога за равноценността на половете 13
- 2.2. Алтернативен подход за конструиране на програми за сексуално образование 18

3. Образователен модел за развитие на умения за междуполово разбирателство

- 3.1. Предназначение и цели 21
- 3.2. Изисквания към организацията и технологията на обучение 23
- 3.3. Програмен модел на обучение за междуполово разбирателство 24
- (1) Въведение 24
- (2) Защо трябва да има полово разделение? 26
- (3) Мъжкото и женското начало 31
- (4) Мъжът и жената – идеали и предразсъдъци 38
- (5) Забранено за мъже! Забранено за жени! 40
- (6) Различие и равенство: мъже – жени 43
- (7) Предубежденията - “подвижните пясъци” за нашето мислене 48
- (8) Какъв е светът на влюбения? 50
- (9) Любовта е ... ?! 52
- (10) Още за любовта 55
- (11) Как обичат мъжът и жената? 56
- (12) “Каж ми как обичаш, за да ти кажа какъв си?” 60
- (13) Етикетът за типичните посредници в любовта 64
- (14) Речевият етикет – езикът на самопредставянето 66
- (15) Пол и права 68
- Други дидактически предложения 75
- Литература 98

Полът и сексуалността в рефлексивността на човека

1.1. Цивилизационно развитие на отношението към пола и сексуалността (история на страха от сексуалността)

Развитието на отношението към пола е еволюция на самия пол (следователно – и на човека), защото в хода на разгръщането на значенията на пола като духовна категория се осъществява човешката цивилизационна - физическа и духовна трансформация.

Като че ли в битието на човека няма друг феномен, от който до такава степен да е зависело самочувствието му на духовно същество. Функциите на пола и сексуалността да мултиплицират телесността са поставили още в зората на човешката цивилизация проблема и за духовната репродукция, и, по естествен за мисловността път, са потърсили начини за преодоляване на противоречието между тях. Предполагаемото родство на човека с животните, заради сходните прояви на сексуалността им, са тласкали съзнателно към търсене на рационални доказателства за духовната природа на пола. Страхът от загубата на връзка с божественото се превръща в основен мотив за разгръщане на познанието за пола, а институционализирането на страха става фундаментална задача за поддържане на съзнанието будно за духовния произход и духовната мисия на човека.

* * *

Ако съвременният човек вижда в пола собственото си личностно проявление, античният човек възприема сферата на пола и сексуалността като арена за изява на противоборството между различните богове, които управляват живота му. В този смисъл, за него полът е външна детерминанта, която не може да контролира, а единствено да изпитва към нея **страхопочитание** и да ѝ се отдаде. Не случайно Античността налага демоничния образ на любовта - като посредник между боговете и хората, а знанието за нея е привилегия за избран кръг посветени, които си спечелват безсмъртие като се обучават да ѝ служат с тялото и душата си.

Идеята за *посвещаване* в мистериите на любовта и секса се утвърждава и в древноизточната философия. Чрез своята сексуална енергия човекът се свързва с божественото, с енергията на космоса. Познанието за сексуалността е могъща сила, защото е познание за вселената и има сакрален характер. Пътят за неговото усвояване е дълъг и изпълнен с ритуали, в които има вложени философски послания. За древноизточните философи страхът от сексуалността е по-скоро страх за нея - да не остане неразбран замисълът на естеството, който тя задава, и да бъде разпиляна енергията, която носи. Той е **страх от възможно повърхностно отношение** към нея и от липса на познание как чрез хармонизиране на *мъжкото* и *женското* начало човекът да достигне до себе си.

В рамките на монотеистичните религии страхът от сексуалността придобива други измерения, защото се полага съзнанието за грях и вина. Ако си послужим с аргументите на Киркегор, езичникът се страхува от съдбата – за него нещата се случват необходимо или случайно, поради което той не може да се почувства и да стане виновен или грешен по силата на

съдбата. Неговият страх не е свързан с рефлексията за възможните последствия от свободата на един собствен избор.

Християнинът обаче изпитва различен страх, защото започва да се усеща като субект на своите намерения - схваща своята историчност и има пред себе си “действителността на свободата като възможност за възможността” [12, 51]. Неговият страх се преобразува, когато осъзнава присъщото на своята природа противоречие между душа и тяло. Тогава той е **изкушен от възможността да изпита собствените си възможности** и в страх от греха съгрешава. “Страхът е психическо състояние, от което избликва грехът” [14, 119]. Но грехът не идва сам, а заедно със сексуалността. “Последицата (от страха-б.а.) беше двойствена, че грехът е дошъл на света и е било положено сексуалното, както и че двете стават неразривно свързани едно с друго” [14, 59].

Според библейския сюжет, първото съприкосновение със сексуалността и познанието за нея става чрез установяване на различията между телата на мъжа и жената. “Човекът първо с тялото си бива определен като той и тя” (Йоан Павел II) [11, 24]. Заради уязвимостта на тялото, сексуалността трайно се асоциира с изкушението, греха, срама и вината. “Ако човекът не беше синтеза на душа и тяло, скрепена от духа, сексуалното нивга нямаше да придойде с греховността” (С. Киркегор) [14, 60]. Но пък желанието да се запази тялото “в святост” полага нравствеността. Като се абстрахират от “похотта на плътта, която произлиза от пожеланието” (1 Иоан. 2:16), много от апологетите на Християнството през Късното Средновековие приемат образа на Ерос, създаден от Платон, и го тълкуват във връзка с нравствеността като влечение към всичко онова, което е добро, истинно и красиво. Те утвърждават идеята, че формата на онова, което е “еротично”, представлява едновременно и форма на онова, което е “етично”. “Ала единствен Ерос извършва за кратък срок онова, което неизброимите закони и поучения постигат с труд и за дълго време. Защото срамът кара хората да се въздържат от позорни постъпки, а стремежът да се отличават ги тласка към достойни дела. Ала никой друг не дарява на хората тези две чувства така лесно и така бързо, както Ерос” (Марсилио Фичино) [21, 28].

Средните векове, и по-специално – Средновековна Европа, чрез Християнството, въвежда и утвърждава модели на взаимоотношения между мъжа и жената, които имат съществено значение за съвременното разбиране за пола и сексуалността. Сред тях можем да открием и формулираме следните принципи:

(1) **Персоналистичен принцип в любовта.** Посредством представянето на Битието на Бога като най-съвършеното битие, средновековните теолози задават теоретичен модел за личност. Той обслужва идеята за съзнателността и активността на субекта. “Личността е такова предметно битие, което като изявен субект контактува най-тясно с целия (външен) свят и е вписано най-дълбоко в него посредством своя вътрешен мир и вътрешен живот” (Папа Йоан Павел II) [10, 33].

Бог е най-съвършеното личностно битие. Понеже е създаден по негов образ и подобие, човекът също е личност. Но Бог е “и причинителят и целта на любовта” (Св. Бернар от Клерво) [6, 81]. Нещо повече, Той е самата любов: “Ти, Боже мой, който си Любов, си любящата Любов и любимата Любов, и любовната връзка между любящия и любимия” (Николай Кузански) [6, 122] и повелява любов: “Това е Моята заповед, да се любите един друг, както Аз ви възлюбих” (Йоан 15:12). Следователно, любовта се издига в норма за личността, както и личността е действителната мярка за любовта. “Личността е такова благо, истинското и пълноценно отношение към което е единствено любовта” [10, 51]. Персоналистичната норма в любовта означава запазване на достойнството на партньорите – взаимно уважаване на техните чувства и потребности, и поемане на отговорност за израстването им във връзката.

Персоналистичният принцип в любовта бива утвърден и чрез аналогията между съпружеските взаимоотношения и отношението на Христос към Църквата. “Вие, мъжете, обичайте жените си, както и Христос обикна Църквата и предаде Себе Си на нея” (Посланието

на Апостол Павел до Ефесяните, 5:25). Освен личностното взаимодействие, аналогията разкрива и институционалния характер на връзката между партньорите - съпругеския съюз. Единението на Христос с Църквата не е само нравствен модел, но и социален еталон – законно бракосъчетаване. “Става дума за отношение с двойно измерение и на две степени: взаимно и обществено. Едното уточнява и характеризира другото” [11, 132]. Чрез брака обществото присъства във връзката между партньорите и я регламентира. Предписването на обществени норми за дължимо поведение на съпрузите един спрямо друг, както и изискването за спазването им, е следващото голямо достижение на Средновековието. Християнските догми, уреждащи правата и задълженията на партньорите в брачния съюз, съставят на практика морален кодекс, който, чрез авторитета на Църквата и стриктното следене от нейна страна на съблюдаването му, има по-голяма сила на действие от общественото законодателство.

(2) **Извеждане на любовта като нравствен закон в отношенията между мъжа и жената.** Евангелските текстове предлагат правила за поведение в областта на сексуалния и брачния морал, които защитават правата на партньорите, произтичащи непосредствено от природата на любовта. Те се състоят както от категорични заповеди като: “Обичайте се един друг!”; “Не прелюбодействай!” и др., така и от задължения: “Тъй са длъжни мъжете да обичат жените си, както обичат телата си” (Ефес. 5:28); “Вие, жените, покорявайте се на мъжете си, като на Господа ...” (Ефес. 5:22).

Нормирането на любовта на пръв поглед е абсурдно намерение, защото направеното от любов е винаги отвъд дълга и забраната. Произтичащите от Евангелската заповед за любов морални повели не са насочени срещу свободната природа на любовта, а точно обратното – помагат за нейното утвърждаване в рамките на съвместното битие на партньорите. Правилата за дължимо поведение в любовта са изискване отношенията между хората, които се обичат, да бъдат ориентирани към самата любов – към нейното преживяване и съхраняване. Любовта е тази, която най-лесно удовлетворява потребностите на човешката природа, и чрез която личността най-лесно може да се съгласи да бъде обвързана с другите. Когато човек осмисли любовта като закон и съблюдава нейните правила, той няма нужда от други закони, за да бъде морален субект. “Любовта ... всъщност замества всички закони. ... Защо му е закон на този, който обича? Защо трябва да постъпва по задължение, като може да го стори от любов? Защо му е морал, ако любовта е за него достатъчна етика? ... Любовта и единствено тя освобождава човека от закона” (Андре-Конт-Спонвил) [20, 59]. Следователно, **в извеждането на любовта до ранга на закон присъства желание за възпитаване на нравствени личности по силата на вътрешното приемане на значимостта и равнопоставеността на всеки субект в любовта.** Обратното, отсъствието на любов задължава моралните норми да се усвояват чрез външна принуда, чрез забрани, които понякога се противопоставят на естествените наклонности.

За предпочитане е нравственото израстване на личността да се осъществява в рамките на любовта, но “в действителност да обичаме сме способни толкова малко и толкова рядко!” [20, 59]. Тогава моралните норми, по необходимост, се представят като абсолютни заповеди и се утвърждават с волеви усилия в страх от санкции.

(3) **Осъзнаването на страховете е път към вярата и личностната увереност.** Страхът от проявите на сексуалността има различни измерения. От една страна, той е страх заради уязвимостта на човешката природа (която полът разделя на *мъжско* и *женско*, и на *тяло* и *дух*) и поставя предимно екзистенциални проблеми – за непълноценното съществуване на човека като разполовено битие; за отделността и самотата на индивида; за трудното опознаване и разбиране на другия, който има различна полова принадлежност; за тъгата и копнежа към цялостта, които често водят след себе си изкушението и греха.

Според Библейския сюжет за грехопадението осъзнаването на половите различия между мъжа и жената става едновременно с различаването на доброто от злото (“с вкусването на плода на познанието идва диференцията между добро и зло, но ведно и сексуалната различност като

нагон” (С.Киркегор) [14, 97].

Библейският сюжет поставя началото на традиция сексуалността и нейните изяви да се асоциират с несъвършенствата на човешката природа и с негативните поведенчески изяви на личността. Човекът съгрешава заради своята природа, заради своята сексуалност, която е характеристика на природата му. Оpozнаването на това, което е добро и зло в човешката природа (респективно – в сексуалността) е бавен и мъчителен процес, защото преминава през познанието за другия и в съвместното битие с него. Следователно, **сексуалността е постоянен източник на страх за самия себе си.**

От друга страна, страхът от естеството на разполовената чрез сексуалността природа е **страх да не остане неразбран Божия** замисъл, защото човекът е Божие творение. Той е и **страх от неизпълнение на заповедите на Твореца как да се живее с другите** (най-вече на заповедта за любов), страх от прелюбодеяние, извършено с тялото и “в сърцето”.

Страхът може изцяло да погълне човека, да скове духа му, но не към преживяване на такъв страх призовава Божието слово. **Страхът трябва да опази личността от необмислени постъпки и едновременно с това да събуди в нея възможността за свобода в рамките на общоприетите правила.** Например, в Посланието до Ефесяните Апостол Павел препоръчва на съпрузите “да се покоряват един други в страх Божий” (Ефес. 5:21) и пояснява, че това означава жените да се подчиняват на мъжете, така както Църквата се подчинява на Христос, а мъжете да обичат жените така, както Христос е възлюбил Църквата и е предал Себе Си на нея. В тази аналогия страхът има за цел да предпази от различен модел на поведение в любовта, освен този на взаимно себеотдаване и подчинение, и едновременно с това - да подбуди към неговото следване. С други думи, страхът предизвиква активността на личността, а не я сковава. Той е средство тя да изпита себе си, да види различните възможности пред себе си и да “се образотвори по образ и подобие на своята безкрайност” (по изразу на Киркегор) [14, 200].

Предстоящото винаги предизвиква страх, защото е само образ на нещо, което присъства в съзнанието по определен начин. Всъщност, реалността в повечето случаи е много по-различна от предварителните очаквания за нея. Ето защо **човек трябва да се научи да преживява страховете си, да не бяга от тях, а да ги проверява, за да ги надмогне.** Осъзнаването на природата на страха е пътят за утвърждаване на вярата в собствените възможности. И още нещо: “С помощта на вярата страхът възпитава индивидуалността да се покои в провидението” (С.Киркегор) [14, 208].

По аналогия с горните разсъждения, **осъзнаването на страха** от собствената полова принадлежност, от различната полова принадлежност на другия, от сексуалните взаимоотношения с него, **е средство за освобождаване от предразсъдъците в тази сфера и за утвърждаване на вярата в собствените възможности за създаването и поддържането на една пълноценна връзка с избрания партньор.**

През Възраждането човекът започва по нов начин да възприема своята сексуалност. Той харесва и обича тялото си, защото неговата природа е съвършена и нищо в нея не заслужава да бъде подтискано. Възкресява античните идеали за красота и хармонично развитие и има положително отношение към чувствеността, еротиката и секса.

Ренесансовият човек има самочувствие на универсалист с безгранични способности. Заменя преклонението пред устройството на Вселената с преклонението пред възможностите на разума си да създава новите оръдия на труда – машините, чиято производителност е несравнима с ръчното производство. Прави аналогия между творческия замисъл на човека и целите на Бог по отношение на сътвореното от него. Всичко е създадено според точно определени схеми. Природата е също само един механизъм, отделните части на който са свързани и взаимозависими както при механиката на машината.

Човешкият организъм и поведение също са сравнени с машината. Според Декарт човекът е машина, създадена от Бог. Човешкото тяло е автомат, частите на който (анатомични

органи и биологични системи) са оприличени на пружини, тръбички, клапани и колела, чиято работа и взаимодействие поддържа човешкия живот.

Възгледът за тялото като машина е от съществено значение за развитието на отношението към сексуалността от XVII век насам. Според Мишел Фуко по това време се оформят два дискурса върху човешкото тяло и сексуалността. От една страна тялото е предмет на изследване като анатомия на индивида – телесна конструкция и устройство на органите с цел разкриване механиката на организма. В съответствие с това разбиране, сексуалността е локализирана в определени анатомични органи и е резултат от тяхното функциониране. От друга страна - интересът е центриран върху “тялото - вид, върху тялото като проникнато от механиката на живота и служещо за опора на биологичните процеси: размножаването, ражданията и смъртността, здравното равнище, продължителността на живота, заедно с всички условия, които биха му повлияли [23, 187]. В този си дискурс тялото се представя като “социално тяло”, защото има отношение към регулирането на населението – демография, миграция, дълголетие, условия за живот, а сексуалността е подчинена на функциите на възпроизводство. И в двата контекста, проявленията на тялото и сексуалността, която изцяло зависи от тялото, се наблюдават и описват най-вече чрез методите на биологията и медицината. Натрупаните познания имат за цел да реализират власт над тялото, което би означавало контрол над биологичните ресурси и власт над живота въобще.

Стремежът за управление на човешките ресурси в условията на ускорено икономическо и политическо развитие на буржоазните държави съсредоточава вниманието към разкриване на причините, които могат да попречат за това. И тъй като става дума за регулиране на раждаемостта, за здравето на бъдещото поколение и на работната сила, за качеството на живота, общественият интерес към сексуалността е предизвикан от нейните отклонения от “биологичните” и “социални” норми. За първи път “сексът се помества под режима на нормалното и патологичното и се разкрива като поле на висока патологична уязвимост” [23, 93], което означава, че медицината поема отговорността за произвеждане на истинни дискурси върху сексуалността. Затова **биологичният и медицинският подход** се утвърждават като основни подходи към сексуалността. Различните възпитателни институции (семејство, училище, полиция, съд) с охота възприемат и прилагат тези подходи, защото те им позволяват да надградят религиозния канон по отношение на контрола и възпитанието на пола с канона на науката, безусловно повеляващ обективната истина. Съобразяването на сексуалното развитие на децата и юношите с последните постижения на медицинските науки се издига като основно изискване към възпитателната работа. “Лекарите се обръщат към директорите на учреждения и към учителите, но отправят съветите си и към семействата; педагозите разработват проекти, подчинени на авторитетите; възпитателите се обръщат към учениците, отправят им препоръки и съставят за тях цели книги с призови, с морални или медицински примери. Около колежанина и неговия секс се рои огромна литература с предписания, мнения, наблюдения, медицински съвети, клинични случаи” [23, 41].

Утвърждаването на медицинският подход към сексуалността като основен продължава през XIX и XX век, тъй като той най-сполучливо удовлетворява целите на властта спрямо секса – да се дисциплинира тялото и да се регулира населението. Методите и техниките, които използва медицината са по посока на овладяване на сексуалния инстинкт и оздравяване на сексуалното поведение, понеже се знае, че “по природа” сексуалността е “област, достъпна за патологични процеси и следователно изискваща терапевтични или нормализиращи намеси” [23, 95]. **Чрез медицината редица характеристики на сексуалността се обявяват за болестни отклонения и се утвърждават като опасни както за отделните индивиди, така и за цялото общество.**

Доминирането на медицинския подход към пола и секса, дава отражение върху насоката за конструиране на обща теория на сексуалността. Тя се оформя около идеи, представящи съдържания от биологията и физиологията, за да послужат като принцип за

нормалност по отношение на човешката сексуалност.

Утвърждаването на нормалността обаче, по необходимост, става на фона на представяне на отклоненията. “Не е трудно да се разбере защо изследването на проблемите на пола започва не с нормата, а с патологията. През XIX в. всички форми на сексуалност, които преследват други цели, несвързани с раждането на деца, изглеждат не само безнравствени, но и “противоестествени” (този термин идва в биологията непосредствено от богословието). Терминът “извращение” подчертава органичния характер на такива нарушения, които като че ли нямат нищо общо с нормалната, здравата сексуалност” [15, 18].

Според Мишел Фуко например, четирите големи линии, които формират скелето на “политиката на секса” и “теорията на секса” са: **хистерията** (свързана със сексуалността на жената, с “вътрешноприсъщата” патологичност на нейното тяло, която го прави централен обект на медицинските практики); **онанизъмът** (акцентиращ върху сексуалното развитие на детето и “педагогизацията” на неговия секс); **фетишизмът** (представящ модела на сексуалните перверзии като анормално насочване на сексуалният инстинкт) и **прекъснатият коитус** (социализиране на родителското поведение, свързано с раждането на деца) [по 23, 203-209].

Като ориентира познавателно личността в проявите на сексуалността предимно чрез поведенческите отклонения, теорията на сексуалността формира отношение на загриженост за собственото сексуално развитие.

Представена предимно чрез поведенческите отклонения, сексуалността е постоянен източник на тревога и напрежение за личността, особено за младия човек, който няма достатъчно опит с нея. Всяко поколение усърдно е приучвано да обследва внимателно усещанията и желанията на своето тяло, “защото сексът е една действителна и намираща се в опасност част от него” [23, 210]. Ето така **страхът от сексуалността намира в лицето на науката (медицината) поредното, достатъчно респектиращо, равнище на институционализиране, посредством което човекът системно започва да дисциплинира сексуалното си поведение**. Страхът от сексуалността се превръща в постоянен мотив за натрупване на познания за нея, за предаването им на подрастващите и за усвояването им от тях. Въпреки че от XIX век насам започва да се разработва идеята, че сексуалността е нещо повече от органи, анатоמו-физиологични системи, усещания и инстинкти, сексуалното възпитание дълго още е в плен на медицинския подход.

Освен че поставя началото на създаване на наука за сексуалността, Новото време има още един значителен принос към развитието на отношението към сексуалността и междуполовите отношения. През XVII и XVIII в., в резултат на разбирането, че човекът е същество, чиято същност е свободата, човешките качества биват провъзгласени за естествени човешки права и се развива идеята за “обществения договор” и гражданското общество.

Гражданското общество и правовата държава утвърждават нов морал, който признава човешките права. Според Марсел Конш има един единствен морал, абсолютен морал, който се нарича “морал на общочовешките права и задължения” и това е правовият морал [20, 56]. В правната материя, уреждаща равните права на различни човешки общности, се осъществява възможно най-доброто съгласуване между морала и правото, защото са потърсени външни гаранции за абсолютната ценност – човешката природа в естественото ѝ многообразие, в което съществува. Признаването на правото на хората да бъдат различни е признаване на тяхното съществуване и развитие.

Всъщност, възможността за познаване и разбиране на другия е зададена чрез различията, които той притежава. Утвърждаването на различията като права означава желание за въвеждане на социален дискурс към “разбирането” като разбирателство и съгласие между хората.

Чрез идеята за човешките права на вниманието на обществото се поставят редица дискриминационни практики на подценяване и отхвърляне на отделни групи от хора заради техните различия, включително дискриминация на основата на половата принадлежност и

сексуалната ориентация. Дискриминационните нагласи се поддържат от културни стереотипи на възприемане и отношение към непознатото и различното, от социални предразсъдъци, утвърждавани с векове. Дискриминацията върху основата на половите различия също се дължи на традиционни негативни нагласи за възприемане и отношение към “другия” пол (предимно към жените), които са закрепени в обичайни форми на поведение. Нещо повече, обществото до такава степен е свикнало с тях, че почти не ги идентифицира като дискриминационни.

Волята за свободно развитие и равнопоставеност на всички групи хора се демонстрира с изработването на специални международни правни документи – Декларации, Харти, Конвенции. Те се предлагат на държавите като програми за утвърждаване на възможностите за човешко осъществяване и са модели за търсене на човешкото достойнство чрез гражданските, политическите, икономическите, социалните и културните различия. През XIX и XX век човечеството изработва редица декларации, с които цели да се сложи край на много от угнетяващите неравенства поради расови, етнически, съсловни, идеологически, полови, възрастови различия. Документът, който се изработва в името на постигане на политическо, социално, икономическо и културно равенство между мъжете и жените, е Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените, приета от Общото събрание на ООН на 18.12.1979г.

Признаването на равните възможности за развитие на хората, независимо от половата им принадлежност и сексуална ориентация, поставя междуполовите отношения на качествено нова основа, защото има за цел да прекрати вековната практика на съдебната институция да отсъжда според “патриархалните добродетели”, утвърждавайки властта на мъжа. От основен инструмент на страха в междуполовите отношения, правото става гарант за защита на достойнствата на пола. Биологичните различия не могат да бъдат повече основания за социално неравенство между мъжете и жените, както и между хората, които се самоопределят като хетеросексуални, хомосексуални, или – с друга сексуална ориентация.

***

От настоящия преглед на актуални за различни исторически епохи идеи и подходи за пола и сексуалността може да се направи извод, че страхът на човека от излявите на пола и сексуалността е пряко обвързан с липсата (или наличието) на познания за тях и е мотивиран от потребността от яснота и сигурност в междуполовите контакти.

Религията, моралът, правото и науката са институциите, чието предназначение да произвеждат истинни дискурси спрямо обектите за познание удовлетворява тази потребност. Чрез техния авторитет страхът от пола, сексуалността, междуполовите конфликти и т.н. се трансформира от “неосъзната емоция, в чиято основа лежи пасивно или активно отбранителен рефлекс” [18, 144] в инструмент за съзнателна санкция. Страхът се превръща в условие, което осигурява действието на нормите, утвърдени от отделните институции, защото въздържа от избори извън взаимоотношенията, определени за правилни.

Анализът на развитието на отношението към пола, сексуалността и междуполовите отношения показва, че колкото и да са разнообразни дискурсите към представената проблематика, те се разгръщат обикновено в три области: (1) полът и сексуалността като проблематика на тялото; (2) полът и сексуалността като проблем на духа (метафизически, нравствен, познавателен, психичен, ценностен) и (3) полът и сексуалността като социален (политически, икономически, правен, културологичен) проблем. Въпреки че притежават относителна самостоятелност, движението на идеите между отделните области, създава гранични територии, които все повече излявяват и налагат крос-предметни подходи към изследване на явленията в сферата на пола. Тази тенденция отразява развитието на разбиранията за природата на пола и неговото предназначение.

1.2. „Мъжкото” и „женското” в изкривеното огледало на социалните нагласи

Независимо от промените в отношението към пола и сексуалността, типичните нагласи за междуполово възприемане са утвърдили разбирането за непреодолими различия между мъжа и жената.

От най-ранна възраст човек свиква да се отнася към другия пол като към “чужда” природа и да го приема единствено по силата на взаимната биологична предпоставеност. Тенденцията за парцелиране на пространството на *мъжко* и *женско* се съхранява и в отношението на възрастният, който бърза да изяви достойнствата на пола си в различни сфери на социалния живот. Дори любовта може да се окаже за него територия за доказване предимствата на собствения пол.

Неизброими са митовете за различните възможности на двата пола в любовта, които се предават от поколение на поколение като рецепти за дължимо поведение на мъжете спрямо жените и на жените спрямо мъжете. Те доказват, че отношенията между двата пола, следствие от чувството за взаимна оцетеност, до голяма степен са рамкирани от позицията им на недоверие един спрямо друг. Така, под натиска на “историческите” предписания за придържане към образа на собствения пол, качеството *мъж/жена* като че ли се отчуждава от личността. То се превръща във външна, пришита характеристика - природно и социално зададена и, поради тази причина, се възприема като предпоставено бреме. Усещането за външна зависимост от своя пол възпроизвежда неблагоприятни ефекти върху формирането на очакванията спрямо бъдещите взаимоотношения с противоположния пол. Негативното преживяване на собствената полова принадлежност, подценяването на половата идентичност и произтичащите от това поведенчески прояви пораждаат едни от най-сериозните проблеми в живота на младия човек.

Отношенията между половете е една от най-конфликтните територии в сферата на социалните взаимодействия. Проблемът за *разбирането на другия пол* е проекция на универсалния проблем за *разбирането на другия*. Затова и темата за разбирателството между половете представлява изключително актуален проблем за тези общества и общности, в които консервативната традиция се сблъсква с либералните тенденции на утвърждаване на човешките права.

Всяка социо-културна идентичност носи със себе си своите (добри и не толкова добри) начини за посрещане на проблема за равноценността на половете. Разбиранията за стойността на собствения и на другия пол са вплетени на различни равнища в етно-културното самосъзнание на общностите. Това определя отношенията между половете като територия, изключително чувствителна на културните влияния (стереотипи и нагласи), онтологично свързани с различни времеви, пространствени и цивилизационни измерения на човешкото съжителство. В своята ежедневна битийност отношенията между половете носят характера на интеркултурна проблематика, не просто заради популярното дефиниране на *мъжкото* и *женското* като два различни свята, две противоположни съзнания и т.н., а преди всичко, заради интимния, сакрален и социален характер на пола.

Всъщност, независимо от културните и времеви различия, в сферата на социалното унаследяване отговорите на въпросите какво, кога и как може да се научи за междуполовите отношения, се движат в рамките на една парадигма, която се основава на разбирането, че опитът с другия пол е биологично и културно закодиран в природата на човека. Тя е отправна точка както за едни от най-широко разпространените предразсъдъци, отнасящи се до различните възможности на двата пола, така и за рационалните (научни и житейски) обяснения на техните взаимоотношения. Всички те имат еднакъв принос в налагането на стереотипни представи за ролята на сексуалността и междуполовите отношения, в създаването и утвърждаването на едностранчиви методи за “посвещаване” и “приобщаване” на подрастващите към света на възрастните.

2.1. Училището като посредник в диалога за равноценността на половете

Бихме могли да обособим два основни подхода към процеса на „предаване” и акумулиране на опит в сферата на междуполовите отношения. Първият можем условно да определим като подход на дистанциране, съдържаност и ненамеса в този процес. Привържениците му споделят убеждението, че ученето в областта на сексуалността и половете взаимоотношения е въпрос на съзряване, а съзряването е физиологичен и възрастов проблем. С други думи, всеки ще научи всичко, когато му дойде времето, пък и няма какво толкова да учи, защото е зададено да се знае (да се познае).

Това е подходът, в който младите хора са оставени предимно сами на себе си – разчитат на събуждането на природните сили на своето тяло, на самообразование, интуиция и собствени преживявания. Тази тяхна позиция благоприятства безкритичното възприемане, усвояване и възпроизвеждане на опита с другия пол и лесно мултиплицира негативни нагласи спрямо възможността да се надскочи общоприетия шаблон на взаимоотношения с него. Емоционално-приповдигнатото упование на младостта, като възраст - гаранция за успех в любовта, закономерно отстъпва място на примирението на зрелостта като фатално обстоятелство за неблагоприятията в съжителството с другия пол. Затова и собствените полово-ролеви модели често се възприемат само като изстрадани актьорски превъплъщения в една позната от паметта драма.

Вторият подход към процеса на „предаване” и възпроизвеждане на опита с другия пол отново търси своите основания във вътрешните механизми на развитие (съзряване) на организма, но отчита и значимостта на обучението, което може да ги обслужва, или дори да ги ръководи. Въпреки това обаче, утвърдените възпитателни и образователни теории и практики, които стоят зад този подход, се отличават със съдържателна едностранчивост. Представяйки проблемите на сексуалността, те акцентират върху биологията на сексуалното поведение – анатомия и физиология на пола (полови различия, сексуални потребности, инстинкти, размножаване, фази на половия акт и др.). Това определя техния превантивен характер. Те имат за цел да предизвестят възрастово обусловени физиологични и психични промени, да предупредят за възможни негативи и отклонения в сексуалното развитие и поведение, да сигнализират за вредни хигиенни навици и привички, да развенчаят сексуални митологеми и табута. Реализирането на тези цели изисква взаимоотношенията между половете да се разглеждат предимно в техния здравно-медицински контекст. Социалнопсихологическите, нравствени, правни, културологични, метафизични и др. аспекти на взаимоотношенията обикновено остават извън ползването на образователните програми, или тяхното включване в съдържанието им е подчинено на основната идея за съхраняване на здравето (превенция на неприемливо сексуално поведение и болести, предавани по полов път).

Проблемът за равноценността на половете все още не е предмет на пълноценен обществен диалог. Съществуват, разбира се, опити за обществен разговор по проблемите на

сексуалното и домашното насилие и, феминистично провокирани, инициативи, утвърждаващи в по-голяма степен публичното лицемерие по отношение на възприемането на еманципацията, отколкото рационални действия, насочени към развитието на чувствителност към “другия” пол. Този диалог може да получи реални социални измерения, ако училището се обърне с лице към проблема за утвърждаването на равноценността на половете и на своя територия “изпробва” възможности за търсене на измеренията на разбирателството между половете.

Днешното училище като цяло остава извън духовната атмосфера на диалога за равноценността на половете. Доминираща тенденция в разработването на проблема за сексуалното образование в средното училище е представянето му като част от съдържанието на здравното образование. Този подход се основава на традиционното разглеждане на половото и сексуалното възпитание в контекста на физическото и здравното възпитание на учениците. Днес той получава подкрепа от актуалната идея (придобила изключителна популярност в Западна и Централна Европа) за осъществяване на цялостен (холистичен) подход към здравето и за утвърждаване на училището като институция за здравна промоция. Налага се своеобразна **методология на здравето** за конструиране на образователното съдържание, която, заради потребността от прагматизиране на образованието у нас, намира приложение в разработването на здравно ориентирани модели за сексуално образование и възпитание. [Виж например: 9]

Прегледът на държавните документи, регламентиращи условията и програмите за осъществяване на гражданско образование показва, че когато сексуалното образование се разглежда като негова съдържателна част, сексуалната проблематика отново се интерпретира предимно в здравен контекст. Тя е включена като част от здравнообразователни програми, които в този случай присъстват като модули или тематични направления на гражданското образование.

Съвременното българското училище предлага възможности за сексуално образование и възпитание предимно чрез формите за факултативно обучение (СИП “Гражданско образование” и СИП “Здравно образование”). В общозадължителната подготовка сексуалната проблематика присъства повече като претенция, отколкото като действителен интегративен компонент на учебното съдържание по биология, психология, етика, литература, философия. Сред тези дисциплини водеща роля по отношение на сексуалната образованост се отрежда на биологията. Целите на обучението в този смисъл визират възможностите за съхраняване здравето на подрастващите и се реализират чрез усвояване на знания за устройството и функционирането на половата система, за половото съзряване и хигиена на пола. Присъствието на сексуалната проблематика при изучаването на хуманитарните учебни дисциплини е епизодично и преди всичко зависи от интерпретаторските възможности на учителите и от отношението им към сексуалността като към психо-социален проблем.

През последното десетилетие неправителственият сектор инициира издаването и разпространението на много информационни материали - наръчници, брошури, помагала (по-голямата част, от които са преводни), ориентирани към повишаване на сексуалната култура на младите хора. Те са изключително богат ресурс за развитие на сексуалното образование у нас не само защото стимулират неформалните образователни процеси, но и защото предизвикват активността на българските образователни дейци и специалисти да разработват и предлагат в рамките на официалните образователни програми в училище учебно съдържание по сексуално образование. Наред с традиционните форми и методи на преподаване на обективна научна информация, отнасяща се до биологични факти и хигиена, все по-актуални стават и такива методи, чрез които се проблематизират ценности и се формират умения. В това отношение българското сексуално образование, доколкото ползва преводни програми и учебни пособия, следва добрите световни тенденции за въвеждане на образователни модели, в които чрез сексуалната информираност и знанията по биология се провокират дискусии, надхвърлящи

очертаното познавателно поле. По този начин се разкриват повече възможности за интердисциплинарно интерпретиране на здравната проблематика. С това и сексуалното образование има шанс да бъде разглеждано от гледна точка на развитието на личностните и социални умения на учениците. Все още обаче не може да се твърди, че това е твърдо установена тенденция у нас, особено от гледна точка на педагогическата реалност.

За съществуването на дефицити по отношение на възможностите за личностно и социално развитие на учениците можем да съдим от съдържанието на актуални програми и помагала за сексуално образование, одобрени от Министерството на образованието, които най-често се използват от учителите в българското училище.

Анализът на учебните пособия за факултативно обучение по проблемите на сексуалността разкрива тяхната ориентация към предоставяне на информация от здравно-медицинско естество на подрастващите в период от тяхното развитие (12-18г.), когато се засилват сексуалните желания и се провокират интереси към познание за настъпващите анатомо-физиологични и психични промени. Така тези пособия постигат една от основните си цели - повишаване на здравно-сексуалната култура на учениците [Виж: 4, 5, 24].

Целите, свързани с изследване на ценности и формиране на отношения и умения, се реализират предимно чрез съдържание, отнасящо се до **рисково сексуално поведение**: нежелана бременност; аборт; СПИН; болести, пренасяни по полов път; сексуални насилия и сексуални злоупотреби; сексуален избор. Подборът на темите е съобразен с характерния за възрастта стремеж към независимост и самостоятелност в поведението. Чрез обсъждане на рискови ситуации и дискусии върху различни модели на сексуално поведение се цели формиране на умение за отговорно вземане на решения за собственото здраве и това на партньора, както и за формиране на отговорно отношение към последиците от взетото решение.

Достойнство на предложените програми и пособия е включването на съдържание, посветено на развенчаването на сексуални митове и утвърждаването на действителни ценности в сексуалното общуване.

Здравният подход към проблемите на сексуалността обаче е методология, която утвърждава принцип на **разделено, дистанцирано разглеждане** на проблемите на двата пола в учебното съдържание. От гледна точка на логиката на познанието, диференцираното разглеждане на информацията за двата пола има своите естествени основания. Когато, обаче, акцентът в образователното съдържание перманентно се поставя върху паралелното съпоставяне и фаворизиране на различията от анатомо-физиологичен и здравно-медицински характер между двата пола, **логиката на различието** може да бъде механично пренесена в сферата на социално - психологическите взаимоотношения и да се утвърди като основен принцип за разбиране на половете и на техните взаимоотношения.

Посочените образователни програми и пособия за сексуално образование остават индиферентни по отношение на подход, който би следвало да разглежда отношенията между половете в тяхната цялостност. Заради това, декларираните в тях цели, които се отнасят до развитието на позитивни нагласи за самооценяване на основата на пола и до развиване на умения за самостоятелно вземане на решения в ситуации на междуполови конфликти, остават на практика извън образователното съдържание. Придобиването на тази сексуална компетентност изисква програмите (и съответните учебните пособия) да регламентират учебно съдържание и дидактически процедури, предизвикващи позитивни преживявания у учениците по отношение на съвместното битие на двата пола с всички негови проявления - взаимност на очакванията, общи интереси и общи страхове, общи проблеми и общи удоволствия и т.н.

Философията на сексуалната подготвеност изисква подход, който да утвърждава **принципа на заедност**, на пълноценност в отношенията чрез съвместното правене на нещата, съвместните преживявания и съвместното решаване на проблеми. Това са идеи, които са

подценени в предлаганите учебни програми и пособия. В тях проблемите на партньорството и равнопоставеността на половете са бегло представени, а доколкото присъстват те са онагледени предимно с примери за поделена отговорност в интимните отношения между двата пола. Колкото и позитивно на пръв поглед да изглежда това, то не е достатъчно. Интимните отношения между двата пола не би трябвало да бъдат възприемани като територия на **поделената** (разделена) отговорност, защото съвместната дейност предполага еднозначно **съвместна** отговорност. Равноценността и равноправието между половете не е математическо равенство, което представя еднаквият им дял за участие, още повече че **равното** участие в определена дейност не винаги означава **заедно**.

Когато на вниманието на подрастващите, във връзка с тяхната сексуалност, доминиращо се представят проблемите на сексуалното и възпроизводствено здраве и се афишират прояви, свързани със сексуалния избор, съществува риск първоначалната ориентация в отношенията с другия пол да бъде по посока на това **как да се предпазваме един от друг**. Без точни указания към учителите за това какви възможни опасности крие подобно обучение за затвърждаване на съществуващите стереотипи за междуполово възприемане, бихме могли да очакваме, че при обсъжданията и дискусиите с учениците на различни ситуации, свързани с проявено рисково сексуално поведение, могат да се утвърдят нагласите на недоверие и враждебност спрямо другия пол. Така например търсенето на взаимна отговорност лесно може да прерасне в открити обвинения и обобщения (предубеждения) относно характеристиките на другия пол.

Обществото свързва проявите на сексуалността най-вече с половото общуване и поведение и е особено стриктно по отношение на нормите, които задава. С тях то регулира сексуалните взаимоотношения и налага определени нагласи спрямо тях. Програмите за сексуално образование не могат да не бъдат съобразени с определен превантивен подход. Когато обаче излявата на сексуалността доминантно се свързва с поемане на риск (това е впечатлението, което създават образователните програми и пособия, тъй като се разгръщат съдържателно върху рисково сексуално поведение), съществува опасност в съзнанието на подрастващите да се формира нагласата, че сексуалността е нещо, което носи неприятности; нещо, което е опасно и, развитието на което трябва да се следи с голяма тревога. Като имаме предвид и факта, че значителна част от подрастващите (особено момичетата) между 12 и 15 години изпитват затруднения в позитивното приемане на собствения си пол, посоченият потенциален ефект от прилагането на съществуващите програми за сексуално образование, изглежда още по-вероятен. “Решението за окончателното сексуално поведение - пише Фройд - се взема едва през пубертета и е резултат от една все още необозрима редица от фактори, които са отчасти от конституционално, отчасти от случайно естество...Сред случайните въздействия върху избора на обект ни се стори заслужаваща внимание забраната(ранното сексуално наплашване)”[22, 32].

Субективното усещане за полово непълноценност може да доведе до поведенчески прояви с негативен социален отзвук: самоизолация; затваряне в общности, където съзнателно се притъпява сексуалната чувствителност; бягство от половите роли; агресивно сексуално поведение, граничещо със сексуално насилие и сексуални перверзии; травестизъм; хомофобия; хомосексуализъм; желание и опити за смяна на пола. Феминизмът също може да се разглежда като проява на самоподценяване на собствения пол и желание да се подражава на мъжа, поне във външното поведение. Липсата на самоуважение към собствения пол задължително води до агресивно отношение към другия пол.

Здравно-медицинската ориентация на програмите за сексуално образование, предлагани за СИП и ЗИП, поставя и други два проблема. Първият се отнася до това, че в известен смисъл чрез тях се губи ефективно учебно време, тъй като представената здравна информация, от една страна, отчасти дублира учебното съдържание по биология, а от друга - тя вече не е актуална, защото е набавена от други източници - телевизия, радио, реклама, обществени кампании,

Интернет и др. Информационната преситеност е също риск, който трябва да се има предвид, тъй като информацията вече престава да бъде средство за превенция, а придобива характеристиките на отегчителен “фон”.

Вторият проблем е свързан с недооценяване на психо-социалните измерения в общуването между двата пола. Въпреки че учебните програми целят формирането на ценности, свързани със сексуалното поведение и взаимоотношения, проблемите на междуполовото общуване не са представени адекватно на потребностите на подрастващите. Ролята на пола се разкрива съвсем бегло чрез съпоставка на различни характеристики и отделни поведенчески прояви, свързани с единия или с другия пол. Изключение представлява българската програма “В света на интимното” (1991г.), в която се обръща по-сериозно внимание на юношеската любов и се посочват уменията за общуване с противоположния пол [Виж: 4]. Но и чрез нея не се работи оптимално върху формирането на тези умения.

Както вече беше споменато, в представените програми проблемите на двата пола се разглеждат небалансирано - предимно от гледна точка на различията между тях (анатомо-физиологически, психологически, социални). Такъв подход улеснява утвърждаването на стереотипи за междуполово възприемане и възпроизвеждането на предразсъдъци относно очакванията спрямо бъдещите взаимоотношения с противоположния пол. Резултатите от подобен стил на обучение биха могли да стимулират развитието на конкурентни нагласи между представителите на двата пола, изразявани най-често чрез манипулативното (и не толкова познавателното) задаване на въпроса: “Кой е по-добър?”. Разбира се, логическите способности на човека задават критерии за сравнение, но тъй като в случая “сравнението” се отнася до мъжкото и женското като онтологични начала, спорът между тях има измеренията на философски въпрос (каквито са например въпросите за битието и истината) и, за да бъде разрешен, е необходим друг подход към разработването на сексуалното образователно съдържание.

Фаворизирането на биологичните и психически различия на половете и тенденцията да се търси антагонизъм между тях е източник за стереотипно възприемане и на любовта. Идеята, че двата противоположни пола по необходимост, следваща от законите на диалектиката, трябва да се урівновесят в нещо трето и това е любовта, бива изведена до крайност - любовта като единствената територия за хармоничното съжителство между мъжа и жената. Утвърждава се разбирането, че взаимодействие, реализирано без любов, остава извън обсега на пълноценните междуполови контакти. Любовта е магическият “трети свят” на хармония, изграден с посредничеството на двата пола, но притежаващ самостоятелно битие. Поотделно, без алхимията на любовта, нито един от двата пола не би бил в състояние да реализира потенциите си. Любовта се издига до ранга на абсолютна цел, но трудно постижима, за който и да е от двата пола, защото изисква адекватно любовно усърдие и на представител от другия пол. От позициите на това разбиране лесно се създават митове за степента на усърдност и вина по повод възможностите на собствения пол и тези на другия пол относно иницирането и съхраняването на любовта. Хармонията, която съпътства любовта се оказва крехка и нетрайна, а любовта - мимолетна и измамна, дори в определени случаи – непосилно бремене, и един от партньорите винаги се чувства ошетен - този, който субективно усеща, че полага повече усилия. По този начин се създават условия за формиране на негативни нагласи и очаквания спрямо другия пол и се отива към търсене на житейски рецепти за преодоляване на зависимостта от другия пол.

Усещането за зависимост от другия пол е пряко свързано с чувството на страх от него. Личностната неувереност и пълната зависимост от признанието на другия пол най-често води до бягство от собствения пол или затваряне (скриване) в неговата “самодостатъчност”, както и до неосъзнато подценяване или открит протест срещу другия пол. Така личността в по-голяма степен е застрашена от предприемане на рисково социално поведение.

Едва ли някой би могъл да бъде изненадан от факта, че младите хора изпитват дефицит от близост, взаимно доверие и уважение. В търсене на духовните пространства на съвместното съжителство с другия пол те се нуждаят от точно определени личностни и социални умения. Средното училище обаче не разполага с образователни програми, които да отговорят на този техен дефицит. Съвременното образование не предлага достатъчно възможности за пълноценно ориентиране на младите хора в усвояването на своите полови роли и утвърждаването им като проява на половата равноценност и личностно самочувствие. Необходимо е да се търсят нови ресурси за реализиране на сексуално образование, което да не се затваря единствено в проблематиката на половата хигиена и уменията за сексуално здраве. За формирането на по-добро самочувствие чрез половата принадлежност и за развитие на по-адекватни умения в общуването с другия пол, е необходимо да се предложи различна методология при конструирането на сексуалното образователно съдържание. Тя трябва да се основава на философията на разбирателството между половете, произтичаща от идеята за единство и хармония между мъжкото и женското начало.

В този смисъл, гражданското образование и обучението по правата на детето в училище дава добър шанс на учителя да се ориентира към проблема за равноценността на половете чрез едно *мета - разбиране* на пола и тълкуване на взаимодействието между *мъжа* и *жената* във философски и социално-психологически план. Учителят може да изведе сексуалното образователно съдържание извън досегашните рамки на дисциплините от природо-научния цикъл, извън ограниченията на здравния подход при конструирането на образователното съдържание (независимо от опитите той да се глобализира). Това ще направи темата за взаимоотношенията между половете по-възприемчива за приложение на интердисциплинарните подходи, които в своята цялостност имат възможност да разкрият разностранния смисъл на сексуалността и да направят обучението по-интересно за подрастващите. От друга страна, развитието на умения за междуполово разбирателство може да се окаже високо ефективно методологическо средство за осъществяване на философска пропедевтика и развитие на уменията за интеркултурен диалог.

2.2. Алтернативен подход за конструиране на програми за сексуално образование

Като тръгваме от философските основания за съществуването на пола и сексуалността като атрибути на интегритета на човека, посредством които се осъществява неговата индивидуална, социална и културна идентификация, поставяме изискването съдържанието на сексуалното образование да включва познания за пола и сексуалността, които осигуряват пълноценно психо-сексуално развитие на личността.

Обучение, което е в състояние да удовлетвори тези изисквания трябва да се основава, според нас, на следните принципи:

1. Да подчертава фундаменталната прилика и равнопоставеност между половете, зададени чрез природата на човека като онтологично, биологично и интрапсихично единство на „мъжко” и „женско”.

2. Да обяснява функциите на пола за познанието (самопознанието) на човека и на света.

3. Да разкрива социално-психологическите механизми за формиране на негативни междуполови нагласи и предразсъдъци.

4. Да мотивира развитието на специфични умения за междуполово взаимодействие като основни личностни и социални умения, посредством които се постига индивидуална пълноценност.

Да разглеждаме пола в рамките на проявленията на духовното и да търсим прагматичната стойност на неговите психо-социални, социо-културни и философски измерения от гледна точка на дидактическото им (съдържателно) редуциране за целите на сексуалното образование означава да се ангажираме с развитието на специфични умения на личността. Природата на тези умения е интердисциплинарна и с оглед на тяхното интегрално представяне можем да ги определим (за целите на настоящата работа) умения за *междуполово разбиране*.

С понятието *междуполово разбиране* очертаваме практическото поле, в което социо-културологичното, психологическото и философско познание си дават среща, за да разкрият ценностни и прагматично ориентирани стратегии за развитие на взаимоотношенията между двата пола.

От гледна точка на **социално-психологическото** познание „критичният фактор за ефективната комуникация е партньорите във взаимоотношението да се разбират **един друг, да се чувстват разбрани** (курс. мой – б.а.) и да са в състояние ясно да изразяват чувствата и/или мненията си” [2, 303]. В този смисъл, разбирането се обяснява с процеса, чрез който човек може да се постави на мястото на другия, за да разпознае значенията, които другият придава на действията си, целите или резултатите от тези действия [1, 330]. Благодарение на *разбирането* партньорите във взаимодействието осъществяват междуличностна акомодация (приспособяване, адаптиране), която им позволява (1) да структурират взаимоотношенията си и да определят ролите, отговорностите, нормите, удовлетворяващите стандарти и другите измерения на възникващата връзка, и (2) да разрешават несъгласията и конфликтите помежду си [по 2, 303].

Отнесено към сферата на междуполовите отношения, *разбирането* предполага специфични умения, чрез които се преодоляват типичните за двата пола затруднения в сферата на общуването. Ако “да разбираш” означава да проявяваш *емпатия* като способност за съпричастие спрямо различни социални роли и състояния на околните (по Дж. Х. Мийд), то, без съмнение, способността да предвидиш реакциите и настроенията на другия пол е ценно социално-психологическо умение.

В **социо-културологичен план** процесът на *разбиране* акцентира върху осъзнаването на нагласите и предразсъдъците във възприемането и общуването с другия пол, които са продукт на обществено-историческото развитие и особеностите на културната среда. Проследяването на обичаите и традиционните форми на стереотипизиране на половите роли разкрива културологичния аспект на взаимоотношенията между мъжа и жената. Той предоставя възможности на личността да “преоткрие” собствената си природа извън социално-културната обремененост на сексуалното поведение и с помощта на философско-психологическото познание да формира рационален стил на мислене и поведение спрямо другия пол.

Философският аспект на *разбирането* включва разнообразие от онтологически, аксиологически и гносеологически контексти, отнасящи се до уменията да се открива смисъла на половата диференциация и значението на познанието за пола и сексуалността, както и да се тълкуват действията на представителите на другия пол.

Способността за *разбиране на другия пол* би трябвало да се постави като интегрално ядро в съдържанието на сексуалното образование. От тази гледна точка бихме могли да изведем като приоритетни развитието на:

- ♦ познавателните способности на личността в контекста на познанието за пола;
- ♦ умения за самопознание и позитивно самовъзприемане на основата на половата принадлежност;
- ♦ социални умения за ефективни междуполови взаимодействия.

Тези три приоритета в целите на сексуалното образование задават основни ориентири за

конструирани на система от умения и нагласи, които се очаква учениците да развият като резултат от обучението им по програма за развитие на умения за междуполово разбирателство (вж. „Образователен модел за развитие на умения за междуполово разбирателство”).

Представата ни за обучение, което си поставя за цел развитието на *умения за междуполово разбирателство* свързваме с вече изложения принцип за опознаване на противоположния пол чрез опознаване на своето друго полови начало. Обучението, което се осмисля чрез този принцип е предназначено да развива уменията и на двата пола за хармонично съжителство чрез хармонизиране на своите „вътрешни” полови начала. Подобно обучение надхвърля обичайното проблематизиране на социално-битовите и сексуално-здравните отношения.

Обучението, което се осмисля чрез този принцип е предназначено да развива уменията и на двата пола за хармонично съжителство един с друг чрез развитие на тяхната чувствителност към техните „вътрешни” полови начала.

Уменията за *междуполово разбирателство* могат да се редуцират и до умения за разбиране на различията. Чрез тях ученикът придобива сензитивност за разбирането на другия, за поемането на отговорност и отстояване на човешките права. Защото на тази възраст най-лесно се илюстрират междуличностните отношения с проблемите на междуполовото общуване. Уменията за междуполово разбирателство се отнасят не само до усвояване на правила и роли, но и до формирането на определен начин на мислене, чиито отправни точки за подрастващите са:

- ♦ да не се страхуват от половите различия, а да подчертават достоинства им;
- ♦ да преодоляват “етикетирането” в оценките за другия пол;
- ♦ да изтъкват преимуществата на собствения пол, разкривайки преимуществата на противоположния.

Очевидно е, че опознаването и извървяването на различни пътища към противоположния пол създава възможности за утвърждаване на собствената полова уникалност и изграждане на равностойно и автентично партньорство с него.

Необходимостта от развитие на умения за *междуполово разбирателство* поставя следните изисквания към съдържанието на сексуално-образователните програми:

1. Развитието на позитивни нагласи за възприемане на другия пол да бъде поставено в цялостния контекст на познанието за собствения пол и личностното самоусъвършенстване.

2. Развитието на умения и нагласи за самоусъвършенстване да черпи ресурси от развитието на самоосъзнанието за своето друго (полово) начало.

3. Проблематизирането на традиционните нагласи във възприемането на половите роли да бъде поставено в контекста на изследването на собствените нагласи и предразсъдъци, свързани с възприемането на другия пол.

4. Да се стимулира развитието на личностната увереността чрез интегративността на самооценяването на индивидуалните (екзистенциални) достоинства и собствената полова принадлежност.

5. Развитието на базовите социални умения на личността да бъде поставено в интегративна връзка с развитието на специфични умения за междуполово общуване и умения за оказване на подкрепа в психосексуалното развитие на другия.

6. Да се подкрепи социалното развитие на личността в полето на междуполовите отношения чрез развитието на нагласи за изясняване на ценности и умения за отстояване на права.

Образователен модел за развитие на умения за междуполово разбирателство

3.1. Предназначение и цели

Представеният тук образователният модел е разработен като образователна програма за развитие на умения за междуполово разбирателство, предназначен за работа с млади хора на възраст от 12 до 16 години. Много от идеите в Програмата успешно могат да се използват за работа с деца от други възрастови групи, както и с възрастни.

Образователната програма е ориентирана към потребностите на личностното и социално развитие на подрастващите в сферата на междуполовите отношения и може да бъде отнесена към групата на така наречените програми за личностно и социално образование. Нейната поява е мотивирана от желанието за компенсиране на дефицитите в общообразователното учебно съдържание и образователната практика по отношение на развитието на значими личностни умения на учениците, подпомагащи процесите на тяхната полово-ролева социализация.

В рамките на училищното образование Програмата може да се използва за провеждане на свободно избираемата подготовка (СИП) на учениците от VI-IX клас по гражданско образование, психология, етика и философия, за часовете на класа, както и за извънкласните и извънучилищни форми на дейност. Тя е подходяща да се използва и в полето на неформалното образование за обучение на млади хора (лидери, доброволци и др.) по проблемите на равноценността на половете.

Програмата може да бъде включена като самостоятелен модул в по-общии образователни курсове, или отделни нейни теми да се използват при разработването на компоненти от съдържанието на културно-образователна област “Обществени науки и гражданско образование”. Програмният модел предлага разнообразни дидактически процедури (методи и техники), които могат да бъдат приложени и в рамките на учебните предмети и програми от други културно-образователни области от общообразователния минимум.

С Програмата могат да работят учители от различни специалности, педагогически съветници, класни ръководители и специалисти от извънучилищните институции за работа с деца и др., на които препоръчваме да преминат през съответен курс на обучение за ориентиране в спецификата на образователния модел.

Целите на образователната програма са формулирани в съответствие с поставените от нас изисквания към разработването на съдържанието на сексуалното образование (вж., „Алтернативен подход за конструиране на програми за сексуално образование”). В резултат от работата с образователния модел се очаква обучаваните да развият следните умения и нагласи:

1. Умения за ориентиране в метапознанието за пола

1.1. Осъзнаване на пола като средство за познание, като единство на духовност и телесност; като визуализация на двете начала (“мъжкото” и “женското”) в проявлението на “цялото”.

1.2. Развитие на умения и нагласи за възприемане на “пола” като средство за разбиране на различието и равноценността между хората. Развитие на чувствителност към хармонизиране на междуполовите взаимоотношения.

2. Умения и нагласи за самопознание и позитивно самовъзприемане на основата на собствената полова принадлежност

2.1. Умения за изследване на собствените чувства и проблеми, резултат от взаимодействието с другия пол.

2.2. Умения за изследване на собствените нагласи и предразсъдъци, свързани с възприемането на своя и другия пол. Проблематизиране на традиционни нагласи и стереотипи във възприемането на мъжа и жената.

2.3. Саморефлексия, свързана с познанието за пола: изследване на собствените чувства в процеса на познанието за пола и междуполовите отношения; разбиране на познанието за другия пол (и междуполовите отношения) като източник за самопознание; самоосъзнаване на своето друго полово начало.

2.4. Умения и нагласи за изграждане на положителна Аз-концепция на основата на половата принадлежност – самоуважение, осъзнаване на собствената значимост и достойнства чрез характеристиките на пола.

2.5. Умения за контрол и управление на собствените негативни емоции и чувства, породени от общуването с представители на другия пол.

3. Социални умения

3.1. Умения за общуване с представители на другия пол: готовност за споделяне на проблеми, свързани с взаимодействието между двата пола; осъществяване на емпатична връзка; активно слушане; даване и получаване на обратна връзка; сполучливо изразяване на чувства чрез средствата на вербална и невербална комуникация (речеви етикет и език на тялото) и др.

3.2. Умения за ориентиране в различни модели на приемливо и неприемливо поведение в ситуации на междуполово взаимодействие. Разширяване на представите на учениците за приемливо (допустимо) поведение на представителите на двата пола.

3.3. Умения за справяне с проблеми и конфликти, предизвикани от междуполово неразбирателство. Умения за аргументирано и толерантно водене на дебати по проблемите на отношенията между половете.

3.4. Умения за работа в екип с представители на другия пол. Умения за оказване на помощ и подкрепа на инициативите на другия пол.

3.5. Умения за идентифициране на ситуации на дискриминационно отношение на основата на половата принадлежност.

3.6. Овладяване на стратегии за отстояване на собствените права, произтичащи от половата принадлежност и поемане на отговорност за правата на представителите на другия пол.

Представената тук образователна програмата е динамичен модел (цяло), който подлежи на развитие. Последователността на темите и дидактическата технология нямат за цел да регламентират дейността на обучаващите, а да им зададат ориентири за разработване на собствени програми и модели за обучение. Нашето желание е да стимулираме активността на тези, които желаят да работят по проблемите на междуполовите отношения в контекста на междуполовото разбирателство и да подпомогнем усилията им при конструиране на дидактически модели за обучение.

Дидактическият модел на обучение по Програмата за междуполово разбирателство, който предлагаме тук, е описан в програмния модел на обучение и се състои от петнадесет теми. Повечето от темите са предвидени за изучаване в два учебни часа (две образователни сесии).

Общият хорариум часове по Програмата е минимум 30 учебни часа. Отвореният характер на Програмата позволява включването на допълнителни теми и технологии, които могат да развият съдържанието на програмата и да разширяват нейния обем. На определени места в модела на обучение е посочено, че е възможно да се отдели допълнително време за теми, които не са разработени в програмния модел (например, тренинг за асертивно поведение; обучение по правата на детето; обучение за развитие на межкултурен опит; тренинг за решаване на конфликти и др.).

3.2. Изисквания към организацията и технологията на обучение

Във връзка с провеждането на обучение по Програмата за развитие на умения за междуполово разбирателство можем да поставим някои изисквания, отнасящи се до организацията и технологията на работа:

(1) При формирането на групи за обучение е необходимо да се съблюдава принципа на равен (или приблизително изравнен) брой представители на двата пола. Значителното числено превъзходство на някоя от половите групи може да се отрази неблагоприятно върху резултатите, които се преследват чрез препоръчваната технология на обучение. Приблизително изравненият брой на участници от двата пола е и в съответствие с духа и философията на програмата.

(2) Препоръчваме обучението да се води от двама обучаващи от различен пол. По принцип, тренинговите форми на обучение предполагат двама водещи за подобряване на интерактивността в обучението. Във връзка със съдържанието и целите на програмата, предимството на двама обучаващи от различен пол е и във възможността те да демонстрират различни модели на междуполово взаимодействие, като по този начин постоянно актуализират опита на учениците и съдействат за тяхната активност и интерес в процеса на обучение. За обучаваните е важно да следят поведението на водещите и като представители от техния пол.

(3) Провеждането на обучение за междуполово разбирателство изисква от учителите да познават и да прилагат интерактивни методи и техники, чрез които се осигурява висока мотивация на учениците, добра ориентация в съдържанието на обучението и ефективно трениране на уменията им. По този начин самата технология на обучение се явява своеобразен „носител” на образователно съдържание. (За повече информация по отношение на възможностите на интерактивното обучение, както и за методите и техниките на работа препоръчваме съдържанието на първата книга от настоящата поредица „Умения за живот”.)

(4) Изискването за прилагане на интерактивни методи и техники е свързано с необходимостта учителите да организират по подходящ начин взаимодействията в класа. Технологията на обучение за междуполово разбирателство предполага създаване на атмосфера на доверие, равни възможности за участие и позитивен климат. Ето защо постигането на тези важни социално-психологически условия на работа изисква специално организиране на работното пространство. Така например, подреждането в кръг на обучавани и обучаващи осигурява по-висока активност при провеждане на обсъждания, дискусии и споделяне на опит, защото участниците общуват лице в лице и по-лесно се контролират за спазване на груповите правила. Във връзка с това, би било добре обучението да се провежда в помещение, което е обзаведено с подвижни и леки модули-масички, за да позволява лесно и бързо подреждане в различни конфигурации, според препоръчвания метод или техника на работа – обсъждания и дискусии в големи и малки групи, ролеви и активизиращи игри и др.

(5) Програмният модел не регламентира стриктно работата на обучаващите по проблемите на междуполовото разбирателство. То е един модел, образец, чието предназначение е да ги ориентира в многобройните възможности за обучение и да им препоръча определена интерактивна технология и стил на работа, които поощряват изследователските интереси на

обучаваните и ги подпомагат сами да си създават навици и умения за продуктивно мислене и работа в екип.

(6) Обучаващите е необходимо да приемат ролята на консултанти, да не доминират и да не налагат своето мнение, а преди всичко да мотивират и да провокират участниците към активност и постигане на приетите от тях цели. Заедно с това, те трябва да следят за равните възможности за изява на участниците, за спазването на правилата за групова работа и да стимулират развитието на групата към създаването на изследователска общност.

3.3.Програмен модел на обучение за междуполово разбирателство

(1) ВЪВЕДЕНИЕ

Цели:

- ♦ Мотивиране на обучаваните за участие в занятията по програмата.
- ♦ Актуализиране на преживяванията на обучаваните, свързани с опита им в общуването с представители на другия пол.
- ♦ Идентифициране на познавателни дефицити и на негативни междуполови нагласи в сферата на пола.
- ♦ Преодоляване на емоционални бариери, свързани с коментирането на взаимоотношенията между половете.

Необходими материали:

- ♦ Подготвяне на необходимия брой копия на въстъпителния текст към обучаваните.

ТЕХНОЛОГИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

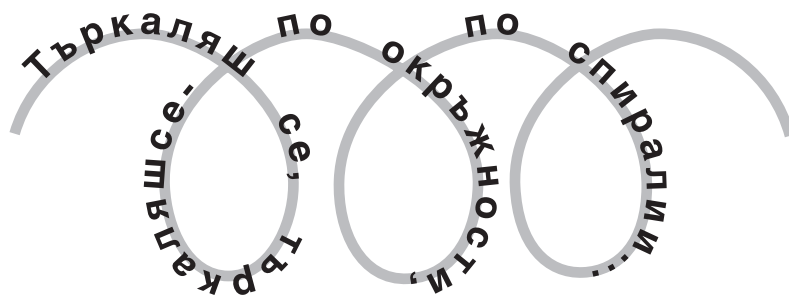
Обръщение към ученика:

“За начало на курса - с началата на двата символа”

Раздайте на всеки участник по едно копие от предложения по-долу въстъпителен текст и помолете обучаваните да го прочетат. За тях това обръщение има значение на мотивационен текст за въвеждането им в проблематиката, която ще бъде предмет на разглеждане в настоящия курс на обучение.

С негова помощ можете да организирате беседа, която да ви ориентира в конкретните потребности от познания и умения на обучаваните в сферата на междуполовите отношения и в предварителните им очаквания към съдържанието на предстоящото обучение.

Встъпителен текст

И няма начало и край пътят ти, както безначален и безкраен си самият ти. Символизираш съвършенството, единството на всички причини, необходимостта на всички следствия.

Откъде идваш, накъде отиваш? Има ли смисъл движението ти, щом описва само кръгове?

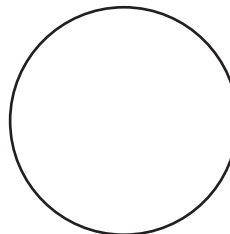
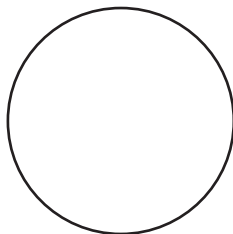
Ето виж - поемаш надясно, а отсреща вече някой крещи: "Отляво ли ме връхлиташ?".

И с тази помпозна заобленост и повтарящи се букви в

mOвa kOлeлO

и

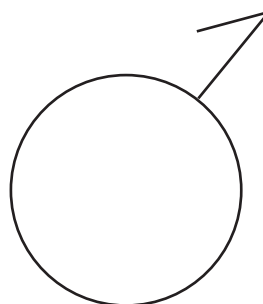
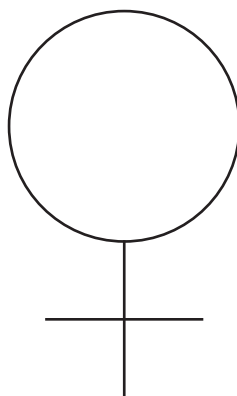
mOвa kOлeлO

вечно иска някой да те впише в нещо, или да опишеш нещо.

Въртиш се, въртиш се ... И тъй като всяко движещо се бива движено от друго, кой ти е дал тласък? Ще спреш ли някога?

И въпросите те връхлитат в кръг и искат да те уловят, а ти покрай тях - като на слалом. Ще си отчупиш оттук ъгълче, ще повлечеш оттам отсечка и вече не си само кръгче. Един плюс (кръстче) за съсредоточаване, една стрелка за насочване - и натезаваш като плод към земята, и отскачаш във въздуха като балон.

Беседа:

“Какво искам да науча за взаимоотношенията между мъжете и жените”

Настоящата беседа можете да структурирате с помощта на следните примерни въпроси:

- ♦ Познавате ли символите в края на текста, който прочетохте? Какво означават те?
(За обучаваните ще бъде любопитно да научат, че двата знака могат да се възприемат чрез метафорите “копчето на Марс” и “огледалото на Венера” - атрибути на двете божества, възплъщаващи идеалите за мъж и жена на древните гърци.).

- ♦ Можете ли да предложите ваши метафори за двата знака или да съчините ваша история?

- ♦ Обичат ли хората да говорят за пола и сексуалността? А за особеностите на своя пол и сексуалност? Защо?

- ♦ Какво най-често обсъждате по повод на другия пол? Как правят това момчетата? И как правят това момичетата?

- ♦ Чувствате ли се удобно в подобни разговори?

- ♦ Удобно ли е да се говори за “другия” пол пред представители на другия пол? Кога става неудобно?

- ♦ Знаете ли вече всичко един за друг?

- ♦ Може ли да се научи всичко за другия пол? А за собствения?

- ♦ Имат ли място малките тайни във взаимоотношенията ни с другия пол?

- ♦ Очаквате ли изненади от другия пол? Какви?

- ♦ Какви са вашите очаквания от бъдещите ни срещи?

Обучаваните ще се чувстват по-спокойни и ще бъдат предразположени към по-голяма откровеност, ако им дадете възможност да отговорят на последния въпрос анонимно. За целта им раздайте празни листи и ги помолете да запишат върху тях проблемите на междуполовите отношения, които биха желали да бъдат предмет на обсъждане в следващите занятия.

(2) ЗАЩО ТРЯБВА ДА ИМА ПОЛОВО РАЗДЕЛЕНИЕ?

Цели:

- ♦ Осмисляне на съществуването на двата пола не само от гледна точка на биологичната им предопределеност, но и като духовно основание за реализиране на човешката цялост.

- ♦ Ориентиране към позитивно възприемане на собствения и на другия пол.

- ♦ Идентифициране на негативни междуполови нагласи и познавателни дефицити в сферата на пола.

- ♦ Преодоляване на емоционални бариери, свързани с коментирането на взаимоотношенията между половете.

Необходими материали:

- ♦ Листи за постери и флумастери.

- ♦ Осигуряване на копия от текстовете

Ситуация:

“Спор с извънземни”

Разделете обучаваните на еднополови групи и им раздайте флумастери и листи за постери. Обяснете им, че за 10 минути всяка група трябва да обсъди ситуацията, която ще предложите, след което да обобщи и запише на постери отговорите си.

Описание на ситуацията:

“Представете си, че са ни посетили извънземни, които след кратко наблюдение на нашия живот достигат до извода, че повечето от ежедневните ни проблеми и несполуки произтичат от това, че сме разделнополови същества (разделени като мъже и жени). Предлагат ни да премахнат половото разделение и да ни направят като тях - безполови. Искат да ни убедят, че по този начин няма да имаме вече поводи за конфликти и ще успеем да се разберем веднъж-завинаги помежду си.

Вие сте представителите на нашата планета, които трябва да вземат решение дали да се съгласим с извънземните. Ако не желаете да станем безполови, ще се наложи да защитите половото разделение и да убедите извънземните, че човекът има нужда от него.

За целта трябва по групи да отговорите на въпросите: “Защо трябва да има мъже?” и “Защо трябва да има жени?” Всяка група отговаря за своя пол.”

В рамките на 10 минути върху постери момчетата отговарят на въпроса “Защо трябва да има мъже?”, а момичетата отговарят на въпроса “Защо трябва да има жени?”

След приключване на работата постерите се окачват един до друг, за да се запознаят всички ученици със съдържанието им. Говорител от всяка група с помощта на останалите нейни членове представя отговорите. Участниците от другите групи задават уточняващи въпроси по съдържанието на изложението. На постер, окачен встрани от останалите, се изписват мнения, изразяващи несъгласие с представените аргументи (ако има такива) и се формулират проблеми на междуполовите отношения, провокирани от представянето на интересите на единия или другия пол.

След като бъдат изслушани говорителите, поставете на обучаваните задача да открият сходните аргументи в отговорите на момичетата и момчетата при защита на собствената им полова принадлежност. Направете уговорката, че спорните постановки ще бъдат разгледани в друг час, защото те само доказват разногласията между половете и не обслужват целта на нашата защита - необходимостта от половото разделение.

С помощта на обучаваните обобщете аналогичните отговори. Можете да подчертавате с един и същи цвят на маркера сходните отговори от различните постери и да изведете встрани по общи формулировки.

Например:

И момичетата, и момчетата твърдят, че техният пол е необходим за:

Размножаване на човешкия род;

Разнообразие (за да бъде по-интересно);

За бъдат полезни на другия пол (да се грижат за тях; да им доставят удоволствие);

Възпитаването на децата;

За допълват другия пол и др.

След това можете да продължите игровата ситуация по следния начин: “Извънземните са чули аргументите ви и молят да изберете този аргумент, който, според вас, е най-важният.”

(Опитът от работата по това занятие показва, че за обучаваните “най-работещият” аргумент за доказване на необходимостта от двата пола е **възможността да се възпроизвежда човешкия род**. Обикновено те го избират единодушно.)

След като обучаваните направят своя избор, можете от името на извънземните да им предложите текстове с научни факти и анализи (като представените по-долу), в които се оспорва размножаването като основна функция на пола.

Тези текстове могат да се коментират в рамките на малките групи или да се разгледат заедно от всички.

“... Но най-напред трябва да отбележим, че самият смисъл на разделението на видовете на два пола не е ясен. Биологията констатира разделение на половете, но не успява да изведе това разделение нито от структурата на клетката, нито от законите на клетъчното размножаване, нито от каквото и да е било елементарно явление. Наблюденията доказват, че безполовото възпроизводство може да се осъществява безкрайно дълго, без да се наблюдава каквато и да било дегенерация; опитите в областта на партеногенезата стават все по-многобройни, все по-смели, при много видове мъжкият се оказва напълно безполезен. ... Оказа се, че при някои видове действието на киселина или механичното дразнение може да са достатъчни, за да предизвикат делението на яйцеклетката и развитие на ембриона; въз основа на това беше направено смелото предположение, че мъжката гаметна няма вече да е необходима за зачеването.” (Симон дьо Бовоар)

За по-голяма яснота на този текст е необходимо да обясните понятието “партеногенеза” (вид полово размножаване, при което зародишът се развива без оплождане на яйцеклетката).

Диференциацията на родителските клетки (гамети) не изисква задължително обособяване на разделнополови организми – може и двете клетки да принадлежат на един и същ индивид. Такъв е случаят с хермафродитните видове, многобройни при растенията, срещани у много низши животни, в частност при членестоноги и мекотели. “От чисто генетически позиции е трудно да се реши защо половото размножаване е двуполово, а не – хермафродитно. ... Не съществуват чисто генетически ограничения и за тази възможност” (Колесов, Д. и Н. Селверова. Физиолого-педагогически аспекти на половото съзряване. С., МНП, 1979, с.10).

Съществуването на разнородни гамети и на полово размножаване не са достатъчни основания за появата на два отделни пола. “Ако мултипликацията беше единствената цел на репродуктивното поведение, нашите прародители, бозайниците, биха се размножавали безполово.”(Е. Уилсън)

Бихте могли да подготвите и свои материали с примери от най-новите постижения в областта на генетиката и репродуктивното клониране, които демонстрират възможности за размножаване и на висшите бозайници извън “нормите” на половото възпроизводство.

Като “допълнителен аргумент в полза на тезата на извънземните, че половото разделение не е единствената възможност за съществуването на човека”, можете да посочите и митологичния образ на “андрогина”, който е възплъщение на първичната човешка природа. Удачно е да се предложи следния откъс от “Пирът” на Платон:

“... Едно време нашата природа не е била каквато е сега, а друга. Най-напред имало три човешки рода, а не само два, мъжки и женски, както е сега; имало е и трети, който съчетавал в себе си черти от другите два и от който сега е останало само името, а самият той е изчезнал; тогава именно е съществувал един мъжко-женски андрогинен род, който и по вид и по име е имал общо и с двата други ...

Всеки човек представлявал едно цяло - гърбът му бил объл, а страните му били извити в кръг; имал четири ръце и същия брой крака; и лицата му били две, върху кръгъл врат, напълно еднакви, но тези две лица, разположени в противоположни посоки принадлежали на една глава, ушите били също четири, половите им органи два и всичко друго човек би могъл да си го представи според вече казаното. Той вървял изправен, както ние сега, в която от двете посоки искал, а когато се спуснал да тича бързо правел като акробатите, които си вдигат краката и се премятат през глава в кръг; и понеже тогава се подпирали на осем члена бързо се движели като колело.

А тези три рода с тези особености съществували поради това, че мъжкия род имал произхода си от Слънцето, женският - от Земята, а този с общите черти на другите два рода - от Луната, понеже и Луната има общо и със Слънцето, и със Земята. ... Те били страшни по сила и храброст и имали големи стремежи... и искали да нападнат боговете. Зевс ... измислил следното: “Струва ми се, рекъл той, че имам средство и хората да останат, и безчинствата им да престанат, да станат по-слаби. Сега, рекъл той, ще разделя всеки един на две половини ...”. Така казал и разделил хората на две, както режат на две крушите, за да ги консервират, или пък както разполовяват яйцата с косъм. И когато разрязвал, карал Аполон да му обръща лицето и половината от врата към разрязаната част, та като гледа разреза си, човек да се държи по-благопристойно. Накарал го да излекува и другите последици. Аполон обръщал лицето и като смъквал отвсякъде кожата по посока на това, което наричаме корем, както се стяга кесия, правел една уста и я връзвал по средата на корема, което именно наричаме пъп. Изглаждал многото други бръчки и оформял гърдите с един уред, подобен на този, с който кожарите оглажда бръчките на кожата по калъпа; по няколко оставил, тия около самия корем и пъпа, за да напомнят за случилото се някога.”(Платон)

“Какво е основното предназначение на пола?”

След представянето и коментирането на текстовете, Вие (като играещ ролята на посредник и говорител на извънземните) можете да инициирате дискусия с помощта на следните въпроси към обучаваните:

- ♦ След като извънземните оспориха основния ви аргумент в защита на половото разделение, смятате ли все още, че е оправдано неговото съществуване? Защо?
- ♦ Кой са най-важните неща, които ще изгубите, ако не сте разделнополови?
- ♦ Ако репродуктивно възпроизвеждане не е основното предназначение на пола, то в какво следва да търсим необходимостта от съществуване на “мъжкото” и “женското”?
- ♦ Можете ли да осъществите разбирателство помежду си, без да е необходимо да се унищожават половите деления? По какъв начин?

На тези въпроси може да се отговаря фронтално или отново в същите групи. Тъй като обучаваните достигат до идеята за хармонията и духовното единство между половете, занятието приключва с прочитането на останалата част от разказа на Платон за андрогина:

“ ... Но понеже природата на тялото се оказала разсечена на две, половините ѝ копнеели една по друга и се събирали. ... Зевс се съжалил и преместил половите им части отпред; защото, докато били на външната им страна, те и създавали, и раждали, но не един в друг, а в земята, като щурците. ... Така че безсъмнено от това далечно време е внедрена у хората любовта един към друг - тя събира нашата първична природа, стремейки се да направи от две тела едно и да излекува човеишката природа.

Следователно всеки от нас е половина от човек, тъй като е бил разрязан като половина от едно цяло, както е калканът; така че всеки търси постоянно собствената си половина. ... И така, попадне ли човек... на собствената си половина, тогава и двамата ги обхваща светкавично някакво чудно приятелство, близост и любов, не желаейки, така да се каже, да се разделят и за съвсем малко време. И те са хората, които преминават живота си заедно, в който не биха могли дори да кажат какво очакват един от друг. ...

... по този начин нашият вид би станал щастлив, ако задоволим напълно Ерос и всеки попадне на своето любимо същество, връщайки се към старата си природа. Ако това е най-доброто, то и при сегашните обстоятелства по необходимост най-добро е това, което е най-близко до него, т.е. всеки да попадне на любимо същество, чиято природа е според желанието му.

Ако следователно прославяме бога, който е създател на това благо, с право бихме прославяли Ерос; той и сега най-много ни помага, като ни води към това, което ни е родствено, и за в бъдеще ни дава най-големи надежди - да ни направи блажени и щастливи, като ни върне към старата ни природа и ни излекува.”(Платон)

(3) МЪЖКОТО И ЖЕНСКОТО НАЧАЛО

Цели:

- ♦ Обучаваните да се запознаят със символиката, която разкрива диалектиката “мъжко – женско” като онтологично зададени начала.
- ♦ Да се предизвика рефлексия на обучаваните към своето друго полови начало.
- ♦ Да се опосредства развитието на абстрактното мислене по отношение на онтологичните начала чрез метафоричната образност на “мъжкото” и “женското”.
- ♦ Предизвикване на интерес към проблема за утвърждаването на равноценността на половете и за откриване на възможности за хармонизиране на междуполовите взаимоотношения.

Необходими материали:

- ♦ Предварително изработване на постерите “Пещера на изненадите”; “Магьосническо сборище” и “Дърво на желанията”.
- ♦ Подготвяне на копия от текстовете, представящи древноизточната символика на “мъжкото” и “женското”.
- ♦ Листи за постери и флумастери.

ТЕХНОЛОГИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

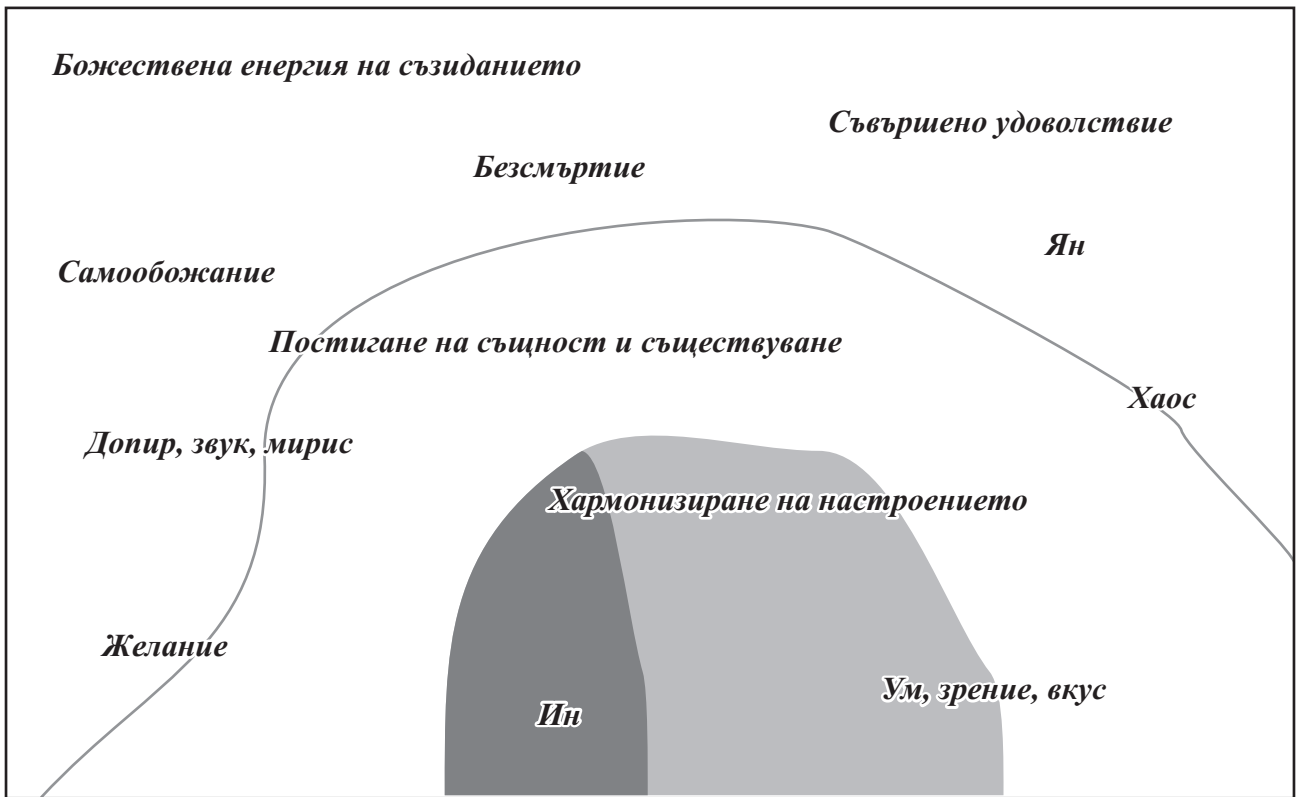
Ролева игра:

“Пожелай нещо за себе си!”

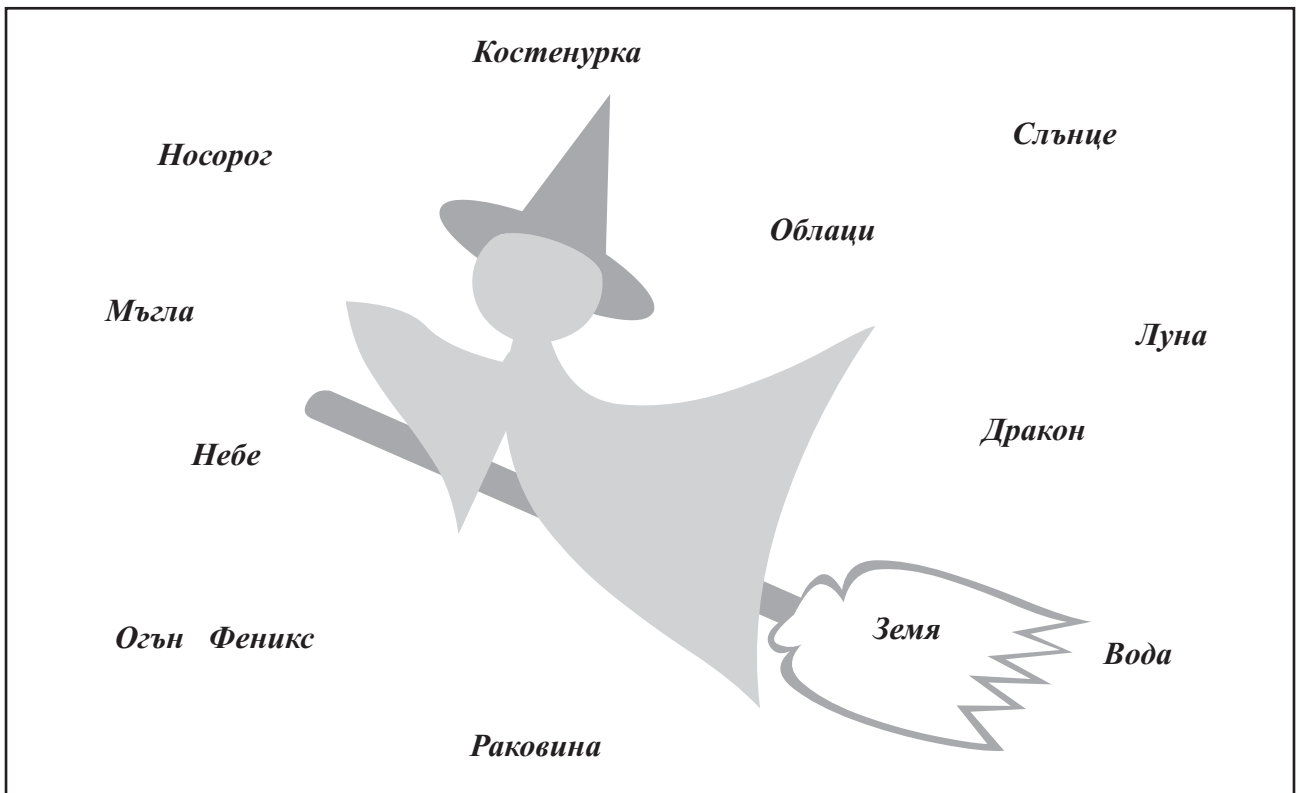
На фронталната стена се представят три постера, оформени по Ваше желание (или с помощта на обучаваните) и озаглавени: “Пещера на изненадите”; “Магьосническо сборище” и “Дърво на желанията”. Върху тях са изписани в случаен ред предмети, качества, природни явления, планети и т.н., символизиращи опозицията “мъжко – женско” (отначало на обучаваните не се обяснява тази символика). Визуална представа за оформянето на постерите можете да получите от следните схематично представени рисунки.

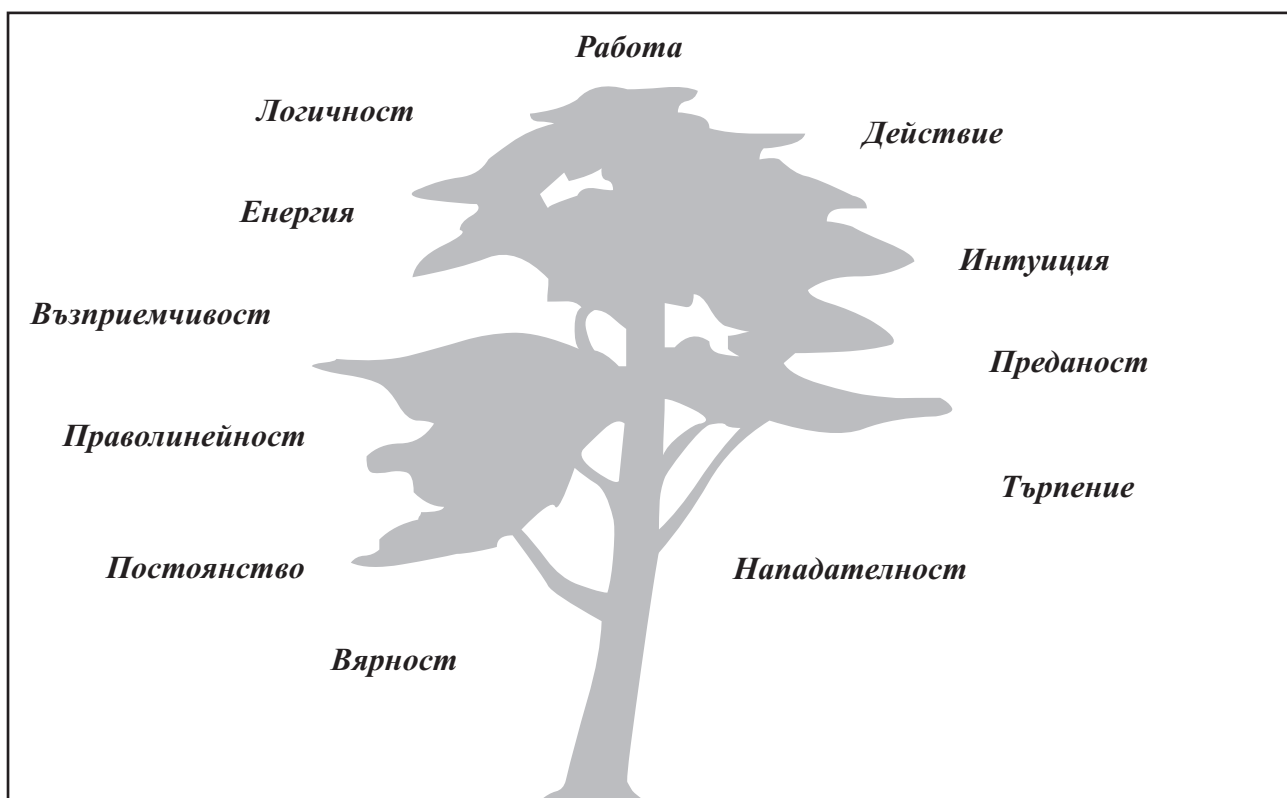
Пещера на изненадите

Магьосническо сборище

Дървото на желанията

Върху надписите на постерите са залепени листчета за многократно използване (от вида на “Post – it”), дублиращи същите надписи, над които са залепени. Броят на изписаните предмети и качества трябва да се съобрази с броя на обучаваните, с които ще се работи.

Въведете обучаваните в игровата ситуация:

“Представете си, че сте тръгнали да търсите своето щастие. Пътят ви минава покрай три магически обекта: “Пещерата на изненадите”, “Магьосническото сборище” и “Дървото на желанията”. От тях вие можете да си изберете вълшебни сили, предмети и качества. За да ги получите обаче, трябва да отговорите на въпросите, които ще ви задава техният пазач.

Всеки участник, в последователност, определена чрез жребий, ще премине покрай трите постера. От всеки постер може да избере по едно желание, един вълшебен предмет и една вълшебна сила. Ще съобщава на пазача на съкровищата своя избор, а той от своя страна ще му задава въпроси. Ако хареса отговорите, ще му подари съответната вещ, качество и сила.”

Обяснете на обучаваните, че Вие ще играете ролята на пазача и чрез предварително подготвените от Вас листчета с поредните номера за участие в играта, извършете жребия. Предоставете им няколко минути, за да се ориентират в съдържанието на постерите, след което дайте начало на играта.

В ролята на пазач трябва да задавате въпроси по свой избор, свързани с предпочитанията на всеки участник в играта. Например:

- ♦ Защо ти е необходима точно тази вещ? Какво ще правиш с нея?
- ♦ Знаеш ли какво представлява това, което желаяш?
- ♦ Можеш ли да обясниш символното значение на избраното от теб?
- ♦ Как ще ме убедиш, че това което желаяш, ще го използваш по предназначение?
- ♦ Какво ще ми подариш в замяна?
- ♦ Докога ще са ти необходими избраните от теб неща?

За всеки добре аргументиран отговор и проявено остроумие “подарявайте” предмета, силата и качеството. Отлепвайте от постерите листчетата, на които те са изписани и ги давайте на участниците да ги пазят.

След като се изредят всички участници, поставете им задача да се групират по свой избор (не повече от 5 човека в група) и със събрани понятия да напишат за около 10 минути кратка история (или да нарисуват картина) за взаимоотношенията между мъжете и жените.те от всяка група

Историите се четат пред всички и се обяснява символиката на представените рисунки.

След това, можете да предоставите на всяка група информация, разкриваща символното значение на понятията, които са използвани. Тази информация представя синтезирано символиката на “мъжкото” и “женското”, предимно според древноизточните философски учения.

“Небе” и “Земя” - Мистичните учения на Изтока твърдят, че силите на Небето и Земята са двата основни принципа, които проникват във всичко. Те са наричани Баща и Майка. Тези две сили зависят една от друга и взаимно се подкрепят. Небето е мъжът, а Земята - жената. Земята се грижи за това, което пада от небето. Земята е майка, тя поражда живите форми, тя е утроба, която продължава да ражда без да се изтощава. Единството на двете древните изразявали и така: “Дървото на Вечността има корени в небето горе и клоните му се спускат до земята. То е чистият безсмъртен Дух, върху който почива целият свят.” (Кахта Упанишад)

“Божествена енергия на създанието” - Това е възвишеният женски принцип, който прониква във всички неща. Нарича се богинята Шакти, или още “Вътрешна жена”. Тя се концентрира главно в жената и тази ѝ сила позволява да ражда, но съществува и в мъжа. Мъжът трябва винаги да уважава женския принцип у своята партньорка и у самия себе си. Жената също трябва да разпознава качествата на богинята в себе си и да се опита да се свърже с “Вътрешната жена” у своя партньор.

“Допир, звук, мирис” - Свързани са с женското начало.

“Безсмъртие” - Разбира се като хармония, предпоставена във връзката между мъжа и жената както Небето и Земята, при което съединяването им е Пътя (Дао) и поради това подобни отношения са вечни.

“Постигане на същност и съществуване” - Чрез единството на мъжкото и женското начало се постига същността и съществуването на всичко.

“Хаос” - Първична мощ, безкрайна възможност за нещата, която все още остава напълно неопределена. Хаосът представя тъмното, безформено начало на всички неща, безкрайното празно пространство.

“Желание” - Семето на съществуването. Древните индуси изхождали от представата, че началото (същността) отначало не познавало радостта на съществуването и пожелало нещо второ и то станало мъж и жена, съединени в обятията си. То (началото) само разделило себе си на две части и тогава се появили съпруг и съпруга... поради, което ние сме подобни на половинките на нещо цяло.

“Съвършено удоволствие” - Това е възвишеният мъжки принцип. Името му е бог Шива. Той също се среща и в мъжа и в жената. Да изживяваш принципа на Шива означава да си смел, предприемчив, освободен от влиянието на твоите слепи емоции, постоянен, талантлив и с твърда воля.

“Слънце” - В еврейските предания Слънцето се разглежда като мъжко по същество и се идентифицира с прототипа на Бащата. В ученията на Йога дясната страна на тялото се идентифицира със Слънцето. Слънчевата енергия е символ на мъжката пламенна психика, свързва се с червения цвят, с елемента Огън и с интелектуалните процеси, които също са с мъжки знак.

“Раковина” - Женски символ на плодородие.

“Облаци, мъгла” - Ин - сокове на земята.

“Ум, зрение, вкус” - Символизират мъжкото начало.

“Възприемчивост”; “Интуиция”; “Търпение”; “Вяра”, “Преданост”; “Чувственост”; “Вярност”; “Праволинейност”, “Работа”, “Енергия” - Качества с женски знак.

“Луна” - Определя се като женски знак и се свързва с прототипа на Майката. С Луната и лунните сили се идентифицира лявата част на тялото. Лунната енергия се свързва с женското “охлаждащо” качество, с белия цвят, с елемента Вода и с всички интуитивни процеси.

“Постоянство”; “Логичност”; “Нападателност”; “Агресивност”; “Действие” - Качества с мъжки знак.

“Самообожание” - То извиква благородството отвътре и е тайна подкрепа на духа. То предполага самопознание и разпознаване на съвършените качества. Всички действия на здравословно поведение са форми на самообожание - от къпането и яденето до правенето на любов. Самообожанието е с мъжки знак.

“Хармонизиране на настроението”- Ин и Ян, мъжкият и женският основен принцип, оказват влияние един върху друг. Когато Ян не получи Ин той е опечален, а ако Ин не получи Ян той няма да стане активен. Ако мъжът не харесва жената или обратно, сърцата им не могат да встъпят в хармония и тяхната жизнена същност не може да бъде възбудена.

“Костенурката”, “Носорогът”, “Фениксът”, “Драконът”- Създания с двойници вътре в човешкото тяло. Всички те се наричат “линг”, което значи съвършен. Те са с мъжки знак. Костенурката се радва на земята, без да бърза, и в резултат живее много дълго. Роден от земята, носорогът е много обичан от жените и въпреки че се намира рядко, неговият рог е винаги твърд. Фениксът е роден от пепелта на земята и се възражда непрекъснато. Драконът, въпреки че първоначално си е почивал в недрата на земята, се крие в небесата.

“Постигане на същност и съществуване” - Чрез единството на мъжкото и женското начало се постига същността и съществуването на всичко.

“Ин” и “Ян”- В Древен Китай обективната диалектика е построена на полярните родови начала Ин и Ян. Те са двете дуалистични сили, чието съединяване поражда тотален импулс за творене, положен в основата на битието. Всички същества носят в себе си Ин и Ян. Равновесието между Ин и Ян поддържа космическия ред - Дао.

Ин символизира женското начало: центробежната сила (движението навън от центъра), пасивността, отзивчивостта, севера, тъмното, нощта, смъртта, земята, луната, водата, четните числа.

Ян е мъжкото начало: центростремителната сила (движението към центъра), агресивността, юга, светлината, деня, небето, слънцето, огъня, живота, нечетните числа. Приема се, че Ин и Ян като частици на вселената присъстват и в човешкото тяло. Те са разположени в различни органи, независимо от пола. За да намери спасение човекът трябва да укрепя съюза на Ин и Ян в самия себе си.

След като обучаваните се запознаят със символните значения на посочените понятия, свързани с мъжкото и женското начало, предложете им да ги сравнят със значенията, които те са вложили в своите разкази или рисунки.

Може да им зададете следните въпроси за обобщение:

- ♦ Изненада ли ви с нещо разкритата символика на нещата, които бяхте избрали?
- ♦ Защо, според вас, древните хора са “разделили” Космоса на “мъжко” и “женско”?
- ♦ Какво са се опитвали да обяснят чрез “мъжкото” и “женското” начало в съществуването на нещата?

Упражнение: _____

“Моята емблема за разбирателството между мъжете и жените”

С помощта на това упражнение можете да стимулирате обучаваните към осмисляне на идеята за интрапсихическото равновесие на “мъжкото” и “женското” (духовната андрогинност) у човека като символ на духовно съвършенство.

Освен това, запознаването с някои от символите за “мъжко” и “женско” ще провокира у обучаваните желание да открият свои образи и значения в разбирателството между двата пола.

Задачата за упражнението можете да зададете с помощта на следните въпроси:

- ♦ Можете ли да изразите по някакъв свой начин идеята за единството на мъжкото и женското начало във всеки един от нас, или считате, че тя е отживелица от древността?
- ♦ Ако приемате идеята за хармонията на мъжкото и женското начало, нарисуйте ваша емблема, така както това са направили древните даосисти!

(4) МЪЖЪТ И ЖЕНАТА - ИДЕАЛИ И ПРЕДРАЗСЪДЪЦИ

Цели:

- ♦ Осмисляне на идеала като универсален социален шаблон.
- ♦ Разкриване на нагласите и предразсъдъците на обучаваните, които се отнасят до собствените им идеали за мъж и жена.
- ♦ Умения за разграничаване на предразсъдъчните от рационалните аргументи за необходимостта от съществуването на идеалите за мъжественост и женственост.
- ♦ Развитие на позитивно самовъзприемане от гледна точка на индивидуалните полови характеристики като мъж или жена

Необходими материали:

- ♦ Листи за постери и флумастери
- ♦ Ножички, лепило, вестници и списания

ТЕХНОЛОГИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Упражнение:

“Изработване на колажи “Идеален мъж”, “Идеална жена”

Поставете на обучаваните задача да донесат за часа непотребни списания и вестници, модни журналы и други илюстрирани рекламни материали.

Разделете ги на еднополови групи. Раздайте им постери, маркери, ножички и лепило, и предложете на момчетата да изработят колаж - портрет на “идеалната” жена, а момичетата да направят същото за “идеалния” мъж. Обяснете им, че могат свободно да комбинират отделни изрезки и снимки от материалите, да дописват с текст и да рисуват каквото пожелаят. Оставете ги да работят 15 минути.

След изработване на колажите, говорителите на всички групи представят резултатите от работата и се достига до съвместно обсъждане на възникналите въпроси.

Дискусия:

“Защо са ни необходими идеалите?”

След представянето на портретите опитайте се да структурирате дискусия, чрез която да се провокира рефлексията на обучаваните върху собствените нагласи и предубеждения във възприемането на идеалите. Можете да се ръководите от следните въпроси:

- ♦ Трудно ли ви беше да изработите портретите на “идеалната” жена и на “идеалния” мъж? Аргументирайте се!
- ♦ За кои характеристики на “идеалната” жена и на “идеалния” мъж имахте разногласия помежду си?
- ♦ С кои качества на “идеалния” мъж и “идеалната” жена, посочени от съучениците ви от другия пол, сте съгласни и с кои - не сте съгласни?
- ♦ Кой пол има доминиращо участие при създаване на идеалния образ - собственият или другият? Дайте примери!
- ♦ За какво ни служат идеалите?
- ♦ С какво ни вредят идеалите?
- ♦ Можете ли да посочите кои идеали за собствения пол не ви харесват и ви подтискат?
- ♦ Има ли връзка, според вас, между идеала като еталон и нашите лични комплекси за мъжка и женска красота?
- ♦ Какво е отношението между идеала и рекламата? Как ще коментирате конкурсите “Мис” и “Мистър”?

Ролева игра:

“Колко са идеални идеалите?”

- ♦ Предложете на обучаваните да изберат и разиграят по роли някоя от следните ситуации:
- ♦ Вземане на интервю от шоу-звезда.
- ♦ Заедно в заседнал асансьор с кино-звезда.
- ♦ На необитаем остров с топ-модел.

След представянето на ситуациите, задайте въпроса: “Колко са идеални идеалите?” и поставете начало на обсъждане, в което да се анализира връзката между полово – ролевите стереотипи и идеали. Това обсъждане е необходим преход към темата за половото стереотипизиране, предмет на следващото занятие.

(5) ЗАБРАНЕНО ЗА МЪЖЕ! ЗАБРАНЕНО ЗА ЖЕНИ!

Цели:

- ♦ Провокиране на обучаваните към анализ на полово - ролевите стереотипи.
- ♦ Анализирание на половите роли от гледна точка на отношението рационално – ирационално.
  - ♦ Развитие на уменията на обучаваните за обясняване на “другостта” като проява на личностното своеобразие на човека и предизвикване на тяхната чувствителност по отношение на приемането на различието в поведението като към норма - разширяване на “чувството за норма”.
  - ♦ Разширяване на представите на обучаваните за приемливо (допустимо) поведение на представителите на другия пол.
  - ♦ Умения за разграничаване на предразсъдъчните от рационалните аргументи по отношение на ролята на пола в упражняването на професиите.

Необходими материали:

- ♦ Листи за постери, флумастери и малки листчета

ТЕХНОЛОГИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Упражнение:

“Какво е забранено на мъжете и какво - на жените”

Предложете на обучаваните да изпишат на отделни листчета свои отговори на въпроса: "Какво е забранено да правят мъжете и какво - жените?". Отговорите трябва да се подават анонимно, но с посочване на половата принадлежност на отговарящия. Предупредете ги, че забраните не трябва да са адресирани към конкретно лице (мъж или жена), а по принцип - към съответния пол. На всяко листче се записва по една забрана.

Съберете листчетата от всички участници (например, в една шапка/кутия), а след това ги изваждайте едно по едно и ги четете на глас.

Посланията се изписват на табло, което може да има следния вид:

<i>ЗАБРАНЕНО ЗА МЪЖЕ!</i>	<i>ЗАБРАНЕНО ЗА ЖЕНИ!</i>
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Срещу всяко послание отбелязвайте на таблото от представител на кой пол е направено - от мъж или жена. Следете и отбелязвайте върху таблото по колко пъти са предложени едни и същи, или сходни забрани.

Очакването е, че учениците ще възпроизведат много от стереотипните нагласи и представи за дължимо поведение на двата пола един спрямо друг. Заедно с това, ще провокира несъгласия, особено между представителите на двата пола, по отношение на приемливостта на повечето забрани и може да стане повод за възникване на дискусия за полово-ролевите стереотипи – как се утвърждават и доколко подлежат на промяна. Всъщност, това е и една от целите на тази техника.

Дискусия:

“Как се създават полово-ролевите стереотипи и какво е тяхното предназначение”

Обобщете резултатите от предходното упражнение и организирате дискусия за същността и смисъла от полово-ролево стереотипизиране с помощта на посочените тук въпроси.

- ♦ Какво поведение се очаква от жената и какво от мъжа? Каква е типичната жена? А типичният мъж?

- ♦ Типичните нагласи за възприемане на различията между мъжете и жените улесняват ли взаимоотношенията между тях? Аргументирайте се!

- ♦ Как се създават стереотипните еталони за “мъж” и за “жена”? Можете ли да разкриете значението на културно - историческите условия (национални традиции, бит, религия, политическо развитие) за създаването на стереотипните образи и за промените в тях?

- ♦ Какво значение има възпитанието за създаване на стереотипните нагласи и очаквания на всеки един от нас спрямо собствения и другия пол?

- ♦ Откога започва възпитанието на малкото дете като момиче или момче? Можете ли да посочите какви са посланията “типичен мъж” и “типична жена”, заложили в приказките, пословиците и поговорките? (Анализирайте поведението на двата пола, описани в тях и какво се изисква от тях.)

Обсъждане и дискусия:

“Подходяща и неподходяща работа”

Предложете на обучаваните да се обособят по полов признак в две групи и да се разположат в двата срещуположни края на стаята. Раздайте по два листа за постери на всяка група. Представете на постер (или на дъската) следния примерен списък от дейности:

<i>Миене на чинии</i>	<i>Пазаруване</i>
<i>Занимаване с научна дейност</i>	<i>Управление на самолет</i>
<i>Ремонтиране на кола</i>	<i>Изхвърляне на боклук</i>
<i>Компютърно програмиране</i>	<i>Възпитаване на деца в детска градина</i>
<i>Тупане на килим</i>	<i>Оправяне на легло</i>
<i>Извършване на оперативна (хирургическа) дейност в болница</i>	<i>Работа в съд като съдия</i>
<i>Работа в кухня</i>	<i>Поставяне на тапети</i>
<i>Трениране на футбол</i>	<i>Конструиране на самолети</i>
<i>Пране</i>	<i>Аранжиране на цветя</i>
<i>Проектиране на сгради</i>	<i>Упражняване на професията на дисководещ</i>
<i>Автомобилен дизайн</i>	<i>Извършване на търговска дейност</i>
<i>Водене на счетоводство</i>	<i>Занимаване с експериментална дейност</i>

(Списъкът може да се допълва по желание от участниците и с други дейности.)

Поставете задача на обучаваните да обсъдят по групи кои от тези дейности са подходящи да се изпълняват предимно от мъже и кои - предимно от жени. След това да озаглавят единия от листите с “Работа, подходяща предимно за жени”, а другия с “Работа, подходяща предимно за мъже” и да впишат в тях разпределението на дейностите според груповите решения.

Като краен резултат всяка група трябва да представи по два постера - един за дейностите, подходящи да се изпълняват предимно от мъже и друг за дейностите, подходящи да се изпълняват предимно от жени. Говорителите на групите трябва да изразят мнението на представителите на своя пол в класа какво за тях означава разпределение на работата полове.

По време на представяне на резултатите от работата ще се окаже, че някои от дейностите, които момчетата смятат, че са по-подходящи да се упражняват от мъже, момичетата ще са посочили като по-подходящи да се упражняват от жени. Насочете вниманието на учениците към тези спорни дейности и ги помолете да изложат своите аргументи. По този начин ще предизвикате дискусия, която може да се продължи с помощта на следните въпроси:

- ♦ Защо някои видове работа се дели на “мъжка” и “женска”? В кои случаи това е добре за мъжете и за жените и в кои - не е добре?
- ♦ Добре ли е за някои професии, работата да се дели на “мъжка” и “женска”? (Това добре ли е за тези, които ги упражняват? А за клиентите, които ползват резултатите от труда им?)
- ♦ Какво е отношението към мъжете, които упражняват “женски” професии, а към жените, които упражняват “мъжки” професии? Кое от двете е по-приемливо?
- ♦ Ако трябва да изберете професия, типична за другия пол, каква ще бъде тя?

(6) РАЗЛИЧИЕ И РАВЕНСТВО: МЪЖЕ - ЖЕНИ

Цели:

- ♦ Обучаваните да актуализират свои стереотипни нагласи за междуполово възприемане и да проблематизират някои предразсъдъци, свързани с отношението към другия пол.
- ♦ Проблематизиране на модели на поведение, резултат от предразсъдъци и стереотипи на междуполово възприемане.
- ♦ Да се предизвикат позитивни чувства и нагласи за възприемане на представителите на другия пол като равностойни партньори.

Необходими материали:

- ♦ комплект карти с твърдения (Приложение №1)
- ♦ постери и флумастери
- ♦ лепило или друго средство за закрепване на листчета върху постер
- ♦ комплект карти с твърдения (Приложение №2)

ТЕХНОЛОГИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Упражнение и дискусия:

“Кои са по-добри приятели - момчетата или момичетата?”

Разделете обучаваните на няколко еднополови групи. Раздайте на всяка група по един комплект карти с изписани върху тях твърдения (виж Приложение №1) и по един постер, върху който предварително сте разчертали таблица с две графи, озаглавени “Отнася се за момичетата” и “Отнася се за момчетата”.

Поставете задача на всяка група да отговори на въпроса “Кои са по-добри приятели - момчетата или момичетата?” като попълни таблицата от своя постер с твърденията, записани върху картите. Опишете последователността на действията за решаване на задачата: запознаване (прочитане на глас пред групата) със съдържанието на всяка карта; обсъждане на твърдението, записано върху нея, дали се отнася повече до момичетата или до момчетата; и вземане на решение, в коя колона на таблицата да се залепи картата с това твърдение.

<i>ОТНАСЯ СЕ ЗА МОМИЧЕТАТА</i>	<i>ОТНАСЯ СЕ ЗА МОМЧЕТАТА</i>
.....	.....
.....	.....
.....	.....

Приложение №1

Карти с твърдения

“Кои са по-добри приятели - момчетата или момичетата?”

По-добри приятели са помежду си.	По-лесно си признават грешките.
Създават по-нетрайни приятелства.	По-смели са.
Ценят повече приятелите си.	Не предават приятелите си.
По-малко се срамуват да кажат какво не им харесва в приятеля.	С тях по-лесно можеш да станеш приятел.
По-често се обиждат помежду си.	Имат по-голямо търпение към приятелите си.
По-трудно издават тайните на приятелите си.	По-малко лъжат приятелите си.

(От Приложение №1 можете да копирате картите с твърдения, за да изготвите нужните ви комплекти.)

Когато обучаваните приключат със своята работа, помолете ги чрез говорителите на групите да представят резултатите и да съобщят груповото решение - отговор на въпроса: “Кои са по-добри приятели - момчетата или момичетата?”

От изложенията ще се види, че отделните групи, представят своя собствен пол като по-добрия в създаването на приятелства. Вие можете да проблематизирате тези типични реакции на междуполово възприемане и да проведете дискусия като изисквате повече аргументи и примери от обучаваните в защита на своите твърдения, както и да предлагате други гледни точки, когато това е необходимо.

Например във връзка с твърдението: “По-малко лъжат приятелите си”, бихте могли да зададете на учениците следните въпроси:

- ♦ Вие, момчета (момичета) можете ли да дадете конкретен пример за това, че представителите на другия пол повече лъжат приятелите си?
- ♦ На вас, момичета, някое момче доверявало ли ви е, че го е излъгал приятелят му?
- ♦ На вас, момчета, някое момиче доверявало ли ви е, че го е излъгала приятелката му?
- ♦ От това, че сте научили за конкретни неискрени взаимоотношения между представители на един и същи пол, следва ли, че всички представители на този пол са неискрени както помежду си, така и с другия пол?
- ♦ Можете ли да дадете примери за честни и откровени взаимоотношения между представители на другия пол?
- ♦ Защо харесваме и се доверяваме повече на собствения си пол?

Ролева игра и обсъждане:

“Училище без момчета или без момичета!”

Това е ролева игра, с която успешно можете да продължите работата си от предходната дискусия.

Разделете обучаваните на няколко еднополови групи и ги въведете в условието на играта по следния начин:

“Нека момичетата да си представят, че идват един ден на училище и установяват, че момчетата ги няма. Момчетата да си представят обратното - дошли са на училище и не са намерили нито едно момиче в него.

Какво ще си помислите, че е станало? Как ще се почувствате? Как ще премине денят ви в училище? Какво ще се случи?”

А ако ви кажат, че отсега нататък ще учите разделени едни от други, ще се промени ли с нещо вашият живот? С какво?”

Обяснете на учениците, че ще отговорят на тези въпроси като изиграят по групи пред целия клас ситуацииите, които ще им предложите.

Раздайте на всяка група по една карта със ситуация (виж Приложение №2). Важно е на момичетата и на момчетата да подадете едни и същи ситуации, за да могат те да бъдат представени от гледната точка и на двата пола. Предоставете достатъчно време на групите за обсъждане на ситуацията, за разпределение на ролите и вътрешногрупово проиграване.

Ако обучаваните са по-малки, или не биха се справили с ролевата игра, предложете им да разкажат как си представят ситуацииите, или само да опишат училището как то изглежда без момчета и съответно - без момичета.

Приложение №2

Карти със ситуации

Примерни ситуации за групите на момчетата

Примерни ситуации за групите на момчетата

Представете си как ще протече един учебен час по математика, ако ги няма момчетата и изиграйте тази ситуация пред всички!	Представете си как ще протече един учебен час по математика, ако ги няма момчетата и изиграйте тази ситуация пред всички!
Представете си какво ще правите през междучасията в класната стая, по коридорите или в двора на училището, ако ги няма момчетата! Изиграйте тази ситуация пред всички!	Представете си какво ще правите през междучасията в класната стая, по коридорите или в двора на училището, ако ги няма момчетата! Изиграйте тази ситуация пред всички!
Опишете как ще се държите в училищния стол или в бюфета, ако ги няма момчетата! Изиграйте ситуацията пред всички!	Опишете как ще се държите в училищния стол или в бюфета, ако ги няма момчетата! Изиграйте ситуацията пред всички!
Представете си един час по физкултура без момчетата и изиграйте тази ситуация!	Представете си един час по физкултура без момчетата и изиграйте тази ситуация!
Представете си как ще премине един рожден ден на ваша съученичка, ако в класа ви няма момчета! Изиграйте ситуацията пред всички!	Представете си как ще премине един рожден ден на ваш съученик, ако в класа ви няма момчета! Изиграйте ситуацията пред всички!
Представете си, че отивате на екскурзия без момчетата. Опишете как ще се чувствате и как ще премине екскурзията! Изиграйте ситуацията пред всички!	Представете си, че отивате на екскурзия без момчетата. Опишете как ще се чувствате и как ще премине екскурзията! Изиграйте ситуацията пред всички!

След представянето на ситуациите помолете обучаваните да споделят своите чувства, предизвикани от участието им в ролите и от изпълненията на техните съученици. Отразете преживяванията на участниците върху два постера, озаглавени: “Как бихме се чувствали в училище без момчета” и “Как бихме се чувствали в училище без момичета”. Сравнете съдържанието от двата постера и проведете обсъждане по някои от следните въпроси:

Въпроси към момчетата:

- ♦ Какво ще спечелите, ако не сте заедно с момчетата и какво ще изгубите?
- ♦ Какво можете да правите най-добре заедно с момчетата?
- ♦ Кое е най-хубавото на момчетата?
- ♦ Може ли момиче на вашата възраст да си избере за най-добър приятел момче?

Въпроси към момчетата:

- ♦ Какво ще спечелите, ако не сте заедно с момичетата и какво ще изгубите?
- ♦ Какво можете да правите най-добре заедно с момичетата?
- ♦ Кое е най-хубавото на момичетата?
- ♦ Може ли момче на вашата възраст да си избере за най-добър приятел момиче?

Въпроси към всички - момичета и момчета:

- ♦ Какво пречи на момичетата и момчетата да се разбират помежду си?
- ♦ Какво трябва да правят момичетата и момчетата, за да се разбират помежду си?
- ♦ Какво според вас, е най-важно във взаимоотношенията между мъжете и жените?

Въпросите за обсъждане са предназначени да предизвикат у обучаваните позитивни чувства и нагласи за възприемане на представителите на другия пол като равностойни партньори. Откриването на сходство във възгледите и в позициите на момичетата и момчетата ще съдейства за утвърждаване на идеята за възможното разбирателство между тях.

(7) ПРЕДУБЕЖДЕНИЯТА – “ПОДВИЖНИТЕ ПЯСЪЦИ” ЗА НАШЕТО МИСЛЕНЕ

Цели:

- ♦ Да се продължи проблематизирането на стереотипното възприемане на представителите на другия пол.
- ♦ Да се провокират обучаваните към самоизследване на своите предубеждения, свързани с възприемането на половете.
- ♦ Проблематизиране на отношението типично - особено - единично в представите им за пола.
- ♦ Разширяване на възприятията им за своеобразно и допустимо в индивидуалното поведение у представителите на другия пол.

Необходими материали:

- ♦ Необходими са три листа за табелки (размер А4) с надписи съответно: “Съгласен”, “Несъгласен” и “Нямам мнение”.

ТЕХНОЛОГИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Дискусия:

“Подвижни пясъци”

По начина на провеждане тази дискусия наподобява подвижна игра. Можете да обясните на обучаваните, че тя се нарича “Подвижни пясъци” не само заради темата на занятието, но и поради аналогията, която може да се направи с условието на играта.

Поставете в стаята на три различни места (например, на три от стените) табелките, които сте приготвили предварително, със съответните надписи: “Съгласен”, “Несъгласен” и “Нямам мнение”. Обяснете на обучаваните, че всеки от тях, в зависимост от мнението си по предложените за дискутиране случаи, трябва да застава под табелата, която отразява това мнение (съгласие, несъгласие или колебание), а в хода на дискусията, ако настъпи промяна в мнението му, да се предвижва към съответните табели, които съответстват на тази промяна.

В една шапка поставете посочените по-долу карти с твърдения, разбъркайте ги, след което ги изваждайте една по една и ги четете на глас.

След всяко прочитане обучаваните следва да заемат позиции под съответните табелки, които изразяват тяхното отношение към прочетеното. Така се оформят временни групи - на “съгласните”, на “несъгласните” с даденото твърдение и на тези, които “нямат мнение”. Дайте възможност на всяка оформила се група чрез свой представител да защитава своята позиция.

Ако играч от някоя група е променил мнението си под влиянието на аргументите от другата група, той се присъединява към нея като променя своето местоположение под табелките. Естествено е целта на всяка група да бъде привличането на повече съмишленици, за което се разчита предимно на играчите от групата на “нямащите мнение”. Възможно е определена позиция да се защитава и само от един човек, което не променя условието на играта.

Картите с твърдения, които предлагаме тук са повече от необходимите за едно занятие, тъй като обучаваните може да пожелаят и на следващите занятия да се продължи с тази игра.

Кarti с твърдения

Бракът е край на свободата.	Жененият мъж е винаги под чехъл.
Мъжете не слушат жените.	Момчетата са по-грижовни.
Жените вършат по-голямата част от домакинската работа.	Мъжете трябва да се грижат за издръжката на семейството.
Жените са по-добри слушатели от мъжете.	Мъжете са по-добри лекари от жените.
На мъжете им е трудно да изразяват чувствата си.	Жените са по-чувствителни от мъжете.
Мъжете са истински, ако имат повече любовници.	Жената трябва да държи на своята девственост.
Мъжът не трябва да плаче.	Жената трябва винаги да се усмихва.
Жените не трябва да пият алкохол толкова, колкото мъжете.	Псуващ мъж е по-приемлив от псуваща жена.
Мъжете трябва винаги да плащат сметката, когато са с жена.	Жените трябва да са благодарни на мъжете за всичко.
Момчетата, които имат гаджета, винаги се хвалят за това пред своите приятели.	Когато момчетата си намерят гадже, те вече не се интересуват от други приятели.
Мъжете винаги трябва да са опора на жените.	Жените мамят повече от мъжете.
Синьо за момченцата - розово за момиченцата.	На мъж цветя не се подаряват.
Мъжете са по-небрежни към парите от жените	Жените предпочитат богатия мъж пред романтичния
Светът е мъжки.	Мъжете и жените никога не могат да бъдат равни.

Рефлексия върху играта - дискусия:

“Подвижни пясъци”

След приключване на играта е добре да зададете следните въпроси за рефлексия:

- ♦ Разбираеми ли бяха за вас аргументите на участниците, които защитаваха твърдения, противоположни на вашите? Приехте ли за разумни техните основания?
- ♦ Защо ви беше трудно (или лесно) да промените позицията си? Имаше ли моменти, в които можехте да си смените мястото, но не го направихте, заради “половата” гордост?
- ♦ Какво ви пречи да изразите съгласие с твърдение, защитавано от представител на другия пол, въпреки че го смятате за разумно?
- ♦ Кой от посочените в картите твърдения категорично не приемате?
- ♦ Мислите ли, че има ценности само за мъже и ценности само за жени? Дайте примери!
- ♦ Кога “потъваме” в пясъците на своите предразсъдъци? Кой ни помага, когато си правим пустините? Как да открием кладенците в пустинята? (По “Малкия принц”-“Пустинята е хубава от това, че някъде в нея има скрит кладенец!”)

(8) КАКЪВ Е СВЕТЪТ НА ВЛЮБЕНИЯ?

Цели:

- ♦ Развитие на умения за изследване на собствените чувства и нагласи спрямо влюбването.
- ♦ Запознаване с различни поведенчески реакции, свързани с играенето на половата роля “влюбен”.
- ♦ Развитие на качества като находчивост и доброжелателност в общуването с другия пол.
- ♦ Развитие на умения за решаване на конфликти, възникнали по повод на междуполово неразбирателство.

ТЕХНОЛОГИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Обсъждане на ситуации - Ролева игра:

“Аз съм влюбен”

Предложете на обучаваните да анализират следните ситуации или по двойки да ги разиграт помежду си. След това обсъдете възможните решения.

Ситуация №1

Разбираш, че най-добрият ти приятел (или приятелка) е влюбен (влюбена) в момичето (момчето), в което и ти си влюбен/а. На приятеля (приятелката) ти обаче му (й) е неудобно да се обясни. Моли теб, за чиито чувства нищо не подозира, да помогнеш като уведомиш това момиче (момче) за отношението му към нея (него).

Как ще постъпиш? Посочи основанията, от които се ръководиш в избора си? Ще си запазиш ли приятелството?

Ситуация №2

Тайно си влюбен/а в момичето (момчето), което харесва твоя приятел (твоята приятелка). Между тях двамата съществува взаимност. С въодушевление приятелят (приятелката) ти разказва за преживяванията от срещите им. Ти слушаш притеснен/а, но в името на приятелството не издаваш чувствата си.

Неочаквано обаче момичето (момчето), в което тайно си влюбен/а ти се обяснява в любов. Уверява те, че заради теб е готово да скъса с досегашния си партньор - твоя приятел (твоята приятелка).

Как ще постъпиш? Аргументирай решението си!

Дискусия:

“Реален ли е светът на влюбения?”

Предложете на обучаваните дискусия, в рамките на която да изследват своя опит и да споделят преживяванията си по повод на влюбването. Примерни въпроси:

- ♦ Светът на влюбения по-различен ли е?
- ♦ Реален ли е светът на влюбения?
- ♦ Влюбените приличат ли си?
- ♦ Когато сте влюбени, винаги по един и същ начин ли се чувствате?
- ♦ Можете ли да сравните влюбването с други състояния на човека? Обяснете защо?

Например:

Влюбеност и .....

страх
радост
внимание
болест
раздразнение
сънуване
мечтаене
гняв

(9) ЛЮБОВТА Е ... ?!

Цели:

- ♦ Умения за идентифициране на проблема за любовта като предмет на познание.
- ♦ Да се развива усета на обучаваните за философска интерпретация на проблема за любовта.
- ♦ Да се ориентират в относителността на измеренията “влюбване” и “любов”.
- ♦ Да развиват уменията си за аналитично и метафорично изразяване.
- ♦ Да придобиват увереност за самостоятелно търсене на собствената концепция за любовта.

Необходими материали:

- ♦ Подготвяне на необходимия брой копия на текстовете за самостоятелна работа на обучаваните.

ТЕХНОЛОГИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Мозъчна атака и Дискусия:

“Кое е за предпочитане – влюбването или любовта”

Попитайте обучаваните: “С какви асоциации свързвате думите любов и влюбване?” и запишете на постер или на дъската техните отговори. Тази мозъчна атака ви е необходима, за да актуализирате опита им във връзка с разглежданите феномени – техни стереотипни представи, негативни нагласи и неудовлетворени желания, както и несъгласие с обществено утвърдени предразсъдъци и норми.

След като приключи процедурата по даването на отговорите, провокирайте обучаваните да анализират своите предложения с помощта на следните въпроси:

- ♦ Има ли връзка между влюбването и любовта?
- ♦ Сравнете влюбването с любовта по сила и трайност! Кое чувство носи повече приятни изживявания и кое е по-неангажиращо?
- ♦ Каква е еволюцията (развитието) на влюбването и каква - на любовта?

За да обобщите резултатите от дискусията, помолете всеки да се опита да даде свое определение за любовта като изрази предпочитанията си към дефинирането ѝ като чувство, състояние или отношение. Можете да предизвикате тяхната активност чрез въпроса: “Какво определение предпочитате за любовта и защо?”

а) Любовта е чувство (преживяване)

.....

б) Любовта е състояние

.....

в) Любовта е отношение

.....

Дайте възможност на тези, които пожелаят, да прочетат своите определения и да обяснят избора си.

Упражнение:

“Класически определения за любовта”

Раздайте на всички участници екземпляр от посочения лист за самостоятелна работа, за да се запознаят с текстовете в него. След това ги помолете всеки самостоятелно да отговори на въпросите. След приключване на работата, отговорите могат да се обсъдят заедно от всички

ЛИСТ ЗА САМОСТОЯТЕЛНА РАБОТА

“ - ... любовта е насочена към това, да притежаваме доброто вечно ... Тази дейност (любовта) се изразява в раждане на красота и в телесно, и в духовно отношение ... Всички хора зачеват, Сократе, и телесно, и духовно, и когато достигнат известна възраст, природата ни желае да роди. Тя не може да роди в грозно, а в красиво ... Поради това всякога, когато заченалото същество се доближи до нещо красиво, то става кротко и се разтопява от радост и така ражда и създава. Доближи ли се обаче нещо до грозно, то се свива мрачно и скръбно, отдръпва се и се стяга и не ражда, а задържайки плода, се чувства зле. Така, че Сократе, целта на любовта не е красивото, както си мислиш.

- Но какво всъщност?

- Създаването и раждането в красота ...

- А защо именно раждането?

- Понеже вечно съществуване и безсмъртието за смъртния е раждането ... Щом любовта е стремеж винаги да притежава доброто, то по необходимост следва, че заедно с доброто тя е стремеж и към безсмъртие.”

Платон, Из “Пирът”

“Властта и любовта се различават по това, че властникът чрез себе си завладява другите, а влюбеният чрез другия постига себе си; и всеки един от влюбените, като се отдалечава от себе си, се приближава към другия, и като умира в себе си, възкръсва в другия. Ала във взаимната любов има само една смърт, а две възкресения. Защото този, който обича, умира веднъж в себе си, като се самопренебрегва. Но той тутакси възкръсва в любимия, когато го постигне в страстната си мисъл. И възкръсва още веднъж когато разпознае себе си в любимия и разбере със сигурност, че е обичан. О, щастлива смърт, след която живеем два живота. О, удивителна сделка, в която отдалият себе си другиму спечелва другия и не загубва себе си! О, неоценима изгода, когато двете същества стават едно, и то тъй, че всяко от тях става двама и сякаш се удвоява, тъй че човекът, който е имал един живот, чрез тази смърт има вече два! Защото оня, който веднъж е умрял, възкръсва два пъти, за един живот печели два, и бидейки преди един, сега става двама ...

Ето защо няма пречка Ерос (б.а. - богът на любовта) да е във всичко и да пронизва всичко. И тъй като този бог е толкова велик ..., ние несъмнено ще се боим от него като от могъщ господар, от чиято власт не сме в състояние да се изплъзнем, и като от най-мъдър съдия, от който не можем да скрием мислите си. И тъй като е творец и пазител на всичко, ще му се поклоним като на баща и ще го почитем като защитник и покровител. И ще го следваме като наставник ...”

Марсилио Фичино, Из “За любовта”

“Напрегнатият човек не може да обича. Защо? Напрегнатият човек живее винаги с

цел. Той може да печели пари, но той не може да обича, защото любовта е безцелна. Любовта не е артикул. Не можеш да я натрупаеш, не можеш да направиш банков капитал от нея, не можеш да засилваш своето “аз” чрез нея. В действителност любовта е най-абсурдният акт - без значение отвъд нея, без цел отвъд нея. Тя съществува в себе си, не за нещо друго ... Любовта не е средство. Защо обичаш? Заради какво обичаш? Любовта е насочена към теб. Ето защо умът, който е пресметлив, логичен, умът, който разсъждава за цели, не може да обича. И умът, който винаги мисли за цели, ще бъде винаги напрегнат, защото целта може да бъде постигната само в бъдеще, никога тук и сега ... Влюбените са тук и сега без всякакво обмисляне на последствията; ето защо ги наричат слепи. Те са слепи за тези, които са пресметливи и те са виждащи за тези, които не са пресметливи. Тези, които не са пресметливи, ще видят любовта с истинско око, като истинско зрение.

Така че първото нещо: в момента на любовта миналото и бъдещето вече ги няма ... Но това, което е, не е време, защото не преминава, то винаги присъства. Сега - то е винаги тук. Това сега е вечност ... Така че любовта е първата врата ... ти можеш да излезеш от времето ... Любовта е различно измерение. И ако ти се опитваш да обичаш някого във времето, ти ще бъдеш сразен в твоето усилие. Във времето любовта не е възможна ... Любовта отваря безкрайността, вечността на битието.

Стани любовта! - и навлез във вечния живот. Любовта изведнъж променя твоето измерение. Ти си изхвърлен от времето и заставаши с лице срещу вечността. Когато обичаш, другият става значим, уникален. Вие двамата се свързвате в дълбоко преживяване. Вие си помагате един на друг да отидете в различен свят - в любовта ... Любовта е отиване заедно в различен свят. Само когато любовта протича, тогава вечният живот е твой.”

ОШО (Бахагаван Шри Раджниш) Из “Тантра - духовност и секс”

Въпроси за размисъл:

1. Чии размисли за любовта ти харесаха най-много и с какво?
2. Получи ли потвърждение на своите собствени разбирания за това какво е любовта и как се възприема личността на любимия; или всичко е ново за теб, а на места и неприемливо?

Упражнение:

“Експресно интервю за любовта”

Помолете обучаваните по двойки (така, както са седнали по чиновете) да вземат един от друг “експресно интервю за любовта”. Кажете им, че може би чрез него ще успеят да намерят отговори на някои от повдигнатите по време на занятията въпроси.

Помогнете им с няколко опорни думи, както е представено в изреченията по-долу, и ги посъветвайте да се оставят на спонтанното си вдъхновение при завършването им. Резултатът от това може да се бъде и мини-есе за любовта.

Примерни изречения за довършване:

- Любовта е .....
- Да обичаш значи .....
- Когато обичаш, другият е .....
- Този, който обича, живее .....
- Любовта ..... времето .....
- Любовта ..... властта.....
- Огънят.....водата, защото .....

(10) ОЩЕ ЗА ЛЮБОВТА
(Продължение на темата: "Любовта е ...?!")

Цели:

- ◆ Развиване на представите на обучаваните за света на любовта.
- ◆ Развиване на уменията на обучаваните да изразяват чувства и мисли по проблеми, свързани с тяхното самочувствие в отношенията с другия пол.

Необходими материали:

- ◆ Листи за постери и флумастери

ТЕХНОЛОГИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Дискусия:

“Има ли закони в любовта?”

Разделете обучаваните на пет групи и им раздайте листи за постери и флумастери. На всяка група представете три въпроси (по една двойка плюс последния от посочените по-долу) и им поставете задача да ги обсъдят и да запишат отговорите си върху постерите. Въпросът, който е изписан на последно място е общ за всички групи. Определете време за изпълнение на задачата.

Въпроси към:

I група:

- ◆ Има ли начало и край любовта? Кои са те?
- ◆ Коя любов е щастлива и коя нещастна? С какво започва всяка една от тях и с какво завършва?

II група:

- ◆ Има ли граници в любовта?
- ◆ Какви са плодовете на любовта?

III група:

- ◆ Коя любов е по-силна - първата, втората, третата, ... последната?
- ◆ Кога обичаш повече - когато си по-далеч от любимия или по-близо до него?

IV група:

- ◆ Може ли любовта да улегне?
- ◆ Може ли да планираш в любовта?

V група:

- ◆ Каква е тайната на съхраняване на любовта?
- ◆ Трябва ли да имаш тайни от любимия? Тези тайни ще съхранят, или разбият любовта?

Въпрос към всички групи: Има ли закони в любовта? Ако има, формулирайте ги!

Главен закон на любовта:.....

Закони в любовта:

1. ....

2. ....

3. ....

Когато групите приключат с изпълнението на задачата, техните говорители представят отговорите пред всички. Говорителят с помощта на упълномощилата го група отговаря на възникналите въпроси от аудиторията във връзка с представените от него отговори. Накрая всяка група представя своите отговори на последния въпрос.

Като обобщение, в края на занятиято, помолете всеки ученик да изрази в едно изречение впечатленията си от работата в часа. Можете да ги насочите към рефлексия с помощта на следните въпроси:

- ♦ С какво ви беше полезна днешната дискусия?
- ♦ Коя мисъл на ваш връстник харесахте?
- ♦ Доволни ли сте от своето участие в работата на групите? Успяхте ли да аргументирате добре вашето мнение?
- ♦ Научихте ли нещо ново за отношението на вашите връстници към любовта?
- ♦ Изненадани ли сте от това, което споделиха вашите връстници за любовта? и др.

(11) КАК ОБИЧАТ МЪЖЪТ И ЖЕНАТА?

Цели:

- ♦ Умения за проблематизиране и критично отношение към практикуването на половите роли в интимните взаимоотношения.
- ♦ Умения за ориентиране в особеностите на мъжкото и женското поведение в любовта.
- ♦ Развитие на сензитивност към самоизразяванията на другия пол.
- ♦ Развитие на нагласите за възприемане на представителя на другия пол като равностоен партньор в интимните отношения, утвърждаване равноценността на половете в техните преживявания.

Необходими материали:

- ♦ Подготвяне на необходимия брой копия на представените текстове.

ТЕХНОЛОГИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Ролева игра:

“Обяснение в любов”

Изберете една или повече двойки момчета и момичета, които желаят да изиграят пред всички обяснение в любов. Кажете им, че условието на ролевата игра е да си представят, че са влюбени и последователно да се обяснят един на друг в любов. Всеки трябва внимателно да следи за начина на изразяване (реч и език на тялото) на партньора си, защото след изиграването ще коментира какво е харесал и кое му се е сторило несериозно или неприемливо в неговите думи и поведение.

“Зрителите” също имат право да коментират играта на “актьорите” и да обсъждат доколко удачни са били посланията им.

Дискусия:

Как обичат мъжът и жената:

Предходната ролева игра има за цел да актуализира опита и разбиранията на обучаваните за успешно играене на половите роли в ситуации на споделяне на интимност. Очакванията са, че те ще възпроизведат стереотипните образци на поведение в подобни наблюдавани ситуации, които щедро ги заливат от екрана и им се предлагат предимно чрез средствата за масова информация. Освен това се предполага, че чрез ролевата игра обучаваните ще демонстрират и критичното си отношение към тези образци, което допълнително ще ги мотивира за участие в дискусия за дължимото полово-ролево поведение в любовта.

Настоящата дискусия можете да структурирате с помощта на следните въпроси:

- ♦ Забелязахте ли някакви съществени различия в женското и мъжкото обяснение на вашите връстници, докато играеха своите роли?
- ♦ Какво обикновено предпочита да чуе жената и какво - мъжът в едно любовно обяснение?
- ♦ Как един мъж може да спечели доверието на една жена в любовта и как една жена може да спечели доверието на един мъж?
- ♦ Какво в чисто женското поведение и какво в чисто мъжкото поведение в любовта те дразни?
- ♦ Кое е най-важното в любовта за една жена и кое - за един мъж?

Обсъждане:

“Има ли мъжки и женски стил в любовта”

Попитайте обучаваните, дали могат като резултат от приключилата дискусия да направят обобщението, че съществува мъжки и женски стил в любовта. Изслушайте спонтанните им отговори и им кажете, че ще им помогнете да се ориентират по-добре в собствените си разбираня чрез следващата дейност.

Разделете ги на групи и им раздайте постери, флумастери и копия от текстовете по-долу. Поставете им задача да се запознаят с текстовете и да споделят своите съгласия и възражения с техните автори. Резултатите от обсъждането да фиксират на постерите в две графи: “Женски стил в любовта” и “Мъжки стил в любовта”.

ЗА ЖЕНСКИЯ СТИЛ В ЛЮБОВТА	ЗА МЪЖКИЯ СТИЛ В ЛЮБОВТА
<p>“Тя (жената) е домакиня в любовта, трябва да разчиства простора и да създава настроение. Затова в мигове на близост вниманието на жената е така погълнато от борбата с всемогъщите дреболии, че почти не ѝ остава време да се наслади на самото преживяване. Едва след като остане сама, влюбената жена се потапя в радостта на отминалата среща. Едва тогава изживява тя кулминацията на нежността си.” (Блага Димитрова, “Пътуване към себе си”)</p>	<p>“Мъжът е гост (в любовта). Мъжете се влюбват не в нас, а в собствения си образ, който откриват в нашите очи. Може би затова новата им позната е по-интересна. Могат да я удивят, да се представят други, да се обновят. После, щом тя ги опознае, им става неинтересно и бягат при друга. Всъщност, те бягат от себе си.” (Блага Димитрова, “Пътуване към себе си”)</p>
<p>“Една изгубена любов за всяка девойка означава изгубени деца, преди още да са били повикани, завинаги отнета красота, преди още да е била загатната, опустошени утрешни дни, задушени песни, пресушени открития. Времето се гърчи от болка в жената. Боли го, че е пропиляно в една безплодна любов. А отнетата любов значи ограбен бъдещ живот, обрано време ... Момичето е готово на всичко: на унижения и обиди, на прошка и дълго търпение, на саможертва. Жената брани нероденото още време, което носи в себе си. Това време крещи в нея, ридае, че е задушено, че е убито, че е живо зазидано в тялото ѝ. Момичето узрява рано за истината, че животът не е в преходните мигове, а в трайните последици. Само дълбоките дири значат истински изживян живот. Споменът за сладките мигове горчи, ако тоя спомен не се е материализирал в нещо живо, трайно, самостоятелно. И най-чудната любов не радва, ако от нея не се роди една детска усмивка, едно дръзко дело или поне една песен.” (Блага Димитрова, “Пътуване към себе си”)</p>	<p>“Никой мъж не може да понесе тежестта и задълженията на женското обожаване. Той се бои, че всеки миг може да се сгромоляса от високия пиедестал, на който е тронясан против волята си. Пък и чувства, че възторгът на жената е отправен към някого друго, а не към него, истинския.”</p> <p>“Само мълчаливият, дискретен мъж е истински мъж в очите на една жена.”</p> <p>“Мъжът може да живее само с мига.”</p> <p>(Блага Димитрова, “Пътуване към себе си”)</p>

<p>“Не мога да понасям женското “не”, което значи “да”. Когато искам, аз казвам “да”, когато не искам, казвам “не”. Жени, аз ви връщам човешкия език! Непонятна ми е женската привързаност към оня мъж, който ги подкрепя и закриля. Това е все едно да обичаш дърво, на което можеш да се облегнеш.” (Блага Димитрова, “Отклонение”)</p>	<p>“Не от липса на любов Дон Жуан сменя жените. Смешно е да го представим като безумец, който търси абсолютна любов. Но това е защото той ги обича с еднакъв порив и всеки път с цялото си сърце, така че трябва да повтаря този дар и това дълбоко чувство. Оттам всяка жена се надява да му даде онова, което никой никога не му е давал. Всеки път жените се лъжат дълбоко и успяват само да го накарат да чувства нужда от това повторение. “Най-последно - извиква една от тях - аз ти дадох любовта!” Ще се учуди ли някой, че Дон Жуан се изсмива на това. “Най-последно ли? Не - казва той, - просто още веднъж.” Защо би трябвало да обича рядко, за да обича силно ... Когато напуска една жена, той не го прави, защото изобщо не я желае вече. Хубавата жена е винаги желана. Но той желае друга и, разбира се, това не е същото.” (Албер Камю, “Митът за Сизиф”)</p>
<p>Деветдесет на сто от жените се противопоставят при любовно признание само защото така е прието. Така че побързайте и действайте. Щом се съгласи, не се задоволявайте само с любовното признание. Най-лошото при жените е да спреш на сред път. Настоявайте и искайте среща, тайна среща. Тя, разбира се, ще се противи още по-силно. Ще ви каже: “Ах, това е твърде много, само това не!” Но това е само фраза, която жените произнасят със същата искреност, с която търговецът ви се къдне, че тая и тая стока му струва точно толкова. Ако сте упорит, накрая ще успеете и тя ще приеме срещата.” (Бранислав Нушич, “Автобиография”)</p>	<p>“Погледът на свободния мъж е проучващ, възискателен питащ: “Ти ли си?” Пълен е с противоречия - надежда и разочарование, възторг и критичност, любопитство и нехайство. Очите на ергенина откриват първо недостатъците ... Ти си една от безброя. Какви чудеса още го чакат! Струва ли си заради тебе да изгърве целия свят? Твърде си малка на ръст за него. Твърде свободно се държиш, твърде си своеобразна. Нежененият мъж гледа и с подигравателните очи на приятелите си ... Гледа и с придиричливите очи на майка си: как би посрещнала на своя праг такова момиче? Гледа и със своите дълго очаквали, полудели очи, които са си съчинили някакъв кинозвезден тип и го търсят в сънищата си ... А погледът на женения мъж е съвсем друг. Жаден изжаднял. Забелязва преди всичко достойнствата ... Само това вижда и му се радва с една особена тъга и завист към щастливца, който ще те притежава. ... Само жененият мъж поглежда със собствени очи. И тия очи не се стремят да те променят по свой калъп, да те пречупят, не те отлагат за утрешния си ден, а те поглъщат такава каквато си, и се радват на краткия зрителен момент. Истински може да те види и оцени само погледът на женен мъж. Но защо ти е? От неговото възхищение ти става тъжно. При такъв поглед предварително изживяваш изневерите на собствения си бъдещ съпруг ...” (Блага Димитрова, “Пътуване към себе си”)</p>

Резултатите от работата на групите се представят от говорители. Обърнете внимание на това дали критично са осмислени текстовете и дали обучаваните са склонни да споделят предразсъдъчни разбирания за поведението на мъжете и жените в любовните взаимоотношения.

В заключение, бихте могли да попитате обучаваните как се формират негативните нагласи и предразсъдъци спрямо възможностите на представителите на другия пол в любовта и каква е ролята на отделните фактори (семееното възпитание, медии, литература, приятели) за формирането им.

(12) “КАЖИ МИ КАК ОБИЧАШ, ЗА ДА ТИ КАЖА КАКЪВ СИ?”

Цели:

- ♦ Проблематизиране на типични субективно - личностни проявления в любовта.
- ♦ Изследване на отношението “личностни характеристики” – “любовно отношение” и проблематизиране на отношението към любимия като отношение към самия себе си.
- ♦ Самозадаване на “вътрешни” ориентири по отношение на желания стил в бъдещите интимни отношения. Рефлексия върху “идеалния Аз-образ”.

Необходими материали:

- ♦ Подготвяне на необходимия брой копия на текстовете, предложени по тази тема.

ТЕХНОЛОГИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Упражнение:

“Рецепта за любовно омайно биле”

Обяснете на обучаваните традиционните народни вярвания, свързани с правенето на магия за обич. (Виж: “Енциклопедия на женските хитрини”, С., 1993, с.312) и им предложете да напишат свои рецепти за любовно омайно биле. За написването им учениците могат да се ръководят от схемата по-долу. Дайте възможност на обучаваните, които проявят желание, да представят своите рецепти пред всички.

----- **Рецепта за любовно омайно биле** -----

1.Необходими продукти:

2.Начин на приготвяне:

3.Начин на сервиране и консумиране:

4.Забележка:

Упражнение:**“Характер и любов”**

Раздайте следния лист за самостоятелна работа. Предложете на обучаваните да се опитат да характеризират личността на героите, които правят любовните откровения.

За целта е необходимо участниците да записват в графата: “Характеристики на личността” качествата, които, според тях, демонстрира героят в предложените откъси.

N	Из “.....”, автор	Характеристики на личността
1.	<p>Из “Писмо на Яворов до Мина Тодорова, публикувано в “Романът на Яворов” от Михаил Кремен</p> <p>“Може би никога женски образ не е вдъхвал толкова обаяние, може би никога очи на девойка не са грели с толкова чистота ... Винаги когато те видя, мое щастие, аз чувствам желание да се моля като един грешник, който не очаква изкупление на своите грехове ... Аз бих желал целия ми живот да беше само един спомен за тебе, и цялото ми същество - само една мечта за тебе ... Ангел мой, твоят образ помага на добрия дух в душата ми ... Остани и бъди в чистотата си мой снежнобял ангел и идеал на моята покварена душа.”</p>	
2.	<p>Из “Романът на Яворов” от М. Кремен</p> <p>“- В Драгалевци - започва тя (Лора - б.а.) без заобикалки - вие тръпнете пред мен, въпреки че бяхте влюбен в Мина. - Да ... - пресече я Яворов. - Но то бе минутно увлечение. Мина след това ме погълна изцяло. - Минутно увлечение? Тия кратки мигове оставят понякога дълбоки и трайни следи. - Не и при мен. Аз забравих всичко. Живях само за това божествено създание - лъх от она свят. - Но животът си иска своето: Мина може и трябва да бъде заместена, за да се утешите. Аз съм готова да ви помогна ...</p> <p>- Вие?! - Защо не? Бих ви дала същите чувства. - Ценя ги. Но не мога да се отзова. Смятам, че никоя жена не би могла да замести в сърцето ми това дете. Споменът за Мина винаги ще стои по средата. - Не забравяйте, че времето лекува. Вие бихте могли отново да се превърнете в юноша, както в Драгалевци. - Никога! Освен това - прощавайте - ние не си подхождаме. Ние сме от два различни свята ... - Не ме познавате, макар да сте сърцевед! - Знаем: женското сърце е неизбежно, но не по-малко и мъжкото! Не, ние не сме един за друг. Ако свържем съдбите си, аз се боя, че ще завършим злополучно.”</p>	

<p>3.</p>	<p>Из “Осъдени души” от Димитър Димов</p> <p>“- Аз ви обичам, сеньора. Макар, че на дело нашите отношения няма да се изменят. Искях да знаете само това ...</p> <p>...</p> <p>Върху устните му се появи позната полупрезрителна, отчайващо насмешлива усмивка. Очите му станаха пак стоманено твърди. Може би с дяволската си интуиция той предусещаше намеренията на Фани и загуби, без да иска, установения от регулите на ордена кротък агнешки вид ...</p> <p>- Така! ... - продължи тя нервно. - Слезте поне веднъж между хората, станете поне веднъж човек! ... Казвате, че ме обичате! Вярно ли е това? ...</p> <p>Той говореше просто, без вълнение, с ясен глас и стоманената твърдост в очите му ставаше все по-остра, все по-пронизваща.</p> <p>...</p> <p>Лицето му, озарено от светлината на петролната лампа, излъчваше някаква кошмарна красота, някаква магнетична демонска сила, която привличаше и смазваше. Изведнъж тя почувства, че почва да губи властта над волята си ... И тъй както пеперудата се хвърля в пламъка, който ще я изгори, така и тя се хвърли върху монаха, обхвана го като пантера и впи устните си в неговите... Дъхът ѝ пресекна, сърцето ѝ замря, цялото ѝ същество потъна в някакво безумно, диво, изгарящо блаженство. Ала веднага след това тя почувства как една желязна, твърда, неподозирано силна ръка я изтръгна грубо от сладостния допир с това тяло, с тия устни, как тази демонска, почти свръхестествена твърда ръка я отхвърли във въздуха.”</p>	
<p>4.</p>	<p>Из “Кармен” от Проспер Мери́ме</p> <p>“ - Ако отидем с теб в планината - казах аз, - ще бъда сигурен в теб. Там няма да те делия с никой поручик.</p> <p>- А, ти ревнуваш! - отвърна тя. - Толкова по-зле за теб. Нима си толкова глупав? Не виждаш ли, че те обичам, щом досега не съм ти искала пари за това?</p> <p>...</p> <p>- Много те моля - казах аз, - бъди разумна. Слушай, всичко ще забравя. При това знаеш добре, че ти ме погуби; заради теб станах крадец и убиец. Кармен, моя Кармен! Остави ме да те спася и да спася и себе си заедно с теб.</p> <p>- ... Не те обичам повече; ти още ме обичаш и затова искаш да ме убиеш. Мога пак да те излъжа; но не искам да си създавам труд. Всичко е свършено между нас. ...</p> <p>- Значи, ти обичаш Лукас? ...</p> <p>- Да, обичах го, както и теб, за момент, може би по-малко от теб. Сега не обичам никого вече и се ненавиждам, че съм те обичала.</p> <p>Паднах в краката ѝ, хванах я за ръцете, облях ги в сълзи. Припомних ѝ всички щастливи моменти, които сме преживели заедно ...</p> <p>- Да те обичам още, невъзможно! А да живея с теб - не искам. Обзе ме ярост. Извадих ножа. Искях да я изплаша, така че да проси милост, но тази жена беше демон.</p> <p>- За последен път - извиках аз, - ще останеш ли с мен?</p> <p>- Не! Не! Не! - каза тя, като тропаше с крак.</p> <p>... При втория удар тя падна, без да извика.”</p>	

<p>5. Из “Отклонение” от Блага Димитрова</p> <p>“Само една любов признавам на тоя свят - да обичаш независимо от това, обичат ли те, носят ли ти сигурност, подкрепят ли те, като че ли си недоразвито същество и се нуждаеш от патерици. Независимо от това, изгодно или не, благоразумно или не. Да обичаш, защото обичаш. Това е единственото основание. Никога не мога да обичам от благодарност.</p> <p>...</p> <p>Не унижих любовта си с пресметливост и благоразумие.</p> <p>...</p> <p>Любовта е по-свободна от птиците, защото не се подчинява на никого, дори и на себе си.</p> <p>...</p> <p>Искам да облагородявам, да извайвам, да изтънчавам взаимността. Не искам да повтарям чужди образци. Не се опитвай да ме заключиш в прегръдката си като в клетка. Тъкмо така ще ме отласнеш да изхвърча на простор. Остави ме да бъда всичко, което сама не зная още за себе си!</p> <p>Какво от това, че съм противоречие?</p> <p>Нека да бъда като любовта - неуловима, променлива, неподчиняваща се никому за нищо!”</p>	
---	--

Дискусия:

“Може ли да обича другите този, който не обича себе си?”

Настоящата дискусия има за цел да покаже отражението на личностните характеристики върху поведенческите стилове, включително поведението в любовта.

Можете да използвате резултатите от предходната самостоятелна работа, за да организирате дискусия с помощта на посочените тук въпроси. На подходящите в хода на дискусията места, обяснете на обучаваните връзката между нагласите за самовъзприемане и поведенческите прояви – агресивност, манипулативност, пасивност и асертивно поведение.

Възможно е да им предложите няколко часа за трениране на уменията за асертивно поведение.

Въпроси за дискусия:

- ♦ Какви личностни характеристики, според вас, притежават литературните герои от предложените за анализ откъси? (Водещият изписва на дъската или на постер предложенията на обучаваните.)

- ♦ Можете ли да откриете сходство между начините, по които се самопредставят някои от героите в посочените откъси?

- ♦ Как качествата на личността намират отражение в проявите на нейната любов? Каква е любовта на човека, който не харесва себе си?

- ♦ Как личностните характеристики на определен човек могат да ви ориентират в очакванията ви спрямо неговото поведение в любовта?

- ♦ Как любовта променя личността: хиперболизира или редуцира проявата на нейните достойнства; увеличава или намалява проявата на нейните слабости?

- ♦ Има ли разлика между любовта на романтичния човек и любовта на практичния човек?

- ♦ Как обича егоистът? А деспотът?

(13) ЕТИКЕТЪТ ЗА ТИПИЧНИТЕ ПОСРЕДНИЦИ В ЛЮБОВТА

Цели:

- ♦ Да се окаже помощ на обучаваните за формиране на собствен стил в общуването с другия пол.
- ♦ Идентифициране на неудачни модели на поведение в общуването с другия пол и запознаване с някои възможните провали, вследствие на непознаване на етикета.
- ♦ Развитие на умения за сполучливо невербално изразяване на чувствата.

Необходими материали:

- ♦ Предварително изработени от участниците постери, върху които се представят резултатите от работата им по проекти на тема: “Българският любовен етикет”.
- ♦ Предмети от бита, утвърдени в българската традиция като посредници в общуването между мъжа и жената (например: четирилистна детелина (разковниче), китка, кърпичка, пръстен, колан, гердан). Ако е трудно да се намерят тези предмети, имената им могат да се изпишат на постер или на дъската.

ТЕХНОЛОГИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Предварителна подготовка на занятието:

Изработване на проекти на тема “Българският любовен етикет”

Разделени на групи обучаваните разработват проекти, чрез които се проучват особеностите на символиката в интимните отношения между влюбените от различни поколения. Проектите могат да включват различни методи: провеждане на анкети и интервюта с познати и роднини, запознаване с литературни източници, проучване на автентични документи (семеен архив) и предмети.

За целите на своите разработки обучаваните биха могли да проучат опита на свои близки и роднини (например: баби и дядовци) с помощта на следните въпроси:

- ♦ По какъв начин сте получавали обяснения в любов? Какви любовни послания сте получавали? По какъв начин вие сте привличали вниманието на другата страна?
- ♦ Посочете типичните реплики за взаимност / интимност, според различните фази във взаимоотношенията си с партньора:
  - а) като току - що запознали се, ухажване;
  - б) като любовници;
  - в) като годеници; като младоженци;
  - г) при раздяла.
- ♦ Какво бихте казали за ролята на родителите в отношенията ви с другия пол? Опишете примери на родителска благословия или на несъгласие!
- ♦ Споделете опита си в използването на типичните посредници в етикета - вещи, цветя и др.

Резултатите от проучванията предварително се изписват на постери или се подготвят за демонстрация по друг начин преди началото на занятието.

Представяне на проектите:

“Българският любовен етикет”

Всяка група участници представя пред останалите своя проект като акцентира на резултатите, които имат непосредствена връзка с темата.

Проучването на етикета в любовните отношения на предишните поколения дава възможност на обучаваните да се натъкнат на множество неочаквани, весели и комични ситуации. Тяхното описване и разказване е необходимо не само заради приятните преживявания в клас, но и от гледна точка на предизвиканата рефлексия към днешния ден.

Вниманието на обучаваните може да бъде насочено към търсенето на специфични особености в българския етикет от Възраждането до средата на XX век.

Ролева игра и обсъждане:

“Любовният език на предметите”

Представете на обучаваните предмети, утвърдени от българската традиция като посредници в общуването между мъжа и жената (например: разковниче, китка, кърпичка, пръстен, колан, гердан). Ако ви е трудно да намерите тези предмети, изпишете наименованията им на постер или на дъската. Запознайте обучаваните със символичното значение на предметите и типичните начини, по които са били подарявани. Представете и речник с емблематичните значения на цветята.

След това към групата предмети можете да прибавите и други, които представляват тийнейджърски атрибути.

Помолете обучаваните да се разделят по двойки (момче и момиче) и всяка една от тях да избере предпочитания от нея стил на обяснение в любов и да го демонстрира чрез предмети. Обучаваните могат да се ориентират в своите избори от предварително изписаните примерни стилове на любовно обяснение. Те могат да бъдат представени по следния начин:

С т и л о в е

- ◆ Ретро - романтично любовно обяснение
- ◆ Класическо любовно обяснение
- ◆ Съвременно романтично любовно обяснение
- ◆ Рокерско любовно обяснение
- ◆ Любовно обяснение от 2222г.
- ◆ Други

След приключването на ролевата игра предизвикайте рефлексия с помощта на следните примерни въпроси за обсъждане:

- ◆ В какво се крие тайнството на любовното обяснение - в предмета, в символа, в индивидуалната интерпретация на подаряващия или на получаващия?
- ◆ Кога предметите не говорят с езика на символа?
- ◆ Достатъчно ли е само да се подари предмета в качеството му на символ? Дайте примери!
- ◆ Дайте примери, в които подаряването на предмета в качеството му на любовен символ се приема като обида.
- ◆ Как се задава емблематичното любовно значение на предметите?

Отговорът на последния въпрос може да прерасне в упражнението, което е описано по-долу.

Упражнение:

“Помогни си да кажеш: Обичам те!”

Предложете на обучаваните да употребят в качеството му на любовен символ какъвто и да е предмет, като му зададат собствени смисли.

Предложенията се изслушват и по желание на участниците най-сполучливите могат да се удостоияват с подходящи за случая призове.

(14) РЕЧЕВИЯТ ЕТИКЕТ - ЕЗИКЪТ НА САМОПРЕДСТАВЯНЕТО

Цели:

- ♦ Ориентиране на обучаваните в различни модели на приемливо и неприемливо поведение в типични ситуации на междуполово общуване.
- ♦ Формиране на вътрешна и външна самоувереност чрез усвояване на умения, с помощта на които се снижава първоначалното напрежение в общуването с другия пол.
- ♦ Развитие на уменията за положително самовъзприемане на основата на половата принадлежност.

Необходими материали:

- ♦ Листи за постери, листи с размер А4 за всеки участник и флумастери.
- ♦ Постер с разчертана върху него таблица за представянето на ситуации на тема: “Запознаване – с какво да започнем”.

ТЕХНОЛОГИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Упражнение:

“Запознаване - с какво да започнем?”

Разделете обучаваните на еднополови групи и им предложете да възстановят по свой избор ситуации на запознанство между момче и момиче по указани реакции на момичето. За целта е необходимо всяка група да разполага с копие на посочената по-долу таблица, която да попълни и представи за общо обсъждане. Желателно е таблицата да бъде с достатъчно голям размер (например върху постер), така че при представянето ѝ обучаваните да имат възможност да съпоставят всички предложения на групите.

Чрез тази техника обучаваните имат възможност да идентифицират различни начини за неудачно и неприемливо самопредставяне при запознанство, както и да идентифицират някои свои типични намерения и реакции в подобни случаи на общуване.

Инструкция към учениците:

Разпознайте какви биха могли да бъдат предложенията на момчето при запознаване, за да

е предизвикало следните реакции на момчето?
 Попълнете следната таблица с вашите предположения!

N	Предложения на момчето:	Реакции на момчето:
		"Разкарай се!"
		"Няма начин!"
		"Пфу!"
		"Невъзможно!"
		"Не ме размивай!"
		"Зарежи!"
		"Да, моля!"

След като всички групи, посредством своите говорители, представят предложенията си, помолете всяка група, от гледната точка на пола, към който принадлежи, да разкрие “скритите” намерения на момчето и какъв смисъл влага в отговорите си момчето.

След приключване на работата в групите, може да структурирате дискусия с някои от следните въпроси:

- ♦ Изненадани ли сте от различните мнения на момчетата и момичетата при тълкуването на ситуацията?
- ♦ По-разбираеми ли станяхте един за друг (момчетата за момичетата и момичетата за момчетата), след като взаимно си обяснихте какъв е смисълът на “вашия” език в посочените послания?
- ♦ Говорят ли мъжът и жената на различни езици? Какво в тази идея ви харесва и какво не ви харесва? Мислите ли, че ще се разбирате по-добре помежду си, когато си научите взаимно “езиците”?
- ♦ В каква степен нашите грешки в общуването се дължат на непознаване на речевия етикет и доколко се опосредстват от половата ни принадлежност?
- ♦ Когато общуваме, какво друго, освен думите, има значение за изразяване на нашите намерения?
- ♦ С какви удачни реплики - предложения на момчето бихме могли да заменим тези, които сте посочили като неприемливи? Всеки да го направи от гледна точка на своя пол като използва речевия етикет.

Ако констатирате затруднения на учениците, свързани с откриването на правилните форми за запознанство, можете да направите кратко изложение като използвате следната литература:

- ♦ Стефанова, М.. Познаваме ли българския речев етикет. С., 1997 ;
- ♦ Наръчник за добри обноски под ред. на Л. Атанасова. С., 1994 ;
- ♦ Аасамаа, И. Как да се държим в обществото. С., 1975 ;
- ♦ Ходаков, М. Как не трябва да се държим. С., 1977 ;
- ♦ ETIQUETTE, Вашият гид в обществото. С., 1992

Упражнение:

“Правене на комплименти”

Раздайт горната част на листа. След това помолете обучаваните да оставят листите върху масите (чиновете) и да станат от местата си. Обяснете им, че всеки от тях трябва да премине през всички маси (чинове) и да впише на всеки лист комплименти за участника, чието име е записано отгоре.

Поставете предварително условие, че всеки трябва да получи толкова комплименти, колкото участници има в групата, т. е. всеки да адресира положително послание към всеки един в групата. Пояснете, че комплиментите се отправят анонимно, но ако има участници, които желаят да разкрият анонимността си, могат по-късно да го направят. Обяснете на участниците, че ще работят по-добре, ако се разпределят по всички листи и всеки, след като е написал съответния комплимент, се прехвърля върху лист, който е свободен. Тези, които приключат по-бързо от другите, се изтеглят встрани, за да не им пречат.

След като всички са готови, помолете обучаваните да се върнат по местата си. Дайте им малко време да разчетат комплиментите, които са получили. След това, един по един пред всички, всеки трябва да прочете на глас комплиментите си като ги включи в изречения, започващи с фразата “Аз съм...” (Например, ако е изписан комплиментът “красив”, ученикът ще прочете на глас: “Аз съм красив!”). Който чете комплиментите става прав. Трябва да следите за точното изпълнение на горното правило, за да има ефект от упражнението. Добре е всеки участник да се пребори с първоначалното напрежение и притесненията си. Бъдете инициатор на аплодисменти след представянето на всеки участник.

В края на упражнението можете да попитате обучаваните дали са изпитвали затруднения при отправянето на комплименти към представителите на другия пол, и дали са се почувствали неудобно при получаването на комплименти. Опитайте се заедно да изследвате причините за неудобството, което обикновено изпитват представителите на двата пола в подобни случаи. Може би то не е само резултат от неумението на обучаваните да си служат с речевия етикет, но и от неувереността им при отстояването на своята полова принадлежност. Последното мотивира темата на следващото занятие.

(15) ПОЛ И ПРАВА

Цели:

- ♦ Умения за идентифициране на дискриминационно поведение на основата на половата принадлежност и изследване на възможните последствия от него
- ♦ да се анализира възникването и развитието на конфликти, породени от дискриминационно отношение на основата на половата принадлежност, да се прогнозира възможните негативни последствия от тях и да се потърсят начини за тяхното успешно разрешаване.
- ♦ Осмисляне на равноправието между двата пола като поемане на отговорност, която гарантира разбирателство и коректност в ежедневните контакти с връстниците от другия пол.

Необходими материали:

- ♦ Комплект карти със ситуации и казуси.

ТЕХНОЛОГИЯ НА ОБУЧЕНИЕТО

Упражнение:

“Разпознаване на дискриминационно отношение и сексуално насилие”

Преди да предложите настоящото упражнение, ориентирайте обучаваните в съдържанието на понятието “дискриминация” и неините механизми.

Обяснете им, че с понятието “дискриминация” е прието да се означават всички прояви на подценяване и отхвърляне на отделни хора или групи от хора заради техните различия, произтичащи от принадлежността им към друга раса, етнос, култура, пол, религия, поколение, икономическа и обществена прослойка. Дискриминацията е непризнаване на правата и свободите на тези хора и упражняване на власт над тях.

Дискриминационните нагласи се поддържат от културни стереотипи на възприемане и отношение към непознатото и различното, от социални предразсъдъци и практики, утвърждавани с векове. Дискриминацията върху основата на половите различия също се подклажда от традиционните негативни нагласи за възприемане и отношение към “другия” пол. Нещо повече, обществото до такава степен е свикнало с тях, че почти не ги идентифицира като дискриминационни.

За съжаление, прояви на дискриминация съществуват във всяко общество. Те не са изключение и в демократичните държави, които разполагат с богат инструментариум от законодателни гаранции за упражняване на човешките права и свободи.

След това встъпление, кажете на обучаваните, че тяхната задача ще бъде да открият в картите със ситуации и казуси, които ще им раздадете, проявено дискриминационно отношение на основата на половата принадлежност.

Раздайте на обучаваните (на лотариев принцип - чрез шапка или кутия) посочените карти със ситуации и казуси (виж Приложението). След като всеки индивидуално се запознае със съдържанието на съответната карта, предложете им да ги коментират. Подпомагайте обучаваните с въпроси да открият какви права на участниците в описаните случаи са нарушени и да идентифицират изразеното в диалозите и монолозите отношение на отхвърляне, агресивно поведение и насилие заради половата принадлежност.

Възможно е задачата да бъде усложнена като предложите на обучаваните да продължат своя анализ - да предвидят възможностите за развитие на конфликта между общуващите в дадената ситуация, както и да предложат възможности за позитивно развитие на диалога и поведението на участниците. Тази дидактическата процедура може да се проведе както индивидуално, така и по двойки или групово.

След като изслушате мнението на обучаваните, можете да ги запознаете със съветите на специалистите-психолози по конкретните казуси, тъй като по-голямата част от тях са по действителни случаи от практиката им. (Вж. Филип Ходсън, Какво искат да знаят децата за любовта и секса. С., “САМПО”, 1995; Шерил Бенард и Едит Шлафер, Оставете мъжете на мира; С., “Антени”, 1993.)

“Разпознаване на дискриминационно отношение и сексуално насилие”

Карти със ситуации

Ситуация №1

- Колеги, двама от кандидатите за новото работно място са показали еднакви резултати на конкурсния изпит - един мъж и една жена. Необходимо е за извършим подбор и по други критерии, за да решим кого да назначим.

- Ако искаме някой да работи, ще вземем мъжа. Иначе няма да насмогнем от майчински и болнични.

Ситуация №2

Разговор между съпрузи:

- Настоявам да имаме трето дете. Трябва ми син.

- Аз обаче не искам. Момичетата вече са големи, обичам професията си. Не ми се ще да се занимавам отново с гледане на бебе. Пък няма и кой да ми помага.

- Ще си стоиш в къщи! Омръзна ми да ме подпитват роднините и да си правят шеги с мен колегите. Жената е най-добре да бъде в кухнята. Аз съм мъжът и аз решавам.

Ситуация №3

Момче и момиче се разхождат и разговарят помежду си.

- Утре с Петър и Стоян отиваме за риба – казва момчето.

- Вземете и мен! – предлага момичето.

- Ти луда ли си? – отвръща момчето. - Жена на риболов! Само ще ни изплашиш рибата.

Ситуация №4

Момче отива при група момичета, които играят на ластик и им предлага да го включат в играта.

- Гледай го тоя педал, тръгнал да играе с момичетата! Хайде, след часовете да го ступаме! – коментират зад гърба му неговите съученици.

Ситуация №5

“Бях на едно студентско пътуване, когато се запознах с Петър. Той ми изглеждаше на човек, който непрекъснато сваля момичетата. И той си го признаваше. Веднъж ме покани на вечеря. Беше толкова мил, че се влюбих в него.

Забременях от него, а той си имаше друга приятелка. Отначало искаше да абортирам, но след това реши да признае детето, да живеем заедно, но да не се женим. Съгласих се. Толкова много го обичах. Мислих си, имам ли този мъж имам всичко необходимо. Не знаех защо толкова силно ме привлича. Аз вложих всичките си чувства, изцяло се отдадох на тази връзка.

Напуснах Университета. Той ни издържаше. Тежко ми беше де се справя с малкото дете. Исках да започна някаква почасова работа, но той не ми разреши. По цял ден бях сама вкъщи. Когато се прибираще вечер, почти не ми обръщаше внимание.

Исках да ангажирам Петър с възпитанието на детето, но той възрази, защото му било скучно. Щял да се включи по-късно, когато детето стане юноша. Имаше дни, в които въобще не поглеждаше сина ни.

Не смеех да се оплача. Не разполагах с никакви собствени пари. Той ми даваше достатъчно за храна, но за себе си не можех нищо да купя.

Сега стоя на кръстопът, защото започна и да ми посяга.”

Ситуация №6

“Отдават ми се езиците-говоря перфектно немски и френски. Зная и английски. Работя като преводач. Колегите уважават професионализма ми.

Когато се събера с приятели, мога да им разказвам интересни неща. Например аз превеждам японски приказки. Доста интересно е, нали? Започна ли да разказвам нещо обаче, след две-три думи Калин (съпругът ми) ме прекъсва и той доразказва. “Както го разказваш,

нищо не се разбира”-заявява. От неудобство започнах да заеквам. Изглеждам като глупачка.

Преди имах приятели и приятелки, които ме обичаха. Откакто се омъжих се събираме предимно с неговите приятели, защото моите не били достатъчно интелигентни. И щом отворя уста да кажа нещо, той ми се надсмива. Много се забавлява да ме унижава пред приятелите си.

Отношението му към мен се отрази на общуването ми с колегите. Станах затворена и отбягвам да споделям мнението си. Започнах прекалено много да се самонаблюдавам – започвам изречение и се чудя кои думи да подбера.

Има вечери, в които стомахът ми се свива от притеснение. Уважение между нас вече не съществува. Е, имаме две деца, заради тях трябва да разговаряме нормално. Но аз вече не мога, щом той само чака да кажа една дума и да ме поправя или да ми се надсмива.”

Ситуация №7

Става ми жал като се обърна назад, самосъжалявам се. Асен винаги е казвал, че обича две неща- тениса и ските. Но не и онова, което мога аз. Той не проявяваше интерес към нито едно мое хоби и не желаше да го науча да играе шах или да ходим да плуваме заедно.

Аз исках да прекарваме свободното си време заедно и се записах в курс по ски. Няма значение дали съм хленчила, или не. Спомням си първия път - стоях горе на хълма и си мислех, че няма да мога да слеза долу. Тук ще си умра. Когато се научих да карам и започна да ми става приятно със ските, Асен се отказа.

Хвърли се с бясна страст към тениса. Бяхме ли на почивка, аз седях по цял ден с децата, а той блъскаше тенис. И тогава си казах, щом това е единствената възможност да си почиваме заедно, трябва и аз да се науча да играя тенис.

Научих се, но той не искаше и да чуе да играем заедно. Казваше, че като жена не мога да му бъда равностоен партньор и играта няма да му доставя удоволствие. Освен това започна да ми прави грандиозни скандали. Каза, че съм погубила мъжкото му достойнство и не може вечно да се мъкна подире му като пале. Отскоро започна често да се събира с приятели и да се връща пиян. Децата все ме питат: “Мамо, татко защо не ни обича?”

Ситуация №8

Мъж споделя с приятел проблемите си по повод на наскоро приключилия му развод:

- Всичко ми взе: детето, апартамента, колата... Казах на съдията: “От алкохоличка майка не става. Какъв пример ще му бъде?” Още докато живеехме заедно, ги мъкнеше всякакви в къщи.

Връщах се от работа, а детето заключено в стаята си, посиняло от рев - дошъл чичо едн-кой си, майка му се ядосала, че не слуша и го наказала.

Тя, братче, това дете ще го унищожи ... Ще го държи най-много година при себе си и ще го изгони – ще го даде я на тъщата или ще го прати в Дом, животът му ще зачерни.

- Адвокатът ти не можа ли да направи нещо?

- Опитал, ама детето е много малко, законът защитава майката. Трябвало да намеря свидетели, които да докажат, че е лоша майка и пие системно, или да имам медицинско заключение.

Страхуват се съседите-все старци. Ако нищо не стане, казват, как ще живеем после с нея под един покрив.

Адвокатът казва: “Ще потърпиш няколко години да порасне малко детето и ще обжалваш. Сега нищо не можеш да направиш.” Ама след няколко години това дете вече ще е разсипано.

Ситуация №9

“На тринадесет години съм. Преди четири месеца вторият ми баща влезе в моята стая. Започна да ми говори по начин, по който никога досега не бях чувала да приказва. Поиска да се съблека пред него. Не се съгласих и го помолих да излезе. Няколко седмици по-късно той отново дойде и ми предложи пари, ако се съблека до кръста. Отказах. Напоследък, когато мисли че съм заспала, го виждам да шпионира, като открехва вратата ми. Не мога да кажа на мама, защото тя и

без това си има достатъчно проблеми.”

Ситуация №10

“Четиринадесетгодишен съм и имам сериозен проблем. Един ден ме изпратиха в кабинета на директора, защото говорех в час. Той бърбри няколко минути, след което изведнъж ме попита дали съм правил секс. Отговорих, че не съм. Той ме погали по лицето и после започна да се държи наистина отвратително. Опитах се да избягам, но той ми препречи пътя към вратата, така че скочих през прозореца. Не съм казал на никого и не зная какво да правя.”

Ситуация №11

“Неотдавна се появи менструацията ми и моят приятел настоява да спи с мен. Аз съм на тринадесет, а той на осемнадесет. Не съм съгласна, той ме удря и заявява, че ще каже на всички как и без това сме го направили. Изплашена съм. Помогнете ми!”

Ситуация №12

“Всяка вечер, когато си лягам, поглеждам през прозореца и виждам в отсрещната сграда момче, което ме наблюдава. Щом забележи, че съм го видяла, той бързо сваля дрехите си и застава гол пред прозореца. Винаги крие лицето си. Какво да направя? Не смея да кажа на мама и татко, не искам да съобщя и на неговите родители.”

Ситуация №13

“Четиринадесетгодишна съм. По-голямата ми сестра и приятелят ѝ ходят вече от пет години и неотдавна се сгодиха. Когато идват у нас или когато им ходя на гости, той се опитва да ме докосва на места, където не би трябвало. Веднъж ми разкопча блузата и започна да ме опипва. Изплаших се и се ядосах, но не можах да избягам. Когато нося фланелка, той винаги се опитва да плъзне ръката си отдолу. Обичах да ни идват на гости, но сега със страх очаквам всяко тяхно посещение.”

Ситуация №14

“Четиринадесетгодишна съм. Моят приятел ме удари с обувка през лицето и бузата ми се разкърва. Наложих се да отида в болница. После, една вечер дойде у нас. Мама и татко ги нямаше. Сестра ми го пушна вкъщи и той се качи в стаята ми. Затвори вратата и започна да ме съблича. Изнасили ме. Моля, помогнете ми, защото мисля, че съм бременна.”

Ситуация №15

“Тринадесетгодишна съм и много се тревожа за 26 декември. Всяка година на този ден идва на гости по-големият ми братовчед, който е на седемнадесет. Вечер се качва в моята стая и играе на компютъра. Но през последните две години ми задаваше много въпроси за пубертета и също така дали искам да ми покаже как да се натискам. Казах на родителите си, но те не ми повярваха. Той ще дойде и тази година, а аз не знам какво да правя.”

Ситуация №16

“Тъкмо започнахме пети клас, и сме много обезпокоени заради учителят по френски. Той си играе с косите ни, докато преподава, а когато пеем, наднича в блузите ни. Отвращаваме се от него. Какво можем да направим?”

Упражнение:

“Нарушаване на правата на жените”

Настоящото упражнение има за цел да обърне специално внимание върху правата на жените.

Дискриминацията на жените е глобален проблем и засяга всяка страна от живота им. Шансовете на момичето да бъде родено, изпратено да учи, да си намери подходяща работа и да има семейство са много по-малки, отколкото същите възможности, но отнасящи се до момчето. В някои държави от Южна и Източна Азия все още се практикува прекратяване на бременността при установяване на женския пол на плода. Според статистиката на УНИЦЕФ всяка година близо 600 000 девойки и жени умират по време на бременност и раждане, заради липса на медицинска помощ. Ежегодно около един милион деца, преобладаващата част от които са момичета, са въвличани в проституция, а около два милиона момичета биват генитално осакатявани.

Представете на обучаваните постер със списък от най-важните права на жените според Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените (1979г.) Предложете им всеки по свое желание да избере някое от посочените права и да даде примери за типични ситуации, в които това право не се спазва.

При изготвянето на постера със списъка от права на децата можете да се ръководите от следните примери:

- ♦ Жените имат еднакви с мъжете права по отношение на придобиване, изменение или запазване на тяхното гражданство. Те имат право да не бъдат заставяни да приемат гражданството на съпруга си (ако той е чужд гражданин) и имат равни права с мъжете по отношение на гражданството на своите деца.
- ♦ Жените имат право на равно участие в политическия и обществения живот на страната: да гласуват и да бъдат избирани във всички публично избрани органи, да заемат държавни постове.
- ♦ Жените имат право на майчинство и закрила при майчинство, както и отговорност равна на тази на мъжете при развитието и възпитанието на своите деца.
- ♦ Жените имат равни права с мъжете по отношение достъпа до образование, избор на професия и специалност; достъп до еднакви програми на обучение, еднакви изпити, преподавателски състав с еднаква квалификация.
- ♦ Жените имат право да не бъдат експлоатирани и да не бъдат обект на търговия и проституция.
- ♦ Жените имат право на еднакви възможности при наемане на работа, включително прилагане на еднакви критерии на отбора при наемането.
- ♦ Жените имат право на свободен избор на професия и напредване в длъжността, на еднакво възнаграждение и равни условия по отношение на труда с еднаква ценност.
- ♦ Жените имат еднакви права с тези на мъжете за встъпване в брак, за свободен избор на съпруг, по време на брака и при неговото разтрогване.
- ♦ Жените са равни с мъжете пред закона.
- ♦ Жените имат право на достъп до медицинско обслужване и специална медицинска грижа в периода на бременност, раждане и след него.
- ♦ Жените имат право на информация, консултация и обслужване по всички въпроси, които засягат семейното планиране.

В заключение можете да предложите дискусия, в която да се разкрие ролята на правото като фактор за по-бърза промяна на социалните и културните модели на поведение на мъжете и жените с цел преодоляване на предразсъдъците и премахване на традиционни дискриминационни обичаи и практики, основани на непълноценността или превъзходството на един от половете.

ДРУГИ ДИДАКТИЧЕСКИ ПРЕДЛОЖЕНИЯ

Представените по долу идеи могат допълнително да се използват при разработване на технологията на обучение за междуполово разбирателство.

За улеснение на тези, които ще провеждат обучението, ние сме ги групирани според дидактическото им предназначение и сме ги представили в удобен за копиране вид.

В зависимост от личните си предпочитания водещият на обучението може да предлага някои от предложените тук упражнения и задачи за самостоятелна работа, или да ги използва за организиране на обсъждания, дискусии и ролеви игри.

I. Дейности за ориентиране в метапознанието за пола и за развиване на умения:

- ♦ за възприемане на **пола** като средство за познание;
- ♦ за интерпретиране на **пола** като предпоставено различие, изискващо разбиране в междуполовите отношения;
- ♦ за осмисляне на възможностите за екстраполация на уменията за междуполово разбирателство в отношенията между други социални общности;
- ♦ за ориентиране в значението на **пола** като единство на духовност и телесност;
- ♦ за аргументиране на равноценността на половете.

Дейност 1

Прочети текста и се опитай да отговориш писмено на въпросите след него!

.....
(След като преминеш през всички въпроси, се върни на текста и го озаглави по подходящ начин!)

Нали знаете библейската история за първите хора. Отначало Господ създал Адам, но бързо разбрал, че той ще има нужда от подходящ приятел. Затова, докато Адам спи, взел едно от ребрата му и създал Ева.

Разхождали се Адам и Ева спокойни и щастливи из Райската градина. И въпреки че били голи и виждали телата си, не се срамували един от друг, защото не познавали това чувство. Когато обаче опитали от плода на Дървото за познаване на доброто и злото, от което Господ им бил забранил да ядат, разбрали че са голи (“отвориха им се очите и те познаха”) и се засрамили. Направили си препаски от смокинови листа, за да се прикрият.

Заради голотата им ги обхванал и страх, и когато Господ ги повикал при себе си, те се скрили. По това той разбрал, че Адам и Ева са яли от забранения плод. Разсърдил се, че при **Въпроси по текста:** проклетел ги и ги изгонил от Рая.

1. Каква е разликата между това да има различие и да не знаеш, че то съществува и да има различие и да знаеш за него? Кое е по-добре?

.....

.....

.....

.....

.....

2. Има ли, според теб, някаква връзка между възможността да разбереш какво е добро и зло, и да се “видиш” по нов начин. Каква?

.....
.....
.....
.....

3. Кое е първото различие, което Адам и Ева разбрали, че съществува?

.....
.....

4. Хората срамуват ли се заради различията помежду си? Ако отговориш с “да” обясни, заради какви различия помежду си се срамуват хората и защо се срамуват?

.....
.....
.....
.....

5. Помисли, има ли смисъл да се срамуваш за нещо, което не зависи от теб? Ако отговориш, че няма смисъл, защо Адам и Ева са се засрамили от нещо (голите си тела), което не зависи от тях? Има ли друга причина за срама?

.....
.....
.....
.....
.....

6. Ако си съгласен, че **осъзнаването (разбирането) на различието става знание**, можеш ли да обясниш това с примери.

.....
.....
.....
.....

7. Какви са последствията за човека от това, че той се **осъзнава като познаващо същество** в момента, в който проумява раз – пол – овената си природа (когато разбира, че съществуват половите различия)? Помисли:

- ♦ Какво разбира той за себе си?
- ♦ Какво разбира за човека, от когото се различава по полови характеристики?
- ♦ Какво разбира, по принцип, за различията между всичко, което го заобикаля, включително и за различията между хората и между човека и Бог?
- ♦ Какво разбира за възможностите да живее с другите?
- ♦ Какви са неговите положителни и негативни чувства, в резултат от достигането до познанието?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

8. Въпрос за обобщение: “Има ли, според теб, някакъв смисъл в това проблемът за познанието на човека да се въвежда чрез взаимоотношенията между мъжа и жената?” Ако отговориш положително, посочи какъв е смисълът!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

9. На това място запишете всички останали въпроси и размисли, които бихте искали да зададете и споделите по повод на библейската притча, или по повод на зададените от нас въпроси.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Дейност 2

От предложените в дясно понятия избири три, с които свързваш понятието “пол”. След това се опитай с тяхна помощ да конструираш три изречения, чрез които да дадеш твое определение за пол.

П О Л

познание
различие
любов
сетивност
духовност
отношение
единство
хармония
равнопоставеност
човек
размножаване
Бог
мъж(е)
жена(и)
добро
зло
разбиране
секс

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Дейност 3

Напишете кратко есе на тема: “Ошетени или благословени сме заради това, че сме разделнополови”!

Какви проблеми имат хората заради това, че са разделнополови? Как се чувствате като представители на единия пол, които трябва да живеят с представители и на другия пол? Каква е вашата рецепта за съжителство с представителите на другия пол? Ако имахте магическа пръчица, какво бихте пожелали, за да се чувстват по-добре заедно мъжете и жените?

II. Дейности, които подпомагат обучаваните да изследват чувства, нагласи и предразсъдъци, свързани с възприемането на своя и на другия пол, както и да изследват собственото поведение в ситуации на междуполово взаимодействие.

Развиват се умения:

- ♦ за идентифициране на собствени проблеми и постижения, резултат от взаимодействието с другия пол;
- ♦ за рефлектиране върху своите чувства, свързани с взаимодействието с другия пол;
- ♦ за осъзнаване на отношението на другите към начина, по който изразява своите чувства и решава проблеми, провокирани от взаимодействието му с другия пол.;
- ♦ за идентифициране на собствени негативни нагласи и предразсъдъци, свързани с възприемането на своя и другия пол;
- ♦ за проблематизиране на традиционни нагласи и стереотипи във възприемането на мъжа и жената;
- ♦ за разграничаване на предразсъдъчните от рационалните аргументи по отношение на полово-ролевото стереотипизиране.

Стъпка 1

Представи си, че си получил от момчетата/момичетата от вашия клас следния списък с най-често срещаните, според тях, поведенчески прояви на момичетата/момчетата, които не одобряват. Твоята задача е да избереш поне три предложения от този списък и от твое име да дадеш конкретно писмено обяснение на представителите на другия пол защо представителите на твоя пол се държат по този начин.

Списък на поведенчески прояви на момичетата, които момчетата не одобряват

Не одобряваме, когато:

1. Момичетата се ядосват за адски дребни неща.
2. Момичетата се държат като момчета: плюят, псуват, оригват се и др. подобни простотии.
3. Момичетата пушат цигари и пият алкохол.
4. Момичетата идват с анцузи на училище.
5. Момичетата идват гримирани на училище и дори се цапотят в час.
6. Момичетата клюкарят за момчетата.
7. Момичетата стоят дълго пред огледалото.
8. Момичетата се събират на групички, гледат ни подигравателно, шушукат си с ръка на устата, хихикат, или се превиват от смях. Ясно е, че ни обсъждат.
9. Момичетата се правят на интересни и мислят само за себе си.
10. Момичетата непрекъснато се стремят да се докажат на момчетата.

Стъпка 3

В словесните портрети, които направи по-горе, **подчертай** онези настроения и поведенческите прояви на мъжете и жените, които не одобряваш!

Стъпка 4

1. Ако някои от поведенческите особености и настроения на двата пола, които не одобряваш, присъстват в твоята въображаема история, можеш ли да отговориш писмено **защо отреди такава роля за теб и бъдещия ти партньор?**

(Дори да си написал/а една комична история, защото си искал/а да ти е забавно и да бъде забавно на читателя, помисли дали не си използвала този подход, защото, по принцип не вярваш, че може нещо да се промени във взаимоотношенията между двата пола, и единственият отдушник е просто добрата ирония и самоирония. Подобно на любимите ти комедийни сериали, от които ти става още по-тъжно.)

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

2. Има ли различия в поведенческите модели, емоционалния свят, чувствеността, качествата на мъжете/жените, от които се страхуваш? От кои?

.....

.....

.....

.....

.....

3. Мислил ли си, че някои от тези различия всъщност са измислени и страховете ти са напразни? За кои различия между мъжете и жените мислиш, че са нереални? И, ако мислиш така, защо все пак се страхуваш от представителите на другия пол?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. Въпрос за обобщение: Позитивни или негативни очаквания имаш към бъдещия ти живот с представителите на другия пол? Аргументирай се защо мислиш така!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

IV. Дейности, които подпомагат обучаваните да развиват базови познавателни умения и умения за изследване на ценности.

Например, умения за:

- ♦ служене с отношения: част-цяло; причина-следствие; единично-общо;
- ♦ правене на аналогии, за създаване на метафори и за дефиниране на понятия;
- ♦ търсене на аргументи и за обосноваване на твърдения;
- ♦ идентифициране на универсални ценности (като любов, приятелство, щастие, права, свобода, добро, красота и др.) и за откриване на връзката им с потребностите и правата на човека;
- ♦ оценяване на собственото поведение и на поведението на другите от гледна точка на ценностите.

Дейност 1

Прочети диалога и отговори писмено на въпросите след него!

Диалог за .....

(Из "Малкия принц" на Антоан дьо Сент Екзюпери)

- Коя си ти? каза Малкият принц. - Много си хубава ...
- Аз съм лисица рече лисицата.
- Ела да играеш с мен предложи й Малкият принц. Толкова ми е тъжно ...
- Не мога да играя с теб каза лисицата. Аз не съм опитомена.
- Ах, извинявай рече Малкият принц.
Но след като помисли, добави:
- Какво значи "да опитомяваш"? ...
- Това е нещо отдавна забравено. То значи "да се свържеш с другите".
- Да се свържеш с другите ли?
- Разбира се каза лисицата. За мене ти си само едно момченце, което прилича досущ на сто хиляди други момченца. И не си ми потребен. А аз не съм ти потребна. За теб аз съм една лисица, която прилича на сто хиляди други лисици. Но ако ти ме опитомиш, ние ще сме си потребни един на друг. За мене ти ще бъдеш единствен на света. За тебе аз ще бъда единствена в света ...

Животът ми е еднообразен ... Но ако ти ме опитомиш, животът ми ще стане като пронизан от слънце.

....

Виждаш ли нататък житните нивя? Аз не ям хляб. За мен житото е безполезно. Житните нивя не ми припомнят нищо. А това е тъжно! Но ти имаш коса с цвят на злато. И когато ме опитомиш, ще бъде чудесно! Житото, което е златисто, ще ми напомня за теб. И шумоленето на вятъра в житата ще ми бъде приятно...

Лисицата млъкна и дълго гледа малкия принц.

- Моля ти се ... опитоми ме каза тя.
- На драго сърце отговори Малкият принц, - но аз нямам много време. Трябва да потърся приятели и да проумея много неща.

- Само нещата, които си опитомил, можеш да проумееш - каза лисицата. - Хората нямат вече време да проумяват нищо. Те купуват от търговците готови неща. Но тъй като няма никакви търговци на приятели, хората нямат вече приятели. Ако искаш да имаш приятел опитоми ме!

....

Така Малкият принц опитоми лисицата. И когато наближи часът на заминаването, лисицата каза:

- Ах! ... Аз ще плача.

- Ти си виновна - каза Малкият принц, - не ти желаех никакво зло, но ти поиска да те опитомя.

....

- Разбира се - каза лисицата.

- Но ще плачеш! - каза Малкият принц.

- Разбира се - каза лисицата.

- Но тогава ти не печелиш нищо!

- Печеля - каза лисицата - заради цвета на узрялото жито.

....

- Сбогом... - каза той (б.а. - Малкият принц).

- Сбогом - каза лисицата. - Ето моята тайна. Тя е много проста: най-хубавото се вижда само със сърцето. Най-същественото е невидимо за очите.

- Най-същественото е невидимо за очите - повтори Малкият принц, за да го запомни.

- Твоята роза ти е толкова ценна поради времето, което си загубил за нея.

- Моята роза ми е ценна поради загубеното време ... - рече Малкият принц, за да го запомни.

- Хората са забравили тая истина - каза лисицата. - Но ти не трябва да я забравяш. Ти ставаш отговорен завинаги за всичко, което си опитомил. Ти си отговорен за своята роза ...

- Аз съм отговорен за моята роза... - повтори Малкият принц, за да го запомни."

Указание към водещия на обучението

Предварително подгответе копия на представените тук ситуации. Съобразете техния брой с броя на еднполовите малки групи, които можете да обособите в рамките на участниците в обучението, с които работите.

За организирането на предложените тук обсъждания, дискусии и ролеви игри е необходимо да разделите класа участниците в обучението на еднполови групи и да им предложите по една от копираните ситуации. Прочетете заедно с тях инструкцията към ситуацияите и обяснете, че целта на обсъждането и дискусията е всяка група да изработи общо решение как да се постъпи в ситуацията и това решение да намери отражение при изработване на сценарий за ролевата игра.

Предоставете поне 20 минути за работа на групите. След приключване на обсъжданията и изработване на игровия сценарий, помолете всяка група да представи пред останалите своя вариант.

По повод на представените решения може да се разгърне дискусия за най-често срещаните затруднения в общуването с представители на собствения и на другия пол, когато те налагат манипулативни, агресивни или пасивни модели на поведение.

Ситуация №1 към момчетата

Инструкция: Запознайте се със ситуацията и я обсъдете в групата като се ръководите от въпросите за обсъждане и дискусия! Представете по роли предполагаеми диалози между участниците в ситуацията.

“Двама от твоите най-добри приятели ти съобщават в приповдигнато настроение, че си поканен, заедно с тях, на “купона на века”, организиран от по-големи момчета от квартала, на който ще има много “пиячка, цигари и други екстри”. От вас тримата се иска само да осигурите за купона колкото се може повече “готини” момичета.

Приятели те предлагат да се съберете и да измислите как ще уговорите момчетата да дойдат на купона. ”

Въпроси за обсъждане и дискусия:

1. Как ще реагираш в момента на предложението и как ще постъпиш след това?
2. Какви ще бъдат твоите основания за вземане на решение?

Ролева игра: В зависимост от решенията, които предлагате в групата, измислете сценарий, разпределете ролите и разиграйте въображаеми диалози:

- ♦ между момчето, което е получило предложението, и неговите приятели;
- ♦ между момчето, което е получило предложението, и момиче, което се интересува за предстоящия купон;
- ♦ между момчето, което е получило предложението, и по-големите момчета, които организират купона.

Ситуация №2 към момчетата

Инструкция: Запознайте се със ситуацията и я обсъдете в групата като се ръководите от въпросите за обсъждане и дискусия! Представете по роли предполагаеми диалози между участниците в ситуацията.

“През първия ден на екскурзионно летуване случайно дочуваши разговор между две момичета, с които се познаваш от няколко часа, че ще се влачат на опашката на групата и ще се правят на много изморени, за да им “прикрепят няколко яки галфона (момчета) - хем да им мъкнат раниците, хем да ги забавляват”.

Не обръщай внимание, но се случва точно това. Ръководителят на екскурзионното летуване, притеснен от бавните темпове на придвижване на групата, определя теб и още няколко момчета да помагат на двете момичета.

Никой, освен теб, не знае за тайните намерения на момчетата. Как ще постъпиш? ”

Въпроси за обсъждане и дискусия:

1. Какви ще бъдат твоите основания за вземане на решение?
2. Как ще осъществиш на практика твоето решение?
  - ♦ На кого и какво ще кажеш?
  - ♦ Как ще го кажеш (с каква интонация, мимика, жестове)?
3. Каква мислиш, че ще е ответната реакция? Как ще се подготвиш за нея?

Ролева игра: В зависимост от решенията, които предлагате в групата, измислете сценарий, разпределете ролите и разиграйте въображаеми диалози:

- ♦ между момчето, което е дочуло разговора и негови приятели, с които е на екскурзионното;
- ♦ между момчето, което е дочуло разговора, и момиче(тата);
- ♦ между момчето, което е дочуло разговора, и други участници в екскурзионното летуване.

Ситуация №3 към момчетата

Инструкция: Запознайте се със ситуацията и я обсъдете в групата като се ръководите от въпросите за обсъждане и дискусия! Представете по роли предполагаеми диалози между участниците в ситуацията.

“Твоята приятелка, която ти е съученичка, споделя, че момчетата от вашия клас са измислили като наказание за “най-голямата гаднярка, подлярка, сълзлива пикла и зубрачка в класа” да ѝ отровят домашния любимец хамстера. През смях приятелката ти разказва как момчетата се събрали и започнали да си фантазират как ще си отмъстят на “нейно величие”: като ѝ направят “мечка” и я набият; като ѝ скрият чантата през голямото междуучасие; като ѝ нарежат чорапогащника докато имат час по физическо и други подобни, но накрая се сетили, че тя най-много държи на домашния си любимец. Тогава решили, че на поредния ѝ рожден ден, който е само след седмица, едно от момчетата ще донесе отрова за мишки и ще я сложи незабелязано в храната на хамстера, докато “щастливата рожденичка показва за хиляден път любимеца си”.

Приятелката ти казва, че това е тайна и не трябва да я споделяш с момчетата или с някой друг, за да могат всички “максимално да се изкефят, когато бомбата избухне”.

Въпроси за обсъждане и дискусия:

1. Как ще реагираш? Какво ще кажеш на приятелката си?
2. Какво ще направиш по-нататък?
  - ♦ Ще говориш ли с някого?
  - ♦ Какво ще му кажеш?
  - ♦ Как ще му го кажеш?
3. Какво очакваш като ответна реакция на твоето поведение?

Ролева игра: В зависимост от решенията, които предлагате в групата, измислете сценарий, разпределете ролите и разиграйте въображаеми диалози:

- ♦ между момчето, комуто е споделена тайната, и неговата приятелка;
- ♦ между момчето, комуто е споделена тайната, и други негови съученички;

Ситуация №1 към момчетата

Инструкция: Запознайте се със ситуацията и я обсъдете в групата като се ръководите от въпросите за обсъждане и дискусия! Представете по роли предполагаеми диалози между участниците в ситуацията.

“Твой съученик те запознава с момче от другия клас, за което твърди, че проявява голям интерес към теб и те харесва. Всичко започва добре. Момчето ти допада, но има и нещо, което не ти харесва. Неестествено прибързано за теб той търси физическа близост – пуска ти ръце, докосва с глава главата ти, хваща те през кръста, прави опити да те прегръща. Това те притеснява и ти го отблъскваш.

Момчетата от твоя клас проявяват видим интерес към развитието на взаимоотношенията помежду ви. Подхвърлят ти реплики като: “О, влюбената! Какво става? Стигнахте ли до цунките?” Един съученик не се стърпява и ти съобщава, че новият ти приятел се е хванал на бас с момчето, което ви е запознало, че ще те целуне до петата среща.

Като че ли, за да потвърди тази информация, след петата среща, приятелят ти изведнъж казва, че вече не му харесваш и трябва да скъсате.”

Въпроси за обсъждане и дискусия:

1. Каква ще бъде твоята моментна реакция? Какво ще кажеш на приятеля си? Как ще му го кажеш?
2. Каква мислиш, че ще бъде неговата реакция?
3. Какво ще направиш по-нататък? Ще проведеш ли разговор с твоите съученици?

Ролева игра: В зависимост от решенията, които предлагате в групата, измислете сценарий, разпределете ролите и разиграйте въображаеми диалози:

- ♦ между момчето и нейния нов приятел;
- ♦ между момчето и нейния съученик, който я е запознал с новия ѝ приятел;
- ♦ между момчето и други нейни съученици.

Ситуация №2 към момчетата

Инструкция: Запознайте се със ситуацията и я обсъдете в групата като се ръководите от въпросите за обсъждане и дискусия! Представете по роли предполагаеми диалози между участниците в ситуацията.

“Забелязваш, че на купон твоя приятелка, която се налива с бира, започва да се държи неадекватно. Бързо се приближаваш до нея и я предупреждаваш да спре, защото ще се напие. Най-близко намиращото се до нея момче обаче, ти казва: “Остави, я! Не виждаш ли, че ѝ е готино!”, а друг твой съученик настоява да се разкараш.”

Въпроси за обсъждане и дискусия:

1. Какво ще направиш в момента? А след това? Какви ще бъдат твоите основания за избор на определено поведение?
2. Какво и как ще кажеш на съучениците си?
3. Каква очакваш, че ще бъде тяхната ответна реакция?

Ролева игра: В зависимост от решенията, които предлагате в групата, измислете сценарий, разпределете ролите и разиграйте въображаеми диалози:

- ♦ между момчето, което пие, и нейната приятелка;
- ♦ между момчето, което е загрижено за своята приятелка, и нейни съученици.

Ситуация №3 към момичетата

Инструкция: Запознайте се със ситуацията и я обсъдете в групата като се ръководите от въпросите за обсъждане и дискусия! Представете по роли предполагаеми диалози между участниците в ситуацията.

“С твоя приятел се уговаряте да отидете в събота на премиерата на нашумял филм. Всеки ден превъзбудено споделяш с него отзивите за филма, които следиш в медиите, и с нетърпение очакваш предстоящото събитие.

В петък приятелят ти се обажда и казва, че не може да отиде на кино, защото родителите му го ангажират с някаква домашна работа. Казва ти, че много съжалява, че знае колко държиш на този филм и ти предлага да отидеш сама, или с някоя приятелка. Ти, обаче, отказваш, подтискаш разочарованието си и казваш, че все ще се намери някакво друго време, или друг начин, да гледате филма заедно.

В понеделник, една от приятелките ти те пита защо сте се скарали с приятеля ти. Ти искаш да разбереш защо тя мисли така и момичето ти разказва, че в събота, на стадиона, по времето, когато е знаела, че трябва да бъдете на кино, е видяла приятеля ти да играе футбол с момчетата и го е попитала защо не сте заедно, но той нищо не ѝ отговорил, а побързал да се включи в играта.

Обаждаш се по телефона на приятеля си и си уговаряш среща с него. Решила си да го гледаш в очите, докато му казваш това, което си намислила. Приятелят ти идва на срещата с голям букет от твоите любими цветя.”

Въпроси за обсъждане и дискусия:

1. Каква ще бъде твоята моментна реакция? Какво ще кажеш на приятеля си? Как ще му го кажеш?
2. Какви са твоите основания за решението, което си взела?
3. Каква мислиш, че ще бъде реакцията на твоя приятел?
4. Какво ще направиш по-нататък? Какво ще кажеш на приятелката си?

Ролева игра: В зависимост от решенията, които предлагате в групата, измислете сценарий, разпределете ролите и разиграйте въображаеми диалози:

- ♦ между момичето и нейния приятел;
- ♦ между момичето и нейната приятелка.

VI. Дейности за развиване на умения за споделяне на чувства и проблеми, свързани с междуполовите отношения, като:

- ♦ владеене на средствата за ефективната вербална и невербална комуникация с представителите на другия пол: осъществяване на емпатична връзка, активно слушане, даване и получаване на обратна информация, сполучливо изразяване на чувства, владеене на речевия етикет и езика на тялото;
- ♦ споделяне с представители на другия пол на свои чувства и проблеми, свързани с междуполовите отношения;
- ♦ съпреживяване и разбиране на чувствата и проблемите на представителите на другия пол.

Указание към водещия на обучението

На обучаваните се поставя въпроса: “Как постъпваш (как би постъпил), когато харесваш някое момче/момиче?” и им се дава възможност да изберат между три възможни отговори: “Казвам му (бих му казал), или прибягвам до помощта на приятели и други възможности, за да разбере”, “Не му казвам и не правя нищо, за да разбере” и “Имам друго решение”. В зависимост от избора на отговори се обособяват три групи.

След това, момчета и момичета от трите различни групи, се комбинират помежду си в

разнополови двойки, така че участниците във всяка двойка да са избрали различни варианти на отговори на горепоставения въпрос. Например, в двойка се обособяват момче и момиче, единият от които мисли, че е по-добре да се сподели, когато харесваш някого, а другият е склонен в такива ситуации да премълчи, или да направи нещо друго. Ако останат момчета и момичета, за които не достигат партньори от другите групи, те обособяват помежду си разнополови двойки.

Основно изискване е сформирването на двойките да се извърши по случаен признак или чрез жребий.

На участниците се поставя задача да проведат разговор по двойки, чрез който да се ориентират взаимно в чувствата и разбиранията си по поставения проблем и да се опитат да договорят обща позиция.

Ако обучаваните се затрудняват да изпълнят тази задача водещият може да им предостави възможни отговори на момичета и момчета на тяхната възраст, за да предизвикат саморефлексия и провокират диалог.

За улеснение на водещия на обучението по долу представяме лист за копиране с възможни отговори. С (1) са означени отговорите според модела: “Казвам му (бих му казал), или прибягвам до помощта на приятели и други възможности, за да разбере”, с (2) - отговорите, които се придържат към: “Не му казвам и не правя нищо, за да разбере”, а с (3) са отговорите според модела: “Имам друго решение”. Листът може да се нареже по пунктирните линии и отделните отговори да се раздадат на участниците, в зависимост от позицията която отстояват, за да им помогнат по-лесно да преодолеят неудобството да започнат разговор (ако съществува такава), а, също така, и, за да провокира техните емоции и мислене.

За улесняване на диалога всеки участник получава и лист с инструкции за провеждане на успешен разговор. За целта е необходимо водещият да копира инструкцията в толкова екземпляра, колкото са участниците в обучението, и да им раздаде копията преди започване на работата по двойки. Обучаваните трябва да разполагат с време за запознаване със съдържанието на инструкцията преди пристъпване към изпълнение на поставената задача.

Необходимо е учителят да предостави поне 20 минути за изпълнение на задачата.

Възможни отговори

(1) “Харесвах едно момче, но много се срамувах да му кажа, защото то харесваше друго момиче. В началото изпращах най-добрата си приятелка на разузнаване. И на двете ни беше много забавно. Накрая тя ме убеди да му се обадя по телефона и да му кажа, че го харесвам. Той, обаче, започна да се отдръпва и въобще ...

Ако виждате, че едно момче харесва друго момиче, а вие го харесвате, не му го признавайте. Но, ако е свободно, по-добре побързайте, за да хванете влака!”

(1) “Има момент на притеснение, няколко минутки на тръпка, но по-добре да си кажете, защото може и той да ви харесва. Аз никога не увъртам. Но не се възползвам от приятелките си да слухтят и да го разследват. Не се притеснявам от реплики като “Много си готин!”, “Харесваш ми!” и други подобни. Казвала съм ги на много момчета и те са реагирали: “Нали!” или пък “Така си е!”

(1) “Ами ... аз по принцип в началото карам някой наш общ приятел да го попита дали ме харесва. Ако да да му каже, че и аз го харесвам. Ако не отчайвам се, но не се отказвам. Случвало ми се е да се обадя на момче по телефона, за да му кажа, че го харесвам. Понякога мислиш, че момчето, което харесваш е различно, но после откриваш, че не е. И, естествено, се отчайваш. Но всичко минава. Така че понякога крия, понякога карам приятел да разузнава и понякога си признавам.”

(2) “Когато харесвам някое момче се държа с него съвсем нормално. Просто съм самата себе си! Не мисля, че е нужно да му казвам, че го харесвам, защото погледите говорят достатъчно!”

(2) “Просто не му казвам. Предпочитам само аз и две-три приятелки да знаем, отколкото да се изложя, ако той не изпитва същото към мен. Да, понякога пращам приятелки да го поразпитат какво мисли за мен и коя харесва. И все пак, ако някак разбере, че ме харесва, чак тогава действам. Иначе мълча като гроб, и приятелките ми също. Само най-смелите момичета могат да му признаят чувствата си. Аз не съм от тях.”

(2) “Крия чувствата си, само го гледам сладко, сладко. Сприятелявам се с всички останали момчета, само не и с него.”

(2) “Честно казано съм малко срамежлива и не разкривам чувствата си пред момчетата. Например, лятната ваканция харесах едно момче, но то не ме харесваше и аз се отказах от него, спрях да го харесвам. Месец по-късно разбирам, че и той ме е харесвал, а аз не съм знаела, но беше твърде късно. Аз дори и на приятелките си не казвам, когато харесвам някое момче, просто ме е страх да не му кажат.”

(2) “Държа се изключително глупаво гледам встрани, говоря с другите, но с обекта на желанията ми никога. Защото, ако се обърна към него, след миг ще съм навела поглед и ще съм изръсила нещо не на място.”

(3) “Не се страхувам и не си казвам, че съм неподходящата, че той никога няма да ми обърне внимание. С една дума мисля само за хубави неща. Зареждам се с оптимизъм и най-вече се държа естествено. Не го отбягвам, но не го гледам продължително. В повечето случаи се опитвам да го заговоря за някой филм. В повечето случаи той не го е гледал и ми се отдава шанс той да ми обърне внимание. Спокойна съм, не се притеснявам. Усмиввам му се и, честно да ви кажа, в някои случаи това помага.”

(3) “Когато харесвам някое момче, аз се старая да ме забележи, после да станем добри приятели и най-накрая гаджета. Но ако по времето, когато с него сме добри приятели, той си има гадже, аз просто ще си изчакам реда. Ако той така и не скъса с гаджетото си, аз ще потърся друг, но с него ще си останем само приятели.”

Инструкция за провеждане на успешен разговор

Когато партньорът ти споделя, а твоята основна роля е да си слушател:

1. Опитай се по подходящ, според теб, начин да предразположиш твоя партньор да сподели позицията си по поставения проблем!
2. Покажи и изрази по подходящ начин какво си разбрал от това, което партньорът ти е казал, за да го ориентираш дали си наясно с подадената от него информация!
3. Реагирай по правилния, според теб, начин и изрази своето отношение (чувства, размисли) към това, което си чул и разбрал!

Когато ти говориш, а партньорът ти слуша:

1. Сподели по удачен начин твоите мисли и чувства по поставения проблем, така че да улесниш в максимална степен партньора си в разбирането на твоята позиция!
2. Ориентирай се дали твоят партньор е разбрал добре каква е твоята позиция по поставения проблем!
3. Предразположи твоя партньор да изрази отношението си към това, което си споделил с него!
4. Опитай се да изработиш обща позиция с твоя партньор по проблема, от която да бъдеш доволен!

След изтичане на времето, определено за изпълнение на поставената задача, всяка двойка представя резултатите от проведените разговори.

В заключение, водещият на обучението предлага следните въпроси за самооценка на уменията за общуване на участниците в двойката като **Лист за рефлексия**.

Този лист също се копира предварително и се раздава на всеки участник след приключване на представянето на резултатите от проведените разговори в разнополовите двойки.

Водещият на обучението моли всеки за определено от него време (например, 5 минути) сам да оцени уменията си за общуване като се опита да отговори на въпросите в листа за рефлексия и да съобщи накрая пред всички само обобщената оценка за своите умения, разположена по скалата от 2 до 6.

Лист за рефлексия на уменията за общуване

1. Доволен/а ли съм от разговора, който проведох със съученика/чката си? Успях ли тя/той да ми стане партньор в този разговор? Защо успяхме, защо не успяхме?

2. Успях ли да представя по най-добрия начин своята позиция, така че партньорът ми да ме разбере? За какво се притеснявах най-много? Останаха ли тези притеснения до края, или се разсеяха? Какво в моето поведение, или в поведението на партньора ми, според мен, помогна те да останат, или да се разсеят?

3. Беше ли добронамерен партньорът ми към мен и към това, което споделих с него? Имаше ли търпение да ме слуша, или ме прекъсваше и се опитваше да наложи своето мнение? Усещах ли неговото разбиране и подкрепа? По какво разбирах, че той уважава моите чувства и мнение?

4. Имаше ли нещо, което ме дразнеше в поведението на моя партньор, и което ме накара да отстоявам яростно своята позиция, или да се обезсърча и да ми стане безразлично какъв ще е резултатът от разговора? Усещах ли пренебрежително и подигравателно отношение към себе си? Какво в реакциите и изказванията на партньора ми подсказа това негативно негово отношение?

5. Бях ли достатъчно търпелив/а, за да изслушам различното мнение на партньора ми? Показах ли съпричастност към неговите чувства и размисли? По какъв начин изразих, или не изразих тази съпричастност?

6. Толерантно ли спорих с партньора си, приех ли неговите аргументи, или поставих честолюбие то си над всичко?

7. Ако можех отново да проведя същия разговор със същия съученик/чка, какво бих променил/а в изказването и реакциите си?

Какво ново научих за себе си и за този свой съученик/чка?

VII. Дейности за развиване на умения за разрешаване на междуполови конфликти и на умения за работа в екип с представители на другия пол.

Например, умения:

- ♦ за ясно дефиниране на спорния проблем;
- ♦ за изразяване на собствените потребности и интереси като се съобразява с потребностите и интересите на другата страна;
- ♦ за обсъждане заедно с представителите на другия пол възможностите за разрешаване на конфликта по пътя на сътрудничеството;
- ♦ за оказване помощ и подкрепа на инициативите на другия пол;
- ♦ за отстояване на равните права за участие на двата пола в работа на екипа.

Дейност 1

Указание към водещия на обучението за организиране на дейността на учениците

Предварително подгответе копия на представените тук казуси, описващи типични за възрастта взаимоотношения между момичетата и момчетата, които са източник на неразбирателство/конфликти между тях.

За организирането на обсъждането на казусите и ролевите игри е необходимо да разделите участниците на три разделнополови групи. На всяка група представете копие от един казус и поставете задача той да бъде обсъден, както и да се предложат варианти за разрешаването му, след което, в рамките на ролева игра, да се изиграят предполагаеми диалози между участниците в конфликтите.

Предоставете поне 20 минути за работа на групите. След приключване на обсъжданията и изработване на игровия сценарий, помолете всяка група да представи пред останалите своя вариант.

Анализирайте заедно с обучаваните дали предложените варианти са примери за решаване на конфликтите чрез сътрудничество и накрая обобщете с помощта на дискусия кои са най-често срещаните причини за неумението да се справяме с междуполовете конфликти.

І казус

Инструкция: Опитайте се да се поставите на мястото на момчетата и момчетата от представените казуси. Запознайте се с мотивите за тяхното поведение и позицията, която защитават. Предложете от ваше име варианти за разрешаването на проблемите и конфликтите между тях. Разиграйте помежду си диалози, от които да се разбере какво е вашето мнение по проблемната ситуация и какво решение предлагате.

Споделено от 13 годишно момиче:

“Адски харесвам едно момче от съседния клас, а и той не е безразличен. Но се бои да го признае пред тайфата си - може би, за да не изглежда слаб и да не му се подиграват. Това не мога да го разбера да бягаш от себе си, заради някакви си предразсъдъци...

Приятелките ме успокояват да не се занимавам с него, защото явно не си струва. Дори имат идея да спретнем на него и приятелите му някакъв гадничък номер. Не знам какво да направя. Хем искам да не се самосъжалявам и да не се чувствам пренебрегната, хем ме е страх да не се изложа.”

Споделено от 13 годишно момче:

“Харесвам едно момиче от съседния клас, но не искам и да си помисля какво ще стане, ако приятелите ми ме видят с него. Ще раздрънкат на целия квартал и бедна ти е фантазията за подигравките, които ще последват.

Мисля си и за нейните приятелки. Кръжат около нея като кресливи свраки и ме гледат подозрително. Сигурно е споделила с тях нещо за мен и вече я “съветват”. Чудя й се как ги понася.

Не знам струва ли си да се захващам с нея, защото ако не си допаднем, ще ми останат само подмятанията.”

И казус

Инструкция: Опитайте се да се поставите на мястото на момичетата и момчетата от представените казуси. Запознайте се с мотивите за тяхното поведение и позицията, която защитават. Предложете от ваше име варианти за разрешаването на проблемите и конфликтите между тях. Разиграйте помежду си диалози, от които да се разбере какво е вашето мнение по проблемната ситуация и какво решение предлагате.

Споделено от 13 годишно момиче:

“Има едно момче от нашия блок, което познавам много отдавна, защото от малки играем в една компания, но никога не съм проявявала към него по-специален интерес и не съм го харесвала. Като се срещнем: “Здравей! - Здравсти!”, “Как я караш?”, най-много да разменим лафче за някой общ познат и толкова. Той не учи и в моето училище.

Отскоро обаче отношенията ни се промениха. Той започна да ме отбягва, а и аз внимавам да не се засичаме пред блока, или на околните площадки.

Всичко започна, след като приятелката ми го видя и реши, че е влюбена в него, а аз трябва да ги запозная. Предложих ѝ да се включи в компанията от нашия блок. Ние често се събираме в градинката пред блока. Тя дойде няколко пъти, но за съжаление въпросното момче не се появи. Поразпитах другите и разбрах, че в последно време предпочитал да се събира с приятелите си от неговото училище.

Тогава приятелката ми ме помоли да обикаляме квартала и района на училището му, за да открием къде ходи. Разбрахме и започнахме да кръжим около тези места, както и да висим по пейките около тях. Редовно следяхме момчешката компания. Засичахме се уж случайно из градинки и сладкарници. При една такава среща запознах най-накрая приятелката си с момчето, но то не прояви видим интерес към нея.

Срещнах го веднъж в коридора на блока. Разбрах, че отива с приятелите си на кино. Попитах го дали не им трябва момичета за компанията. Той ме погледна особено. Почувствах се толкова тъпо!

Последната глупост, която направих, е да го поканя на рождения си ден. Това беше поредната инициатива на приятелката ми. Двете съчинихме покана, в която писахме, че го каня на рождения си ден и го моля да донесе китарата си (той ходи на уроци по класическа китара), за да посвири на приятелките ми. Пуснах поканата в пощенската кутия, защото ми беше неудобно да звъня у тях, пък и никога преди това не съм го канила на рождения си ден.

Той разбира се не дойде. Но започна да ме отбягва.

Разбрах от друго момче от блока, че споделил, че му се натискам. Поля ме сякаш с вряла вода!

Сега се чувствам толкова неудобно. Струва ми се, че всички познати от блока ме гледат с насмешка. Приятелката ми, която още въздиша по него, ме успокоява: “Какво ти пука!” Ама не живее в един блок с всички тези хора, нали?”

Споделено от 13 годишно момче:

“Има едно момиче от нашия блок, за което никога не бих си помислил, че може да ми стане гадже. Не че е грозна, но не е мой тип. А и с нея се познаваме от деца.

Напоследък обаче нещо си е въобразила и ме преследва. Започна да наобикаля местата, където се събирам с моите приятели от училище. Мъкне със себе си някаква приятелка за прикритие. Момчетата от тайфата започнаха да ме бързкат, защото си личи, че ходят след нас и не ни изпускат от очи. Наливат се със сокове по сладкарниците, които посещаваме, и смучат сладоледи по пейките.

Отначало си мислех, че срещите ни може и да са случайни, защото тя не прилича на момиче, което може да предизвика момчетата по този начин. Но, след като предложи да дойде с мен на кино, и особено след като ми изпрати покана за рождения си ден, ми стана ясно, че ме сваля.

Споделих с едно момче от блока, че ми се натиска, защото съм сигурен, че ще ѝ каже, пък ще разгласи и на останалите общи познати, и така ще я разкарам. Дано по-бързо се откаже от намеренията си, че момчетата да ме оставят на мира.”

III казус

Инструкция: Опитайте се да се поставите на мястото на момичетата и момчетата от представените казуси. Запознайте се с мотивите за тяхното поведение и позицията, която защитават. Предложете от ваше име варианти за разрешаването на проблемите и конфликтите между тях. Разиграйте помежду си диалози, от които да се разбере какво е вашето мнение по проблемната ситуация и какво решение предлагате.

Споделено от 12 годишно момиче:

“Приятелите сме с едно момче от нашия клас. Не че има нещо особено. Но всеки знае, че другият го харесва и му има доверие. Уговаряме си срещи и излизаме от време навреме из квартала. Съучениците ни знаят за нашата връзка и я приемат нормално. Имам предвид, че не ни се подиграват.

Отскоро обаче нещата между нас много-много не вървят и подозирам, че една от най-добрите ми приятелки, която също е от нашия клас, се опитва да ни скара. Защо започнах да мисля така.

Разбрах, че тя е изпращала без да зная SMS-си от моя GSM на приятеля ми, в които пише, че вече не го харесвам и имам друго гадже. Добре, че приятелят ми имаше смелостта да ме попита какво става и да ми покаже съобщенията. Казах му, че аз не съм писала тези SMS-си и почти съм сигурна кой може да го е направил, но не му издадох. Нали затова са приятелите, да не се предават помежду си.

Попитах приятелката си защо го е направила, а тя “Шегичка, много съм тъпа, нали?”

Но не се свърши с това. Скоро след тази история, приятелят ме попита дали познавам момче с име ... и дали се срещам с него. Оказа се, че същата приятелка се е опитвала да го убеждава, че имам друго гадже. Отговорих му, че нямам, разбира се, никакво друго гадже, но бях сконфузена и ме доядя най-вече на себе си.

Припомних си ситуацията, в която приятелката ми си играеше с моя GSM и започна да разглежда списъка с имената в телефонния указател. Аз там съм въвела всички познати с личните им имена. Тя ме попита кой е ... , но аз не ѝ отговорих. Това, всъщност, е името на мъжа на леля ми. Тогава, тя продължи: “Някое гадже ли?” Аз реших да се направя на много велика и се усмихнах: “Не знам, ... може би”.

Сега обаче се чудя какво да обяснявам на приятеля си. Защото, ако му кажа, че тогава съм решила да излъжа приятелката си, той може да реши, че може би лъжа и него. Ако пък не му кажа истината, ще ми се наложи сигурно да измислям все нови и нови лъжи, докато окончателно се оплета в тях.”

Споделено от 12 годишно момче:

“Имам приятелка от нашия клас. Много я харесвам, защото е красива и откровена. С нея мога спокойно да си говоря за всичко, без да се притеснявам. Другите момчета дори малко ми завиждат.

Отскоро обаче е малко притеснена. Като че ли иска да ми каже нещо, но не се престашава. Само дано да не харесва някое друго момче.

Преди време получих някакви странни SMS-си, изпратени от нейния GSM, че трябва да скъсаме, защото си има друг приятел и т.н. Като я попитах какви са тези съобщения, тя се ядоса и каза, че не ми е писала нищо подобно, но се досеща кой би могъл да бъде. Повече не пожела да сподели. Чудя се кой може да има достъп до GSM-а ѝ и да знае кой съм, за да ми пише такива неща, и дали всъщност тя не си играе с мен.

Мисля си, че може би има нещо вярно в тези SMS-си, защото една от приятелките ѝ наскоро също ми подхвърли, че си имала ново гадже. Дори ми каза и името му. Приятелката ми отрече, но като че ли не беше много убедителна. Усещам, че малко ревнувам. Имам намерение в най-скоро време да си поговорим сериозно.”

Дейност 2

Ролева игра: „Идеалната държава”

За провеждането на тази ролева игра е необходимо участниците в обучението да се разделят на две еднopolови групи.

Водещият на обучението осигурява на всяка група постери и маркери и въвежда участниците в игровата ситуация чрез следния разказ:

„Отдавна, много отдавна мъжете и жените живеели отделно едни от други. Имали свои държави, в които били организирали живота си по начин, който им харесва, и който утвърждава тяхната идентичност.

Представете си, че вие сте мъжете и жените, които живеят в тези държави. Опишете ги, като се ръководите от следните въпроси:

1. Какво е името на държавата? Какво има изобразено на нейния герб? (Нарисувайте го!) Какъв е нейният девиз?
2. Каква е формата на управление и с какви управленски органи разполага държавата?
3. От какви принципи се ръководят хората в своята дейност и взаимоотношения?
4. Какво е разрешено и какво е забранено да се прави в държавата? Какви наказания са предвидени за нарушителите?
5. Какви са основните занимания (поминък) на жителите на държавата?
6. Какви празници има и как се празнуват? (Опишете празничните ритуали на най-важните празници)”

На обучаваните се предоставя достатъчно време, за да обсъдят въпросите в групите и да подготвят своите постери с отговори. След приключване на работата, групите излъчват говорители, които представят пред всички груповите решения за въображаемите държави на мъжете и на жените.

Водещият на обучението продължава играта с ново условие:

„Случило са така, че извънземни нападнали Земята и заплашили с унищожение човешкия род. На двете държави им се наложило да се обединят, за да отблъснат врага. Излъчили свои представители, които да водят преговори и да решат каква да бъде новата държава, така че да удовлетворява потребностите и претенциите както на мъжете, така и на жените.”

В съответствие с условието на играта, всяка група излъчва по трима свои представители, които да водят преговорите по обединение на мъжете и жените в обща държава. Те трябва да вземат решение по всички въпроси, с помощта на които са описвали своите държави по време на първата част на играта, като се стремят в максимална степен да защитят интересите на хората от държавата, чиито представители са.

1. Какво е името на държавата? Какво има изобразено на нейния герб? (Нарисувайте го!) Какъв е нейният девиз?
2. Каква е формата на управление и с какви управленски органи разполага държавата?
3. От какви принципи се ръководят хората в своята дейност и взаимоотношения?
4. Какво е разрешено и какво е забранено да се прави в държавата? Какви наказания са предвидени за нарушителите?
5. Какви са основните занимания (поминък) на жителите на държавата?

6. Какви празници има и как се празнуват? (Опишете празничните ритуали на най-важните празници)”

Преговарящите сядат едни срещу други на централно място, така че да се виждат от всички участници в играта. Въвеждат се правила за водене на преговорите. Например, участниците в преговорите да имат право да прекъсват договарянето до 3 пъти, за да се консултират помежду си, или със своите съотборници. Техните съотборници също да имат право да прекъсват три пъти преговорите, ако преценят, че представителите им не защитават техните интереси, или са в затруднено положение и имат нужда от консултация.

Двете преговарящи страни също трябва да уточнят правила за работа помежду си.

След уточняване на правилата, воденето на преговорите започва. Резултатите от договарянето се записват на постер от участник, който изяви желание за това.

Водещият на обучението следи за спазването на договорените правила.

След приключване на процеса на договаряне, учителят/водещият на обучението организира дискусия с помощта на следните въпроси:

1. Защитиха ли преговарящите интересите на своите народи? В какво успяха и в какво не успяха?

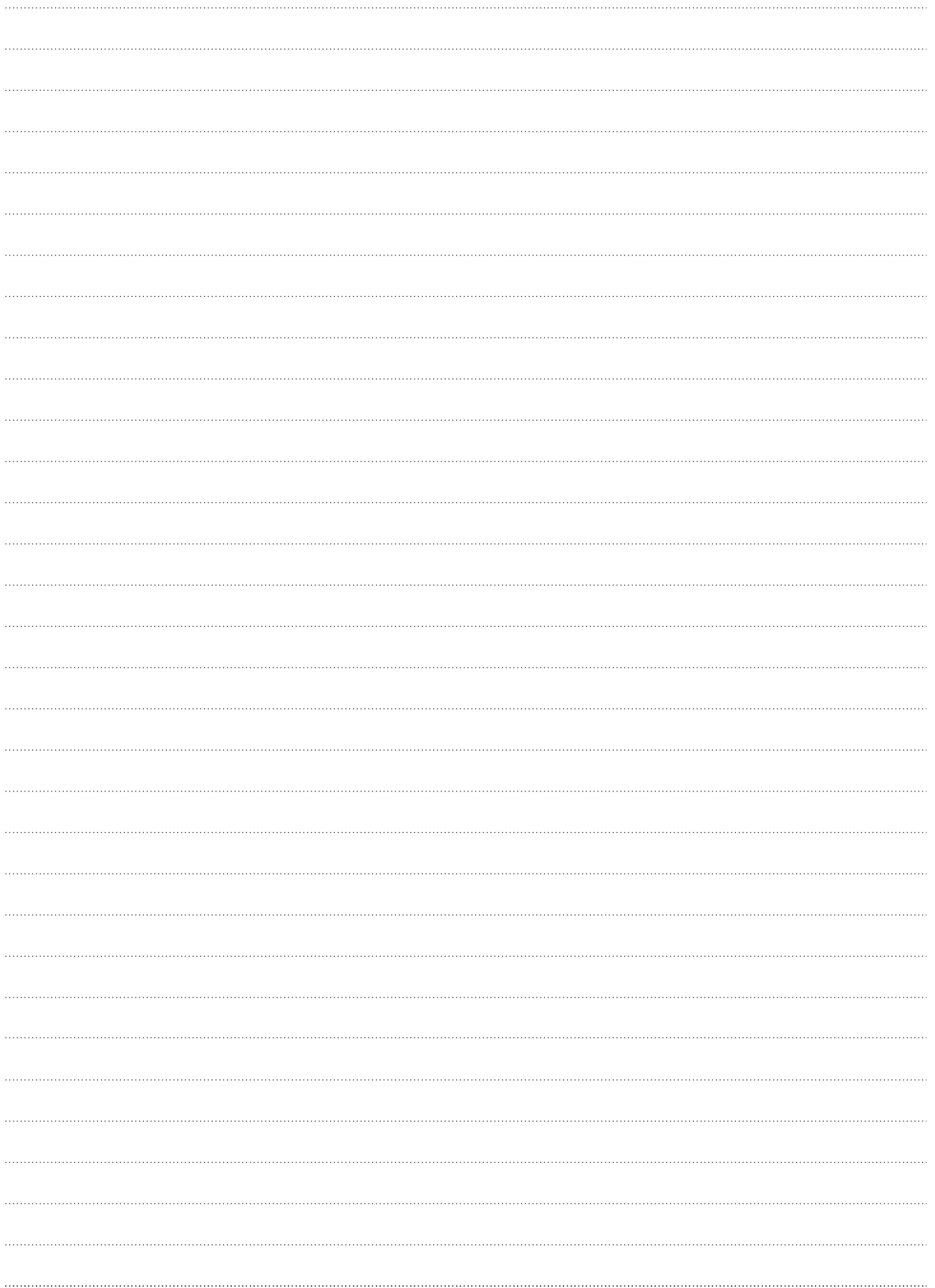
2. По кои въпроси най-трудно се разбраха и защо?

3. Създадохте ли идеалната държава за съвместно съжителство между мъжете и жените?

Литература

1. Абъркромби, Н. и др. Световен речник по социология. Бургас, “Делфин прес”, 1993.
2. Андреева, Л. Социално познание и междуличностно взаимодействие. С., 1998.
3. Бердяев, Н. Ерос и личност. С., “Гал – Ико”, 1992.
4. Бостанджиев, Р. и др. В света на интимното, “Просвета”, С. 1991.
5. Брекън, Д. и Д. Меси, Ръководство за сексуално образование. С., ЦИУУ, 1992.
6. Денкова, Л. (съст.) Философският ерос. С., “ЛИК”, 1999.
7. Дъглас, Н. и П. Слингър. Сексуални тайни: Алхимия на екстаза. С., “Хермес-7”, 1993.
8. Дьо Бовоар, С. Вторият пол. С., “Колинс – 5”, 1996.
9. Здравнообразователна програма за средното училище, С., 1996.
10. Йоан Павел II. Любов и отговорност. С., Нов ден, 1996.
11. Йоан Павел II. Мъж и жена го сътвори. С., “Хр. Ботев”, 1993.
12. Капра, Ф. Дао на физиката. С., “Гуторанов”, 1997.
13. Касирер, Е. Есе за човека. С., “Хр. Ботев”, 1996.
14. Киркегор, С. Понятието страх. Варна, СТЕНО, 1992.
15. Кон, И. Въведение в сексологията. С., Наука и изкуство, 1990.
16. Кючуков, Л. и др. Философия. С., АРЕНА, 1991.
17. Платон. Избрани диалози. С., “Народна култура”, 1982.
18. Платонов, К. Краткий словарь системы психологических понятий. М., 1984.
19. Самюелз, А. и др. Критически речник на аналитичната психология на К. Г. Юнг. Плевен, “Евразия-Абагар”, 1993.
20. Спонвил, Андре-Конт. Морал или етика. С., Lettre Internationale, есен 1992.
21. Фичино, М. Коментар върху Платоновия пир за любовта. С., ГАЛ-ИКО, 1993.
22. Фройд, З. Психология на сексуалността. С., “Хр. Ботев”, 1991.
23. Фуко, М. История на сексуалността, 1. Плевен, “ЕА”, 1993.
24. Шапиро, С. Въведение в сексуалността, Фондация “Сорос”, 1992.

A series of 30 horizontal dotted lines spanning the width of the page, providing a template for handwriting practice.

Умения за живот

Развитие на личностни и социални умения в училище

Поредица *Умения за живот* е отговор на необходимостта от ресурсно осигуряване на обучението, което има за цел личностното и социално развитие на младите хора.

Надяваме се, че тази поредица ще подпомогне развитието на професионалните и обществени представи за съвременна образованост и ще стимулира търсенето на ефективни модели за обучение в дефицитни за образованието области: гражданско образование, обучение по човешки права и права на детето, междукултурно образование, образование за междуполово разбирателство, превенция на рисковото поведение – наркомании, ХИВ/СПИН, насилие и др.

Изданието е осъществено
със съдействието на
Община Варна,
Програма
„Младежки проекти – 2006”

Издания в поредицата:

- „Интерактивни модели за развитие на личностни и социални умения в начална училищна възраст”
- „Модели за обучение по превенция на наркоманиите”